Dr. ERDAL ATABEK

ÇOCUKLAR, BÜYÜKLER VE TAVŞANLAR

ÇOCUKLAR BÜYÜKLER VE TAVŞANLAR

2. Basım

ISBN 975 - 405 - 504 - 1
94-34-y-0131-305

Yayın Hakları © Dr. ERDAL ATABEK
ALTIN KİTAPLAR YAYINEVİ
Kapak ŞAHİN KARAKOÇ
Baskı ALTIN KİTAPLAR BASIMEVİ
1. BASIM / KASIM 1994
2. BASIM / NİSAN 1995

Bu kitabın her türlü yayın hakları
Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu gereğince
Altın Kitaplar Yayınevi'ne aittir.

Celâl Ferdi Gökçay Sk. Nebioğlu İşhanı
Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 522 40 45 - 526 80 12
511 51 00 - 511 32 26
Faks: 526 80 11

DR. ERDAL ATABEK

ÇOCUKLAR, BÜYÜKLER VE TAVŞANLAR

ALTIN KİTAPLAR

Yazarın Yayınevimizden Çıkan Kitapları:

KENDİ YURDUNDA SÜRGÜNSÜN

KIŞKIRTILMIŞ ERKEKLİK - BASTIRILMIŞ KADINLIK

KUŞATILMIŞ GENÇLİK

GENÇLİK DUVARLARI YIKIYOR

KIRMIZI IŞIKTA YÜRÜMEK

CİNSELLİKTEN İKMALE KALMAK

BEYAZ BALİNAYI SEVMEK

TAVŞAN; insanın çocukluğudur,
AT; insanın ergenliğidir,
KURT; insanın erişkinliğidir,
FİL; insanın yaşlılığıdır.

Eski bir efsaneden

Dünyanın Bütün Çocuklarına...

İÇİNDEKİLER

BU KİTAP NEDEN YAZILDI? 9
KİTAPLARDAN NE ALABİLİRİZ? 13
VE ÇOCUKLAR 16
BİR ÇOCUK DOĞUYOR 17
Ve Dünyayı Değiştiriyor 18
ANNE OLMAK 21
Biyolojik Annelik 23
Kültürel Annelik 25
Bilinçli Annelik 26
Nesrin Hanımın Sorusu 28
BABA OLMAK 30
Biyolojik - Kültürel Babalık 30
Bilinçli Babalık 31
Eski Kuşaklar 33
Yakın Akrabalar 36
BEBEĞİN VAROLUŞ ÇABASI 38
Anne Sütü 40
ÇOCUĞUMUZUN BESLENMESİ 43
Lokma Biriktiren Çocuk 45
ÇOCUĞUN GELİŞİM ALANLARI 47
Çocuğun Gelişimini Bilinçle Desteklemek 48
Çocuğun Motor Gelişimi 50
Duyusal Gelişim 53
Bilişsel Gelişim 56
Bilişsel Gelişimi Nasıl Engelliyoruz? 60
Çocuğun Dil Gelişimi 61
Toplumun Etkisi 64
Kişilik Gelişimi 65
Kişilik Nasıl Geliştirilir? 68
Çocuğun Sosyal Gelişimi 69
Önemli İki Eksen 70
BİREY OLMAK YA DA OLMAMAK 74
Toplumsal Anlayışımız 'Birey' Yaratmıyor 77
Birey ve Çağın Toplumu 79
Çocukları 'Birey' Olarak Yetiştirmek 80
BİR ÇOCUK BÜYÜRKEN 83
Güven ve Güvensizlik (0-1 yaş) 84
Özerklik ve Utançla Gerileme (1-3 yaş) 86
Girişimcilik ve Suçluluk (3-6 yaş) 88
Yapıcılık ve Yetersizlik (6-12 yaş) 92
Kimliğini Bulma / Kimliğini Bulamama (10-14 yaş) 94
İsyanlar ve Boyuneğmeler Dönemi 101
Yakınlaşma ve Yalnızlık (14-18 yaş) 104

OLGUNLAŞMA ÇAĞI 106
Üretkenlik ve Durağanlık (18 - sonrası) 106
Benlik Bütünlüğü ve Umut Yitimi (yaşlılık) 107
ÇOCUĞUN İPOTEKLİ GELECEĞİ 108
ÇOCUK VE DOĞA 113
Cennetten Kovulan İnsan 113
ÇOCUKLARA YÖNELİK ÖDÜL VE CEZALARIMIZ 118
ÇOCUKLAR, BÜYÜKLER VE DİSİPLİN 125
ÇOCUK MASALLARI 130
Ormandaki Kulübe 133
Dede Korkut Masalları 133
Küçük Kara Balık 135
Richard Bach ve Martı 136
Masallara Dikkat Etmek 137
MEDYA VE ÇOCUK 139
Ya Reklamlar? 147
Çocuklar Reklamları 'Farkeder mi?' 148
ÇOCUKLAR VE OYUN 151
Hangi Yaşlarda Hangi Oyuncaklar? 154
Kendimiz İçin Değil, Çocuk İçin Düşünmek 156
ÇOCUKLARIMIZIN CİNSEL HAYATINA NASIL KARIŞIYORUZ? 158
İlkel Toplumlarda Çocuk Cinselliği 158
Yasak ile Gizli; Meraklı Taklitçiler Üretir 162
Yetişkinler Neden Böyledir? 163
Çocukların Cinsel Hakları 166
1. Cinsel Eğitim Hakkı 167
2. Cinselliği İfade Etme Hakkı 170
3. Cinsel Sömürüden Kurtulma Hakkı 172
ÇOCUKLAR NASIL KORKUTULUR? 175
Tehlikelere Karşı Uyanırken Aşırıya Kaçmak 177
Farkında Olmadan Kendi Korkularımızı Öğretmek 178
Disiplin Aracı Olarak Korkuyu Kullanma 178
Çocukları Korkutarak Cezalandırma 180
ANNE BABA AYRILINCA 182
Çocuğun Sarsılan Dengesi 183
Ya Annelerle Babalar? 185
Doğrular Nerede? 187
Ayrılmasak Daha mı İyi? 189
GELİŞTİRİCİ ZORLUK-ENGELLEYİCİ ZORLUK 192
Çocuklar Zorlukla Karşılaşmalı mı, Karşılaşmamalı mı? 192
MÜLKİYET İDEOLOJİSİ VE YETİŞKİNLERİN RUHSAL DOYUMSUZLUĞU 196
İnsan Mülkiyeti 196
Kendi Ruhsal Doyumumuz İçin mi Böyle Davranıyoruz? 200
Alice Miller-Yetenekli Çocuğun Dramı 205
Peki, Ne Yapalım? 208
KINALIZÂDE ALİ ÇELEBİ: 'ÇOCUKLARIN TERBİYE USULLERİ' 212

BU KİTAP NEDEN YAZILDI?...

Bir kitap 'neden' ve 'nasıl' yazılır? Her kitap için ayrı bir serüven yaşanmıştır, çoğu kez yazarı bile bu serüveni tam olarak bilemez. Ama bu kitap için ipuçlarım var.

Yıllar önce, büyüklerin çocuklarla 'nasıl konuştukları?' dikkatimi çekmişti.

Büyükler çocuklara bir şeyler söylemek gereğini duyunca, onların kendi çocukları olmasını istediklerini, onlarla birlikte gelip onların çocukları olmayı isteyip istemediğini?' soruyorlardı. Çocukların gözlerinde çaresiz bir bakış beliriyor, kendi anne babalarına dönüyorlardı. 'Acaba onlar buna izin veriyorlar mıydı?' Anne baba da biraz arkadaşları kırılmasın diye, biraz da çocuklarının ne söyleyeceğine duydukları merakla 'tabii yavrum, onların çocuğu ol' dedikleri zaman, çaresiz kalan çocuk gerçek bir umutsuzlukla ağlamaya başlıyordu. Çocuğun çaresizliği ortaya çıkınca, büyükler onları teselli ediyor, 'şaka yaptıklarını' söylüyorlardı.

Başka bir konuşma biçimi de büyüklerin şu sorusuydu: 'Anneni mi daha çok seviyorsun, babanı mı?' Çocuğun yanıtı hep 'ikisini de aynı seviyorum' oluyordu. Ama büyükler bu yanıtla yetinmiyor, ille de 'birini daha çok sevdiğini söyletmeye' çalışıyor-

lardı. Çocuk gene çaresiz kalıp ağlamaya başlayınca 'şaka yapıldığı' söyleniyor, çocuk sevilerek 'en akıllı cevabı verdiği' açıklanıyordu.

Bir başka konuşma kalıbı da 'üstündeki gömleğin çok beğenildiğini, onu vermesinin istenmesi'ydi. Çocuk vermeyeceğini söylüyor ama büyük konuşmacı bu konuda ısrar ederek 'gömleği istiyordu' Çocuğun çaresiz kalışına kadar böyle sürüyor, çocuğun çaresizliği ağlamaya dönüşünce gene 'şaka olduğu' söyleniyordu.

Bu konuşma kalıplarını değişik çevrelerde öyle çok görmüştüm ki üzerinde düşünme gereğini duyduğumu anımsıyorum. Bu konuda bir yazı yazdım, bu yazı *Cumhuriyet* gazetesinin ikinci sayfasında yayımlandı. Bu yazıdan sonra pek çok tanıdığımın bana 'şimdi çocuklarla ne konuşacağız?' diye sorması da beni çok düşündürmüştü.

Büyüklerin çocuklarla konuşmaları, çocuklara karşı davranışları, çocuklara ilişkin düşünceleri başka alanlarda görülen davranış kalıplarına çok benziyordu. Toplumun üst-ast ilişkileri, amir-memur, patron-işçi, koca-karı, büyükler-küçükler, zenginler-fakirler, okumuşlar-okumamışlar arasındaki ilişkiler değişik biçimlerde de olsa büyükler-çocuklar arasındaki davranış kalıplarına çok benziyordu.

Sonra, büyüklerin de kendilerini güçlü duydukları yerde 'büyükler gibi', güçsüz duydukları yerlerde 'çocuklar gibi' davrandıklarını görecek çok örneğim oldu. İnsanlar neden güçlü oldukları zaman 'buyurgan' davranıyor, güçsüz oldukları zaman 'buyruk bekleyen' bir tavır takınıyorlardı?

Bu toplumun insanları neden hep 'birilerinin çıkıp kendilerini kurtarmasını' bekliyorlardı. Demokrasi neden bir türlü gerçek yerine oturmuyordu? İnsanlar neden sadece kendi haklarını 'insan hakkı' sayıyor, 'başkalarının hakkını' çiğnemekten çekinmiyordu? Başkalarının hakları çiğnenirken neden kayıtsız kalıyorlardı?

'Özgürlük' kavramı neden doğru anlaşılamıyordu? İnsanlar, neden 'özgürlük' dedikleri zaman sadece 'kendilerinin, kendileri gibi düşünenlerin, kendileri gibi davrananların özgür olmasını' istiyorlardı.

Bütün bunları bu toplumun 'büyük-çocuk' ilişkisinde görebilirsiniz. Bütün bunları bu toplumun 'otoriteye dayalı ilişki biçimleri'nde görebilirsiniz.

Bu konuda düşündüklerimi, gözlemlere dayalı değerlendirmelerimi bundan yaklaşık yirmi yıl önce, Kurtul Altuğ'un sahibi olduğu *Akis* dergisinde, 'Çocuktan Al Haberi' başlığını taşıyan bir dizide yazdım. Bu yazılar orada kaldı, geliştiremedim, kitaplaştırmadım. Ama konuyu da hiçbir zaman rafa kaldırmadım. Konu kendini bir dosyaya hapsetmiyordu.

1973-74'lerden 1994-95'lere kadar yirmi yıldan uzun bir süre geçti. O yıllarda ülkede değişik bir siyasal ortam yaşanıyordu. Ülke pek çok çalkantıdan geçmişti. Umutlu bir dönem daha iyi bir gelecek duygusuyla doluydu. Sonra yeni çalkantılar yaşandı. Bugün de gene çok çalkantılı bir dönemi yaşıyoruz. Politika, yolsuzluklar, gelişim, değişim, 2000'li yıllar, eğitim, çarpık kentleşme, su yokluğu, trafik kargaşası, televizyon kanalları, filmler, diziler, açık oturumlar... hayatımızın içine girmiş durumda. Laiklik tartışılıyor, şeriat özlemleri açıklanıyor, Kürt sorunu çıkmazda.

Bugün dünyada 'insan faktörü' her şeyin önüne geçmiş durumda. Bilimsel-teknolojik gelişme, bilgisayarlar, süper iletişim, mültimedya dünyayı yönetmeye aday görünse de 'insan faktörü' önemini azaltmıyor, arttırıyor. Belki dünyanın hiçbir döneminde 'insan yaratıcılığı' böylesine büyük bir önem kazanmamıştı. Bu da doğal olarak 'insan yetiştirme modelleri'ni gündemin en üst sırasına yerleştirmektedir.

Dünyada ulaşımın, iletişimin böylesine hızlanması, böylesine kolaylaşması, önümüzdeki bin yılda herkesi 'bir dünya insanı' yapacak güçte büyük bir gelişmedir.

Ama dönüp kendimize baktığımız zaman, çocuklarla ilişkileri-

mizin, çocuklara karşı davranışlarımızın, çocuk yetiştirme biçimlerimizin pek az değiştiğini görüyoruz.

Böyle olmaması gerektiğini düşünüyorum. Böyle olamayacağını düşünüyorum. Geleceğe karşı borçlu olduğumuzu düşünüyorum. Geleceğe karşı sorumlu olduğumuzu düşünüyorum. Geleceği hak etmemiz gerektiğini düşünüyorum.

Gelecek, bugünkü çocuklarımızla varolacaktır. Onun için de çocuklarımıza karşı borçlu olduğumuzu düşünüyorum. Çocuklara karşı sorumlu olduğumuzu düşünüyorum.

Bu kitabı böyle düşündüğüm için yazdım. Bu duygulan, bu düşünceleri okurlarımla paylaşacağımı umuyorum. Dilerim öyle olur.

Dr. Erdal Atabek

KİTAPLARDAN NE ALABİLİRİZ?

'İnsan neden kitap okur?' sorusu değişik biçimlerde yanıtlanabilir. 'Merakını gidermek için', 'zaman geçirmek için', 'uykusunun gelmesi için', 'bilmediği konulan öğrenmek için', 'kendinden başkalarının hayatını öğrenmek için', 'hayallerini doyurmak için' gibi yanıtlar bunların bazılarıdır. 'Neden kitap okumuyorsunuz?' sorusunun da toplumumuzda yaygın iki yanıtı vardır: 'Zamanım olmadığı için' ve 'kitap alacak parayı bulamadığım için' Aslında 'kitap okumaya zamanı olmamak', zamanı kullanma becerisinin gelişmemesiyle ya da kitap okuma isteğinin, alışkanlığının olmamasıyla açıklanabilir. 'Kitap alacak parası olmamak' da bir öncelikler sorunudur.

Oysa 'kitap okumak', televizyon kanallarının çoğalması nedeniyle ortadan kalkacak bir olgu değildir. Öyle olsaydı televizyon kanalları da, çekici programları da bizimkinden çok fazla olan gelişmiş ülkelerde kitap okumanın gerilemesi gerekirdi ama böyle değildir. Gelişmiş ülkelerin insanları metroda, trende, uçakta seyahat ederlerken bile ceplerinden çıkardıkları 'pocket book' ları okurlar. Ülkemize tatil yapmaya gelen turistlerin güneşlenirken kitap okuduklarını görmek olağandır. Bu bir yaşama kültürü sorunudur.

Kitap okumak 'geliştirici' olduğu için önemlidir. Bir kitabı

okurken, düşünmeye zamanınız vardır ya da olmalıdır. Okuduğunuz bir yeri yeniden okuma olanağınız vardır. Üzerinde düşünebilir, okuduklarınızı tartışabilirsiniz. Oysa bunları televizyon izlerken yapamazsınız. Orada daha hızlı algılar vardır, izleyeni pasif bir konuma getirir. Kitap okuyucusu 'aktif' durumdadır, 'gelişime' katkısı vardır. Onun için de kitap okumanın yeri başka araçlar tarafından doldurulamaz.

Bugün, özellikle genç kuşak anneleri, sadece öğrendikleriyle, düşündükleriyle yetinmiyor, çocuklarını 'daha doğru, daha iyi' yetiştirmek için bu alanda yazılmış kitapları da okuyor, kendi uygulamalarına sokmak istiyorlar. Karşılaştıkları sorunlara kitaplarda çözümler arıyor; neyi, nasıl yapacaklarını kitaplardan da öğrenmek istiyorlar. Bu, gerçekten de övgüye değer bir çabadır. Ancak kitaplarda 'uygulama formülleri', 'başarı reçeteleri' arayan annelerde bir düşkırıklığı da oluyor, karşılaştıkları sorunların net çözümlerini okudukları kitaplarda bulamadıklarından yakınıyorlar.

'Çocuk eğitimi', 'çocuk psikolojisi', 'çocuk ruh sağlığı', 'çocuk gelişimi' üzerine yazılmış bütün kitapları okumanızı öneririm. Prof. Dr. Atalay Yörükoğlu'nun başta 'Çocuk Ruh Sağlığı' olmak üzere bütün kitaplarını, Prof. Dr. Haluk Yavuzer'in 'Çocuk Psikolojisi' ve öteki bütün kitaplarını, Prof. Dr. Doğan Cüceloğlu'nun 'İçimizdeki Çocuk' ve öteki bütün kitaplarını okumanızı özellikle öneririm. Prof. Dr. Aysel Ekşi'nin 'Çocuk-Genç-Anneler Babalar' kitabını okumanızı öneririm. Bu konudaki çeviri kitaplar da 'Bir Çocuk Büyütüyorum' gibi, 'Bambino' gibi kitapları da, AFA yayınlarının 'çocuk dizisi'nde çıkan kitapları da okumanızı öneririm. Ben de sizler gibi bu kitapları okudum, yararlandım, bilgilerimi arttırdım. Ayrıca Spock gibi Amerikalı çocuk hekiminin ünlü kitabını, Makarenko gibi ünlü Sovyet eğitimcisinin kendi deneylerini anlattığı önemli 'Yaşam Yolu' kitabını dikkatle okudum, sizlere de öneririm.

Ama her kitabı okurken, o kitabın 'bilgiler, deneyimler, yorumlar, değerlendirmeler' olduğunu unutmamamız gerekir. Bu kitaplar sizin yolunuzu aydınlatacaktır ama bütün trafik çizgilerini

göstermeyecektir. Aydınlanmış yolda trafik çizgilerini sizin çizmeniz gerekecektir. Çocuğunuzun özellikleri, davranışları, aileniz içindeki iletişim biçimleri, yetiştirilme biçiminiz, sizin kişilik özellikleriniz, beklentileriniz 'çocukla aranızdaki davranış iletişimi'ne 'özel nitelikler' kazandıracaktır. Yazılmış kitaplar, bu nedenlerle sizin için 'uygulama formülleri' ya da 'davranış reçeteleri' değildir, bilgilenmeniz, gözlemleriniz, düşünmeniz, değerlendirmeniz içindir.

İstiyorum ki, anneler de babalar da öğretmenler de 'çocukları ve kendilerini suçlamak yerine', 'kendi davranışlarını ve çocukların davranışlarını' düşünmeyi, görmeyi, anlamayı, tartışmayı' denesinler. Pek çok annenin babanın, çocukları nedeniyle 'kendilerini suçladıklarını' da görüyorum. Oysa doğru olan, kendimizi suçlamak değil, çocuklarımızı suçlamak değil, 'neyin, neden, nasıl olduğunu anlayabilmek'tir.

Toplumumuzdaki 'kalıp bilgi paketleri' aktarmacılığının, 'söyleneni yapma alışkanlığı'nın, 'otoritelere tabi olarak rahatlama' nın yerini 'eleştirel düşünce'nin almasını istiyorum. Çünkü, ancak 'eleştirel düşünce' yoluyla kendi doğrularımızı bulabiliriz. Ancak, 'eleştirel düşünce' yöntemiyle bize aktarılan doğruları sorgulayabiliriz, bize dayatılan yanlışlardan kurtulabiliriz. Onun için de bu kitapta 'formüller, reçeteler' bulmayacaksınız. Size yaşadığımız gerçekleri anlatmayı istiyorum, bu gerçeklerin arkasındaki toplumsal fonu göstermeyi amaçlıyorum. Geçmişten gelen kültür mirasını tartışmaya açmayı deniyorum. Geleceğe yönelik ufkumuzu genişletmeyi amaçlıyorum. Hayatın değişimini, yaşamanın diyalektiğini, 'önce'mizin ve 'sonra'mızın boyutlarını düşünmeyi öneriyorum.

Bu kitap, yazılışıyla bitmiş olmayacaktır. Yazılış bir başlangıçtır. Bu kitap, ancak sizin okumanızla, düşünmenizle, sorgulamanızla, eleştirmenizle, değeriendirmenizle 'yazılmış' olacaktır. Eğer böyle 'ortak bir ürün' olabilirse, ben görevimi yapmış olduğumu düşüneceğim.

Onun için hepinize daha baştan 'teşekkür ediyorum'

VE ÇOCUKLAR...

'Sonra yavrusunu göğsüne bastırmış bir kadın söz aldı ve bize Çocuklar'dan söz et, dedi.

Ve El Mustafa yanıtladı:

Sizin diye bildiğiniz evlatlar gerçekte sizlerin değildirler.

Onlar kendini özleyen Hayat'ın oğulları ve kızlarıdılar.

Sizler aracılığıyla dünyaya gelmişlerdir ama sizden değildirler.

Sizlerin yanındadırlar ama sizlerin malı değildirler.

Onlara sevginizi verebilirsiniz ama düşüncelerinizi asla.

Çünkü onların kendi düşünceleri vardır.

Onların vücutlarını çatabilirsiniz ama canlarını asla.

Çünkü onların canları geleceğin sarayında oturur ve sizler düşlerinizde bile orayı ziyaret edemezsiniz.

Kendinizi onlara benzetmeye çalışabilirsiniz ama onları kendinize benzetmeye kalkışmayın hiç.

Çünkü hayat ne geriye gider, ne de geçmişle ilgilenir.

Sizler, evlatların birer canlı ok gibi fırlatıldıkları yaylarsınız.

Yayı geren, sonsuza açılan yolda kendine bir hedef edinmiştir ve oklarını en uzağa eriştirebilmek için Kendi gücüyle sizleri gerer.

Yayı gerenin elinde seve seve bükülün.

Çünkü oku atan O güç, uzaklaşan okları sevdiği kadar elindeki sağlam yayı da sever.

HALİL CİBRAN - 'Ermiş'

BİR ÇOCUK DOĞUYOR...

Bu 'ermiş' sözleriyle çocukları büyüklere anlatan şair-ressam Halil Cibran, Lübnan asıllı bir düşünür. Doğu mistisizmiyle Batı düşüncesinin değişik bir sentezini yapan düşünür 'büyüklerin çocuklara nasıl bakmaları gerektiğini' böyle anlatıyor. Şiirsel bir dil, büyülü bir anlatım. Bir kitapla anlatabileceğiniz her şeyi birkaç sözde toplayan bir yoğunluk.

Ama çocuğun kendisi de öyle değil mi? Çocuk da bir şiir, bir büyü, bir yoğunluk değil mi? Bir kadının bir hücresiyle bir erkeğin bir hücresinin birleşmesinde, bu iki hücreden bir tek hücre olmasında, sonra o hücrenin bölünerek yeni hücreler oluşmasında, o hücre demetlerinin farklılaşarak eller, ayaklar, ağız, burun, beyin, yürek oluşmasında gerçek bir mucize yok mu? O hücrelerin, o dokuların enerji alıp vermesinde, sanlyenin binde biri hızla enerjiyi bir türden ötekine dönüştürmesinde gerçek bir büyü yok mu? Anneden babadan geçen kromozomların, DNA'ların, daha tam olarak bilemediğimiz kalıtsal özelliklerin oluşumunda hayatın şiiri yok mu?

Bunları ne denli farkediyoruz? Bunlara nasıl bir gözlükle bakıyoruz? Gördüğümüzü anlayacak bilinçli bir açımız var mı? Yoksa bize nasıl bakıldıysa biz de öyle mi bakıyoruz? Bu kitapta

bu konuyu tartışmak istiyorum. 'Tartışmak' sözcüğünü bilerek kullanıyorum, çünkü her şeyden önce bildiklerimizden kuşku duymamız gerekiyor. Çocukla ilgili olarak öğrendiklerimizin hepsini gözden geçirmek gerekiyor. Daha da önemlisi 'çocukların bize öğrettiklerini' çok iyi öğrenmemiz gerekiyor. Çünkü benim yaşadıklarım bana en çok bunu öğretti: 'Aslında çocuklar bize anlatıyor, bize öğretiyor, bizi eğitiyor' Ama bakalım biz iyi öğrenciler miyiz? Bir şeyler öğrenmeye niyetimiz var mı? Bir şeyler öğrenmeye hazır mıyız? Dahası 'öğrenmenin nasıl olduğunu' biliyor muyuz? İşte tartışmamız gereken konular bunlar. Bu serüvene hazırsanız buyrun, yola çıkalım.

Ve Dünyayı Değiştiriyor...

Bir çocuk doğuyor. Yavrucuğun tek çabası bilmediği bu yeni ortama uyabilmek, burada yaşayabilmek. Annesinin güvenli karnından bu hiç tanımadığı ortama çıkıvermek onun için çok büyük bir sürpriz olmalıdır. Doğduğu andan başlayarak içine girdiği hayat mücadelesi zorlu bir yoldur ama bebecik de sanıldığından daha güçlüdür. O da vargücüyle yaşamak için mücadele edecektir. Daha şimdiden dünyayı değiştirmeye başlamıştır bile. Önce yakın çevresini değiştirivermiştir.

Bir kadın 'anne' olmuştur.

Bir erkek 'baba' olmuştur.

Bir kadın 'teyze', başka bir kadın 'hala', başka çocuklar 'yeğen', 'kuzen' olmuşlardır.

Daha başka iki kadın 'anneanne', 'babaanne' olmuştur.

Başka iki erkek 'büyükbaba' ya da 'dede' olmuşlardır.

İki ayrı erkek 'amca', 'dayı' olmuşlardır.

'Küçük bebek' doğar doğmaz dünyayı değiştirmiş, yeni unvanlar dağıtmış, yeni görevler yaratmıştır. Artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktır, hiç kimse yeni unvanını değiştiremeyecek, yeni görevlerinden kaçınamayacaktır.

'Dede olmak nasıl bir şey?'

Torununuz doğduğu zaman kaç yaşınızda olursanız olun artık 'dede' olmuşsunuzdur ve 'bu nasıl bir şey?'dir. Torunum doğduğu zaman bu soruyla sık sık karşılaşmak beni şaşırtmıştı. Yakın tanıdıklarım hem kutluyor, hem de merakla soruyorlardı: 'Dede olmak nasıl bir şey?' Doğrusu ben de bu soruya şaşırıyordum, çünkü ne kendimi 'dede' olarak duyuyor, ne de yeni doğan yavruya 'torun' gibi bir sahiplikle bakıyordum. Bu yaklaşımımın yakın çevremde bile 'torununa pek yakın değil,' gibisinden bir yargıya yol açacağını seziyordum ama başka türlü davranmak elimde değildi. Bana göre yeni doğan bebek 'kendisi'ydi. Onu 'kendisi' olarak görmek, bana yakınlığı ya da 'soyumuzun devamı' gibi bakmak bakış açıma hiç de uygun değildi. Onun için de 'dede olmak nasıl bir şey?' sorusuna da beklenen yanıtı veremiyor, bir şeyler geveliyordum. Kendimi 'dede' olarak hissetmemek de yaşla, yaşlanmayla ilgili olmamalıydı, çünkü ne yaşımı saklardım, ne de kendimi yaşlı bulurdum, yaşımla çok barışık bir hayatım vardı. (1995 yılında 65 yaşına giriyorum ve bundan çok mutluyum.) Sanırım burada önemli olan 'toplumsal statü' ile ilgili. 'Toplumsal statü', hayatımızda sandığımızdan çok daha önemli bir rol oynuyor ve bunu geleneksel toplumların yapılarında çok daha iyi görüyoruz. Bu yapıların kendine özgü hiyerarşisi var, rütbeleri var, işlevleri var. Onun için de geleneksel toplumlardaki insan davranışları da buna göre biçimleniyor. Aile içi ilişkiler, aile içindeki görev bölüşümü, önem sıraları, yetki dağılımı doğan çocukla birlikte kimileri için değişiyor, kimileri için pekişiyor, kimileri için karışıyor. O nedenle de yeni doğan bebek çok önemli değişiklikleri gerçekleştiriyor. Geleneksel toplumlarda çocuk bu nedenlerle çok önemli.

Bebek, sen farkında değilsin ama bütün bu olup bitenleri bilseydin çok gülerdin. Ellerini kollarını sallaya sallaya öyle gülerdin ki, çevrendekiler de gülmeye başlarlardı. Ama öyle kaygısız gülüp durma bakalım, senin sorumluluk sıran da gelecek. Herkes senden öyle şeyler bekleyecek ki şaşıp kalacaksın. İlerde

'böyle olacağını bilseydim geldiğim yere geri dönerdim' desen de boşuna. Hiç kimse geldiği yere geri dönemez. Gemileri yaktın, köprüleri attın, artık yaşamak zorundasın. Yaşamak ve mücadele etmek zorundasın. Ama hiç kuşku duyma. Elinden geleni yapacaksın ve yaşamayı başaracaksın. Benim hiç kuşkum yok.

ANNE OLMAK...

Çocukluğumda annemin bize kızdığı zaman 'köpekler ana olmasın' dediğini anımsarım. Annem bize çok kızdığı zamanlarda bile şefkatinin korumacı kalkanını aşamaz, kendine böyle söylenirdi. Gerçekten de 'ana olmanın' nasıl bir şey olduğunu anlamak için çevremizdeki hayvanların analık dönemlerine bakmak bile çok öğreticidir. Bir tavuk kuluçkadan civcivlerini çıkardığı zaman onları yem bulmaya götürür. Civcivler analarının peşine takılır, cik cik sesleriyle hem yerde yiyecek bir şeyler ararlar, hem de analarının yanından pek uzaklaşmamaya çalışırlar. Farketmeden biraz uzaklaştıkları zaman hemen koşarak ana tavuğun yanına gelirler. Ana tavuk da civcivlerini kollar, dağıldıkları zaman özel bir sesle onları yanına çağırır. Yabancı bir hayvan (kedi, köpek, kuş vb) yanlarına yaklaştığı zaman da ana olmadığı zamanlarda hiç yapmadığı bir şeyi yapar, civcivlerine yaklaşan hayvanlara saldırır. Başa çıkamayacağı bir durumla karşılaşırsa civcivlerini gene bırakmaz, hem oradan kaçar, hem de geri dönerek yavrularını korumaya çalışır, bu arada da cıyak cıyak bağırarak dikkatlerini çeker. Aynı davranışları ana olmuş kedilerde de, köpeklerde de görürsünüz. Demek ki 'ana olmak' sonradan edinilmiş davranışlar değil, içgüdüsel davranışlardır.

Türün devamını sağlamaya yönelik bu içgüdüsel davranış aynı zamanda 'annelerin korumacılığını' da açıklar. Eğer annelerin koruması olmasaydı yavruların kendilerini korumaları olanaksız olurdu. Annenin koruması aynı zamanda yavruların kendini koruması, beslemesi için özel bir eğitimdir. Hangi canlı türü olursa olsun, korunması, beslenmesi ve çoğalması hem kendisinin, hem de türünün yaşaması için temel koşuldur. Burada önemli nokta, annenin bir yandan çocuğunu korurken aynı zamanda çocuğun gücüyle orantılı olarak ona 'kendisini korumayı' öğretmesidir. Çünkü çocuğun asıl korunması 'kendi gücüyle kendini korumayı öğrenmesi' olarak sürecektir. İşte bu noktada 'koruyucu anne' ile 'korumacı anne' arasındaki fark da belirmeye başlayacaktır.

'Koruyucu anne' çocuğunu korurken ona 'kendisini korumayı öğreten' annedir. Bu tutum hem çocuğun kendine güvenini arttıracak, hem de onun hayatın güçlükleriyle başa çıkmasını sağlayacaktır. Buna karşın 'korumacı anne', çocuğunu korumayı uzun yıllar boyunca sürdürecek, böylece çocuğunu koruduğunu düşünürken aslında hiç de istemeden onu kendine güvenmeyen bir kişilikle büyütmüş olacaktır.

Annenin koruyuculuğunda önemli iki faktör 'güven' ve 'sevgi' Daha doğumla başlayan güven ve sevgi anne tarafından çocuğa hayatı boyunca verilecektir. Anneliğin bu iki temel davranışı ondan hep beklenecek, bu iki faktörden birisinin ya da ikisinin eksikliği annelik niteliğine aykırı sayılacaktır. Anne bu iki duyguyu da çocuğuna koşulsuz ve karşılıksız verir. Çocuk doğduğu andan başlayarak bu iki temel besinle beslenir. Çocuğun gerek biyolojik gerek psikolojik gelişimi için bu temel besinler yaşamsal önemdedir. Onun için de 'güven' ve 'sevgi'nin nasıl verileceğini bilmek, tutarlı davranışlar gösterebilmek annelik öğretisinin alfabesidir.

Çocuğun doğumla başlayan algıları, temel gereksinmeleri annenin dokunuşlarıyla, sesiyle, kokusuyla, bebeğin beslenişiyle, temizlenişiyle karşılandığı zaman çocuk 'güven'i ve 'sevgi'yi

almaya başlamıştır. Aynı zamanda çocuğun kişiliği de oluşmaya başlamıştır. Annenin yanından ayrılışıyla strese girecek, yeniden yanına gelişiyle de güven kazanacaktır. Onun için de anneyle çocuk arasındaki özel iletişim başlamış olacaktır. Bu iletişimin bütün sırları henüz çözülememiştir. Bütün duyuların rol oynadığı bu iletişim biçim değiştirecek ama hayat boyu sürecektir. Anneliği özel kılan da budur.

Anne olmanın biyolojik yanı bütün canlıların ortak davranışlarını belirliyor ama insanda bu olgunun kültürel yanı da çok ağırlıklı. Her kültür kendine özgü bir 'anne kimliği' oluşturuyor. Bu kültürün normlarını koyuyor, annelerde bu normları görmek istiyor, anneyi bu ölçütlere göre değerlendiriyor. Bir de 'bilinçli anne olmak' olgusu var ki, bu da biyolojik anneliği tanımak, kültürel anneliği de irdelemekle elde edilebiliyor. Bu olguya biraz daha yakından bakmak doğru olacak.

Biyolojik Annelik

Anneliğin biyolojik yanı kadının gebe kalmasıyla başlayan bir süreç. Gebelik süreci de anne adayı için çok önemli bir dönem. İçinde bir canlıyı büyütmek, hele de kendi varlığından oluşan bir canlıyı büyütmek başlı başına incelenmeye değer bir olay. Onun için de bu çocuğun bir sevgi ürünü olması ya da istenmeyen bir ilişkiden kazanılmış olması çok önemli. İstenen, beklenen bir gebelik kadın için son derece olumlu, onu geliştirici bir olay. Oysa istenmeyen bir gebelik ya da beklenmeyen bir olay kadın için büyük bir stres. Bunların henüz doğmamış çocuk üzerinde ne gibi etkileri olduğu çok iyi bilinmiyor ama etkileri olduğu da bir gerçek. Annenin ruhsal durumuna bağlı olarak salgıladığı hormonların çocuğa da ulaştığı düşünülürse biyolojik değişimlerin etkili olacağı da anlaşılıyor.

Gebelik döneminin sonundaki doğum olayı da anneyle bebeğin gerçek anlamda göbek bağlarının ayrılışı oluyor. Yeni doğan

bebek artık kendi hayatını yaşamak üzere başka bir ortama çıkmıştır.

Bu dönem anne için de yoğun bir 'biyolojik annelik' dönemi. Çocuğunu emzirmek, onu kollarında tutmak, bebeğin sesiyle harekete geçmek, onunla yeniden bütünleşmek annenin içindeki yoğun duygular. Yapılan bir araştırma tren yolunun yakınında oturan bir annenin hiçbir tren gürültüsüne uyanmadığını ama bebeğinin en hafif sesiyle uyandığını ortaya koyuyor. Anne bebeğinin her çağrısına böylesine duyarlı, böylesine yoğun ilgili. Bu dönem bebeklikten sonraki (0-1 yaşlar) ve çocukluk döneminde de sürüyor (1-12 yaşlar arası). Çocuğun gençliğe geçtiği erinçlik (puberte/büluğ) dönemiyle birlikte biyolojik annelik dönemi etkisini azaltıyor. Bunu öteki canlı türlerinde de görmek olası. Bu dönemin başını ve sonunu yavrunun anneye gereksinmeleri belirliyor. Öteki canlı türlerinde de yavrusu için çok koruyucu olan anne, yavrunun gelişip kendi gereksinmelerini karşılamaya başladığı zamanlardan sonra ilgisini azaltıyor, yavrunun artık anneye gereksinmesi kalmadığı zaman da ilgisini kesiyor. O artık kendi başına yaşamaya başlayan yeni bir canlıdır. Bu olguyu da evcil hayvanlarda, tavuklarda, kedilerde köpeklerde görüyoruz. Erinçlik dönemine gelmiş çocuklarımızda da anne babalarından ayrılmaya yönelik, duygusal bağlarını azaltmaya yönelik davranışlar görürüz. Bu davranışlar anneleri de babaları da üzer, düşündürür. Çocuğumuz artık bizimle birlikte olmak istememekte midir? Neden bizden ayrı olmak isteği duymaktadır? Bunlar ve benzer sorular annelerin babaların aklını kurcalar. Oysa bu davranışlar doğal gelişim süreçlerinin yansımalarıdır. Artık genç olmaya başlayan çocuk kendi birey olma gelişimini yaşamaya başlamıştır. Şimdi belki de her zamankinden daha çok annesinin babasının ilgisini beklemektedir ama artık beklenen ilginin biçimleri değişmiştir. Biyolojik annelik dönemi de bundan sonra etkisini azaltacaktır. Şimdi 'kültürel annelik' süreci ağırlık kazanacaktır.

Kültürel Annelik

Aslında kültürel annelik çocuk doğmadan başlar, hayatın sonuna kadar da sürer. 'Kültürel annelik' bir toplumun kültürü içinde anneden beklenen davranışlardır. Bizim kültürümüzde bu kavramın içine 'çocuğunu temiz büyütmek', 'iyi beslemek', 'temiz giydirmek', 'iyi terbiye vermek' gibi sosyal normların belirlediği tutumlar girer. 'Anne fedakâr olmalıdır' 'Kendini yuvasına ve çocuklarına adamalıdır' 'Onlar için her türlü sıkıntıya katlanmalıdır' 'Çocukları için her şeyi yapmalı, onların üzülmemesi, sıkılmaması için çalışmalıdır' 'Çocukları aileye saygılı olmak, aileye bağlı olmak, söz dinler yetiştirmek' de annenin kültürel görevleri içindedir. Sonradan bunlara babayla ortak olarak 'onları iyi okutmak', 'iyi bir meslek sahibi yapmak', 'iyi bir iş sahibi yapmak', 'iyi bir evlilik yapmasını sağlamak', 'hayatlarını düzgün geçirmek' gibi görevler de eklenecektir.

Bizim toplumsal normlarımızda annelerin çocuklarının yaptığı her şeyden sorumlu tutulmaları önemli bir ölçüttür. Anne (pek çok konuda baba da) çocuklarının hayat boyu yaptıkları her şeyden, ulaştıkları başarıdan, karşılaştıkları başarısızlıktan sorumlu tutulacaklar, övülecek ya da yerileceklerdir.

'Anneliğin kültürel yanı', toplumsal ideolojimizin birey olmayı kabul etmeyen, bireyi ailenin bir parçası olarak kabul eden temel tutumunun anneye yansımasıdır. Bu nedenle de anneden her zaman çocuklarını gözetmenin ötesinde gözetleyen, ilginin ötesinde denetleyen, yönlendirme yerine baskı yapan bir anne olması beklenecektir.

'Kızını dövmeyen dizini döver' Bu atasözü de bu ideolojiyi çok iyi yansıtmaktadır.

Onun için de anneler, çocuklarının yaşadığı her yerin içindedir. Çocuğun arkadaşlarını seçmekten ders çalışmasına, okuduğu kitaplardan gittiği filmlere, gireceği sınavlardan seçeceği mesleğe kadar uzanan bütün yaşama alanı annenin sorumluluğunda (bu nedenle de denetiminde)dir. Bu sorumluluk ve denetim

yükümlülüğü de çocuk yerine annenin karar verme yetkisini birlikte getirecektir.

Bu tutum ilerde gençlerle büyükleri arasındaki çatışmanın önemli alanlarından birini oluşturacaktır.

Bilinçli Annelik

'Bilinçli annelik', biyolojik anneliği de, kültürel anneliği de 'bilerek', 'irdeleyerek', 'neyin neden ve nasıl yapılacağını sorgulayıp öğrenerek' kazanılan bir anne kimliğidir.

'Bilinçli anne', gebelikten başlayarak 'artık çocuğu için yaşamayı' değil, 'çocuğuyla birlikte yaşamayı' hedefler. Beslenmesini düzenlerken, işini sürdürürken, kontrolunu yaptırırken, hayatını düzenlerken 'çocuğu ile birlikte olduğunu' bilir.

Doğumla birlikte de dünyaya 'yeni bir insan' getirdiğinin bilincindedir. İçgüdüleri çok güçlüdür. İçgüdülerinin etkisini duyar. Çocuğunu korumaktadır ama asıl hedefin 'çocuğun kendini korumasını öğretmek' olduğunu bilir. Çocuğuna 'güven' ve 'sevgi' verecektir. Ama bunu verirken de 'paylaşmanın önemini' bilir. Çocuğuna verdiği her şeyin onda nasıl etkiler yaptığını, onu nasıl değiştirdiğini gözlemler, yalnız kendi yaptıklarına değil, çocuğunun gelişmesine de bilinçle bakar. Çocuğuyla yaşadığı hayatı bir 'verme' olarak değil, bir 'paylaşma' olarak kabul eder. Bu davranışta çocuk kişiliğini kabul etmenin, onun kişiliğini bilinçle geliştirmenin farkı vardır.

'Bilinçli anne' çocuğunun bütün gereksinmelerini karşılarken aynı zamanda onun öğretmeni, onun eğitmeni olduğunu da bilen annedir. Çocuğunun her şeyini kusursuz yapmakla övünmek yerine, çocuğunun her yaşta kendi yapabileceği şeyleri ona yaptırmayı, bunları öğretmeyi, bunları yapma disiplinini kazandırmayı amaçlar.

'Bilinçli anne', çocuğunun elbette kendinden bir parça olarak doğduğunu duyumsar ama artık onun 'ayrı bir varlık' olduğu-

nu bilerek onu kendi kişiliği içinde geliştirmeyi amaçlar. 'Kendini çocuklarına adayan' anne olmayı değil, 'çocuklarına hayatı öğreten, kendi hayatlarının güçlükleriyle başa çıkabilen bireyler yetiştiren' anne olmayı bilir.

Elbette onlara sevgiyi de saygıyı da öğretecektir. Ama 'bilinçli anne', bunları durmadan söyleyip durmak yerine 'onlara doğru örnek olma'nın daha etkili olduğunu bilir. Onlara 'yalan söylemenin kötü olduğunu' söylerken ufak tefek gibi görünen yalanların bile asıl etkiyi yaptığını bilerek davranır. Çocuklarına 'öğüt veren' değil, 'örnek olan' anne olur.

'Bilinçli anne', çocuklarıyla çok ilgilidir. Bu ilgi 'onlara değer verme' biçimindedir. Bunun için de 'onları dinler', 'onlara zaman ayırır', 'onların güçlüklerini onlarla birlikte çözmeye çalışır' Çocuğun hayatında çok önemli yer tutan sözleri, üzüntüleri, sıkıntıları, başarıları 'paylaşır' Onları ciddiye alır, onların kişiliklerinin değerli olduğunu belirtir, onlara önem verdiğini davranışlarıyla açıklar.

'Bilinçli anne', hareketlerinde tutarlıdır. Bir keresinde gösterdiği davranışı aynı koşullarda gene gösterir. Tutarsız davranışlarla çocuğunun gözündeki saygıyı kaybedeceğini bilir.

Çocuklardan sevgi beklerken, saygı beklerken onlara da sevgi göstermenin, saygı göstermenin gerektiğini bilmek 'bilinçli anne'nin önemli bir kuralıdır. Sevgi ve saygıyı göstermelik, yapmacık, bir şey kazanmak için yapılan içi boş davranışlar yerine içtenlikli, gerçek, geliştirici davranışlar olarak benimsemek ancak bilinçli davranışlarımızın ürünü olabilir. Günümüzde bu kavramlar değişik amaçla insanları duygu yoluyla sömürmenin araçları kılınmaktadır. Oysa sevgi de, saygı da insanların temel erdemlerindendir. Onun için de bu davranışlarımızı içtenlikli, gerçekçi, geliştirici kılmak çocuklarımıza çok küçük yaşlardan başlayarak verdiğimiz örneklerle yakından ilgilidir. 'Bilinçli anne'lerin bu konudaki görevleri de çok önemlidir.

'Bilinçli anne', çocukları için hayatı kolaylaştırmanın yolunu, 'gereken her şeyi onlar için yapmak' olarak algılamaz. Bunun doğru yolu, 'çocuklarımıza hayatı kolaylaştırmanın doğru yolları-

nı öğretmek'tir. Her şeyi onlar için hazırlayan, bunun için çalışan didinen anneler ve babalar gerçekte onlara yardım etmek yerine onları hazırcılığa, kolaycılığa, her şeyi başkalarından beklemeye, tembelliğe alıştırmaktadırlar. Oysa doğru bir insan yetiştirmek istiyorsak, 'kendi hayatını kurabilen, kendi geleceğini hazırlayan, kendi gücünü arttırarak hayata katılabilen' çocuklar yetiştirmeyi öğrenmeliyiz.

Bir Çin atasözünün dediği gibi: 'Birisini bir kez doyurmak istiyorsanız ona balık verin. Eğer hayatı doymasını istiyorsanız ona balık tutmayı öğretin'

Nesrin Hanımın Sorusu...

Bir toplantıda Nesrin adındaki katılımcı anne, açıkladığım bu düşüncelerden sonra şöyle bir soru sordu:

'– Bu düşünceleri doğru buluyorum. Aslında benim de annemle en büyük tartışmam bu konudaydı. Ben anneme bana güvenmediğini, her şeyimi denetleyerek beni incittiğini söylüyordum. Annem de bana, henüz hayatı bilmediğimi, bu nedenle de çok üzüleceğimi, aslında beni koruduğunu söylüyordu. Daha o zamanlardan 'annem gibi bir anne olmayacağımı' kendime söyleyip duruyordum. Sonra ben anne oldum, benim de bir kızım oldu. Gördüğünüz gibi o da burada. (Genç kız da toplantıdaydı ve annesini dikkatle dinliyordu.) Ama işler hiç de düşündüğüm gibi olmadı. Bir gün baktım ki ben de annemde neleri eleştirmişsem hepsini yapıyorum. Kızımla tartışmalarımda da tıpkı annem gibi konuştuğumu farkettim. Annem de bana her zaman 'sen de anne olduğun zaman bunları daha iyi anlayacaksın' derdi. Acaba böyle mi? Yoksa annelerimiz gibi davranmak kaçınamayacağımız bir şey mi?'

Böyle bir durumu yaşayan pek çok anne vardır. Bunlar sonradan 'belki de genç kız oldukları zaman gerçekleri göremediklerini ama anne oldukları zaman hayatı daha iyi anladıklarını' düşü-

nürler. Aslında olay, toplumsal rollerin değişmiş olmasıdır. Toplumsal kültür içinde bir genç kız 'anne' olduğu zaman bu kültürün yarattığı normların onlardan beklediklerini yapmak biçiminde bir sosyal davranışı benimser. Buna bir de karmaşık kent hayatının ürkütücü yanları eklenince onlar da kendilerini 'anneleri gibi' bulurlar. Burada önemli olan, kültürel normların sorgulanmadan kabul edilişidir. Toplum onlardan 'nasıl bir anne olmalarını istiyorsa' onlar da farkında bile olmadan 'öyle anne olurlar' Toplumsal normların dışına çıkabilmek, bu normları irdeleyebilmek, doğru bulmadığını kabul etmemek, doğruları kendi irdelemesi sonucunda kabul ederek uygulamak oldukça güç bir 'birey olma' çabası ister. Üstelik de toplumun pek onaylamadığı tipte 'birey olma' çabası. Onun için de bizim kültürümüz içinde kendi toplumsal rolünü irdeleyen anneler, kendi bireysel normlarını uygulayan anneler yadırganır, dahası eleştirilir. Bunu göze alan, bunu göze alarak kendi rolünü benimseyen, kendi görevlerini saptayan, kişisel görüşlerini hayata geçiren anneler toplumsal engelleri de aşmak zorunda kalırlar. Bu da bize 'bilinçli anne olma' eğitiminin bütün toplum için ne denli önemli, ne denli gerekli olduğunu ortaya koyar.

BABA OLMAK...

Biyolojik - Kültürel Babalık

Baba olmanın biyolojik yanı annenin ağırlığını taşımaz. Çocuğun oluşumunda babanın rolü cinsel ilişkinin keyfiyle sınırlıdır. Bunun için de anneler sonradan 'senin bir dakikalık keyfindi ama benim hayat boyu yüküm oldu' diye yakınacaklardır. 'Baba olmak' kültürel yanı ağırlıklı bir kimliktir. 'Bir çocuğun babası' olmak, genç (ya da yaşlı) erkeğin hayatını, sosyal konumunu, sorumluluğunu, güvenilirliğini artarak değiştirir. Artık ev içinde de, ev dışında da farklı bir yerdedir. Erkek çocuk babası olmak toplumumuzda bugün bile özel bir önem taşır. Bunu baba olan erkekler çevrelerindeki prestijli tutumla anlarlar, kızları doğan erkekler de 'erkek adamın erkek damadı olur' diyerek bir tür teselliye başvururlar.

'Baba' sembolü binlerce yılın toplumsal birikimini yansıtır, 'güç' ile, 'otorite olmak'la, 'yetkili olmak'la özdeştir, bunun karşılığında da 'ailesini, çocuklarını, yuvasını tehditlere, tehlikelere karşı korumak'la yükümlenir. Onun için de geleneksel kültürümüzde 'baba' figürü, yüzü gülmeyen, az konuşan, mesafeli, duygularını hele de sevgisini belli etmeyen, söyledikleri emir sayılan bir 'otori-

te'yi simgeler. 'Güçlü olma'nın dışavurumu için de ağlaması bağışlanmaz, yakınması hoş karşılanmaz. Çocuklarıyla yüz göz olması büyük bir yanlış sayıldığı için de onların üzüntülerine, sıkıntılarına ortak olması sözkonusu değildir. Bunlar 'şefkat'i simgeleyen 'anne'nin görevleridir. Bunlar anneyle çözümlenir ve babaya yansıtılmaz. 'Baba' bu gibi konuların dışındadır ve ancak 'son sözü söyler'

Bu 'geleneksel baba' tipinin geçmişte kaldığını sananlar yanılırlar. Çünkü aslında tarım toplumun gereklerinin yarattığı bu baba tipi bugün de kentlerimizde, endüstri bölgelerimizde sık sık rastladığımız bir baba kimliğidir. Bu tutumların kimileri değişmişse de 'baba olma'nın getirdiği kültürel kimlik gerek babanın duygu alanındaki davranışlarında gerekse çocuklarla ilişkilerinde kendini gösterir. Burada 'baba'nın katılığı ya da anlayışsızlığı değil, 'kültürel baba kimliği'nin erkeklere yansıma biçimi sözkonusudur. Onun için de özellikle genç erkeklerimizin ama genelde bütün 'baba'ların 'bilinçli baba'olma konusunda çaba harcamaları güncel bir zorunluluktur.

Bilinçli Babalık

'Bilinçli baba olmak', geleneksel 'güçlü ve otoriter baba' rolünden çıkarak 'paylaşımcı ve arkadaş baba' olmak demektir. Burada önemli olan gerek anneyle gerekse çocuklarla iletişimin 'sevgi ve saygı temelinde paylaşımcı ve arkadaşça' olabilmesidir. 'Baba', çocukların sahibi olmaktan vazgeçerek onların 'hayatı paylaştığı insanlar' olduğunu kabul edecektir. Bu da onlara 'eşitlik temelinde bir bakış açısı'yla bakabilmeyi gerektirir. Gerek aile içi sorunlarda, gerekse hayatın her konusunda 'onların görüşlerinin, düşüncelerinin, duygularının önemi vardır' Aile kendi içinde 'iletişimi sürdürür' 'Baba', aile içinde herkesin 'kişiliğine değer verir' Kendi dışında yaşayanların 'ortak hayatı paylaşan bireyler' olduğu bilinciyle hareket eder. Bu da onlara değer

vermek, onların yaşadıklarını paylaşmak, sevinçlerine ortak olmak, üzüntülerini paylaşmak demektir. Onlara saygı duymak, onların hayatına değer vermekten geçer. Burada önemli olan 'baba'nın geleneksel otorite olmaktan vazgeçebilmesidir. Onun 'her dediği' değil, 'doğru bulunan istekleri' yapılacaktır. Bu da aile içinde düşünce özgürlüğünü, konuşma özgürlüğünü, düşündüğünü açıklayabilme özgürlüğünü gerektirir. Aile içinde bunu yapamayan toplumların genel hayat içinde de yapamayacakları bilinmelidir. Onun için de bizim demokrasimiz köksüz, temelsiz ve dayanaksızdır. Çünkü, demokrasinin dayanması gereken 'birey temeli', aile içinde kurulamamıştır. 'Bilinçli baba', tutumuyla gerek eşini, gerek çocuklarını 'geliştirici, kişilik kazandırıcı, kendi güvenlerini arttırıcı, hayata karşı donanımlı yetiştiren' babadır. Eşine verdiği destek de eleştirici, hırpalayıcı değil, anlayan, dinleyen, araştıran, sonra da konuşarak kendi düşüncelerini anlatan biçimdedir. O zaman eşler de, çocuklar da sorunlarını, üzüntülerini, sıkıntılarını 'baba'ya açabilirler. Onlardan görecekleri desteğin kendileri için yararlı olacağını anlamışlardır.

'Bilinçli baba'da 'bilinçli anne' gibi çocuklarının iyiliğini onlara hazır kolaylıklar sağlayarak değil, onların tüketici isteklerini her zaman sınırsız karşılayarak değil, 'onları yapıcı, üretici, yaratıcı bir kişilikle yetiştirmek' olarak kabul ederler. Tutumları, davranışları, ilişkileri böyle bir amaca yönelik olarak biçimlenir. Bu da 'çocuklarını tanımak, özelliklerini farketmek, güçlü ve zayıf yanlarını görebilmek, onları istekli ve yetenekli oldukları alanda desteklemeyi bilmekle olur. Çocuklarıyla iletişimi sürdürmek, onlara kendi isteklerini empoze etmek yerine onların ne düşündüklerini anlamaya çalışmakla olur. 'Bilinçli baba' 'Çocuklarıyla ilgili olmak', onları kendi isteğini yapmaları yönünde zorlamak değil, onları denetlemek değil, çocukları 'doğruları ve yanlışları ayırabilecek, kendi kararlarını verebilecek, bu kararların sorumluluğunu alabilecek' biçimde yetiştirmek anlamındadır.

'Bilinçli baba', onun için geliştiren, destekleyen, paylaşımcı, arkadaş babadır.

Toplumumuzun çağdaşlaşmasında babalara düşen rol de çok önemlidir. Eşiyle arkadaş olmayı başaran bir erkek, çocuklarıyla paylaşımcı, arkadaş baba olmayı da başaracak, böylece hem kendi ailesini, hem kendi çocuklarının hem de toplumun gelişmesine en büyük katkılardan birisini gerçekleştirecektir.

Eski Kuşaklar...

'Çocuklar hayatın sermayesi, torunlar faizidir' (Özdeyiş)

Çocuklarımızın anneanne, babaanne, büyükbaba'ları hiçbir zaman 'yaşlı' kuşaklar olmadı. Daha önceleri, kadınlarımız erken evleniyorlardı, büyükanneler kırk yaşın altındaydı, büyükbabalar da kırk yaşın üstünde. Bugün 'genç' saydığımız yaşlardır bunlar. Günümüzde ise büyükanneler, genç büyükbabalar aramızda yaşıyor. Çünkü, toplumun yaşla ilgili bakış açısı -iyi ki- değişti. İnsanlar hangi yaşta olurlarsa olsunlar, yaş konusuna kronolojik açıdan bakmıyorlar, artık insanların yaşlarını nüfus cüzdanları belirlemiyor. Bugün, daha doğru bir tanımlamayla, düşüncelerinin, duygularının 'eskimiş ya da yenilenmiş' olup olmaması önemli.

Bu gerçeğin yanında başka bir gerçek de aramızda yaşıyor, o da bir önceki kuşağın 'kültürel annelik ve babalık' olgusunu biraz daha gerilerde yaşamasıdır. Torunlarına gerçekten içleri titreyen bir sevgiyle yönelen büyükanne'ler, çocukları olan anneye uyguladıkları oldukça disiplinli terbiyeyi unutmuş görünerek torunlarına sadece yumuşak bir sevgi vermekten çok hoşlanıyorlar. Bu da 'cin gibi' torunun ilişkilerdeki zayıf noktaları hemen farkedip ona göre bir strateji kurmasıyla sonuçlanıyor. Böylece, anneden istediğini elde edemeyen çocuk büyükannesine, büyükbabasına yöneliyor. Hem istediğini kolayca elde ediyor, hem de anne disiplininin oldukça gevşemesine yol açıyor.

Burada annelerin güç durumu, çocuk yetiştirmede deneyim-

siz olmaları. Bu deneyimsizlik onların 'daha kendisi çocuk, nerden bilecekmiş çocuk yetiştirmeyi' sözleriyle ikinci plana atılmak istenmesine yol açıyor. Aslında gerçekten de annelerin kendi annesinin de, eşinin annesinin de yardımına, desteğine büyük gereksinmesi var. Bu destek bugün de toplumumuzun önemli bir aile dayanışması. Ancak bir süre sonra, çocuğun yetişmesinde asıl söz sahibi olanın 'kim olduğu?' sorusuna yol açan bir işbölümü oluşuyor. Anneanne, çocuğun yetişmesinde yön veren, yol gösteren, işi yöneten 'karar merkezi' oluyor, anne ise daha çok 'uygulayıcı, söylenenleri yapıcı' bir görev üstleniyor. Burada annenin toplumsal bir kurumun desteğinden yoksun kalışı da önemli bir rol oynamaktadır. Yeni doğmuş bebeğiyle baş başa kalan anne, bir yandan bebeğin yoğun bir uğraş isteyen gereksinmeleri, öte yandan gene kendisinin yapması gereken ev işleri, bir de eşine destek olma zorunluluğu karşısında bunalınca aile içinde destek araması kaçınılmaz oluyor. Burada, genç annelere gerek 'eve gelerek ona yardımcı olan', gerekse 'çocuğunun bakımına ve yetişmesine destek olan' çağdaş kurumsal bir hizmet çok önemli. Böyle yaygın bir kreş sisteminin bulunmaması, çocukların yetişmesinde geleneksel tutumların kuşaklar boyunca sürüp gitmesinde önemli bir etken oluyor.

Birinci kuşakta, torununun bakımına yakın destek olma görevi 'anneanne'nindir. 'Anneanne', kız anası olarak daha baştan birçok görevi üstlenmiş durumdadır. Erkek egemen bir toplumda 'anneanne' olmanın sosyolojisi de çok incelenmiş bir konu değildir. Ama 'anneanne'nin daha kızı evlenirken başlamış olan görevleri, torunla birlikte daha da ağırlaşır, daha belirginleşir. Artık torun birlikte büyütülecektir. Bunlar hesaplanarak 'kızına yakın oturmak için' ev değiştirmek, kızına kolay gelip gidecek koşulları hazırlamak bile zamanında düşünülen önlemlerdir. 'Anneanne' bir yandan kızına ev içi desteği verirken aynı zamanda bebeğin büyütülmesinde de büyük bir rol oynayacaktır. Bunun yalnız zorunluluk olarak yapılmadığını, hem toplumsal kimliğin, hem de

anneanne'nin aldığı 'işe yarama hazzı'nın önemli bir yeri olduğunu da unutmamak gerekiyor.

Ancak bu durum, çoğu zaman anneanne ile anne arasında görüş ayrılıklarına, uygulama farklılıklarına yol açacaktır. Genç anne, çocuk yetişmesine ilişkin okuduklarıyla, öğrendikleriyle annesinin uygulamak istedikleri arasındaki farkları görecek, geleneksel olan'la 'doğru olan' arasındaki ayrımları dikkate almak isteyecektir. Buradaki sessiz çatışma çoğu zaman karşılıklar ödünlerle geçiştirilir ama kimi zaman da önemli görüş farklılıkları ortaya çıkar. Anneanne 'desteğini çekme kırgınlığı'nı öne sürerken, anne de 'çocuğunu yetiştirme hakkı'nı savunur. Ama çoğu zaman yaşanan bir 'uzlaşma'dır. Kendi annesini de kırmak istemeyen, onun gerçekten çok önemli olan deneyimlerinden yoksun kalmamak da isteyen anne, yumuşak bir uzlaşmayla orta yolu bulur. Anneanne de kızına anlayış gösterirse 'artık zamanların değiştiğini, gençlerin yeni şeyler yapmak istediklerini' kabul eder.

Bu konuda 'geleneksel kuşak'ların anlayışlı bir dille ikna edilmelerinin büyük bir önemi vardır. Eğer anneler sabırsızlanmadan, okuduklarını, öğrendiklerini büyüklerine anlatmayı denerse çok olumlu sonuçlar alınacağı kuşkusuzdur. Elbette kuşaklar arası farklar çocuğun yetişmesinde de kendini gösterecektir ama bu konuda da anlayışlı bir tutum, kırıcı olmayan yaklaşım biçimi pek çok sorunu çözücü niteliktedir.

Daha yaşlı insanların hele de kendi çocukları tarafından eleştirilmeleri onlar için katlanması güç bir üzüntü kaynağı olur. Buna da yol açmadan ortak bir tutumun benimsenmesi onlar için de, yeni doğan bebek için de önemlidir.

Genç anneye yardım isteğinde olan büyüklerin büyük bir iyiniyet taşıdığı unutulmamalıdır. Onların bildiklerini uygulamak istemeleri de doğal karşılanmalıdır. Ancak bu uygulamaların gerçekten değişmesi gereken yanları da 'sessiz bir çatışmayı sürdürmek' yerine, açık ve yumuşak bir dille konuşulmalıdır.

Anlayışlı bir diyalog her zaman sorun çözücüdür.

'Babaanne'lerin toplumsal konumu daha farklıdır. Onlar 'erkek anası' olarak, biraz daha dışardadır ve oğlunun hayatına ev içinde ortak olma istekleri kısıtlanmıştır. 'Anneanne'nin aktif durumu karşısında 'babaanne' daha pasif konumdadır, bu onları daha 'eleştirel' bir tutum almaya yöneltir. Bu tutum çoğu kez 'babaanne'nin üstü örtülü eleştirilerine yol açar: 'Gençleri biraz kendi hallerine bırakmak gerekir. Onların hayatına fazla karışmak doğru değildir' Torunlarına karşı duydukları şefkat, yakın bir hizmet desteği yerine armağanlar yoluyla karşılanmaya çalışılır. Onlar da -anneanneler gibi- kendilerinin devamı olarak gördükleri torunlarıyla ilgilerini sürdürecek, onların başarılarıyla kıvanç duyacak, başarısızlıklarına üzüleceklerdir.

Daha önceki kuşaklarla ilişkiler her zaman çok dikkat isteyen bir konu olarak anne-babaların önünde duran bir konudur. Hem ilişkileri iyi sürdürmek, hem de istenmeyen müdahaleleri göğüslemek konusunda belki de özel bir eğitime gerek vardır. Burada anlayışlı, sevecen, yumuşak bir tutumla durumu açıklamak, yapılmak istenenleri anlatmak, onların desteğine her zaman açık olduklarını, bunu istediklerini, buna gereksinmeleri olduğunu belirtirken kendi düşüncelerini de anlatmak gerekecektir. Böyle bir tutum, ilişkilere açıklık getirerek aile içindeki anlaşmaya yardımcı olacaktır.

Yakın Akrabalar...

Yeni doğan bebek, 'amca'lar, 'dayı'lar, 'teyze'ler, 'hala'lar gibi yeni toplumsal kimlikler yaratmıştır. Bu kimliklerin de kendine özgü nitelikleri, görevleri ve sorumlulukları vardır.

Toplumumuzda 'amca', babanın yakını, bir anlamda 'baba' simgesinin biraz uzakta duran temsilcisidir. 'Amca' da babasının otoritesini çoğu zaman daha yumuşak biçimde taşır. Babayla doğrudan konuşulamayan konular 'amca'ya aktarılabilir ve yardı-

mı istenir. Amcalar da bu yardımı yapmaya isteklidir, aile içi iletişimde özel bir yerleri olur.

'Dayı', annenin erkek kardeşi olarak duygu planında daha yakın bir yerde durur. 'Dayı', hayatın öğretilmesinde kızkardeşinin çocuğu olan 'yeğeni'ne karşı daha özel görevler üstlenir. 'Dayı' figüründe otorite temsili değil, 'anlayışlı bir güç kaynağı' temsil edilmektedir. Dayılar çocuklara biraz daha yakındır, onların dert ortağı olurlar. Dilimizde de toplumsal destek anlamında kullanılan deyim 'dayısı olmak'tır. Dikkat edilirse 'dayısı olmak' bir konuda 'arkası olmak' anlamında kullanılır. 'Dayılanmak'da benzer biçimde 'güç alarak meydan okumak' anlamına gelir. Bunun yerine 'amcası olmak' daha az kullanılır, 'amcalanmak' sözcüğüne ise dilimizde yer verilmemiştir.

'Teyze' rolü, anneanne gibi anneye yardımcı toplumsal bir göreve işaret eder. Sevecen, yardımcı, anne otoritesini yumuşatıcı bir konumdur. 'Hala' ise daha çok babanın temsilcisidir, onun toplumsal simgesini daha yumuşak olarak taşır.

Bu genellemeler elbette kişisel örneklerde çok değişik olacaktır. Burada açıklamak istediğimiz, bu niteliklerin 'toplumsal rol'leridir. Elbette kişiliklerin farklı oluşu, ilişkilerin değişik nitelikleri, sosyal konumların farklılıkları bu rolleri önemli ölçüde değiştirebilir. Bu tanımlamalar da her genelleme gibi bire bir doğrular değildir. Ama toplumsal kimliklerin yükümlülükleri, beklentileri öylesine belirleyicidir ki, bunları görmezden gelemeyiz. Çoğu davranışımızın kişisel seçimlerimiz değil, toplumsal kimliklerimizin sonucu olduğunu bilirsek birbirimizi daha iyi anlarız.

Birbirimizi daha iyi anlamak da toplumsal ilişkilerimizin daha doğru kurulmasına yardımcı olacaktır.

BEBEĞİN VAROLUŞ ÇABASI...

Yeni doğan bebek yaşamanın acemisidir ama kendi varlığını duyuracak kadar güçlüdür. Daha doğar doğmaz kendisi için gerekli araçlarını kullanmaya başlar. Bunlar, elleridir, ağzıdır, sesidir. Önüne gelen her şeyi tutmaya, kavramaya çalışır, tuttuğu şeyi ağzına götürür, emmeye çalışır. Böyle yapmasaydı meme emmeyi bilemezdi ve açlıktan ölürdü. Acıktığı zaman ağlar. Sesini yükseltir ve bağırır. Kendini duyuramazsa kimse yardımına gelemez. Ama bebek ağlar, kendini duyurur, annesinin kendisine uzattığı memeyi tutmayı başarır, oradaki sütü emme başarısını gösterir.

Bütün bunlar 'refleks'lerdir. Henüz bilinçli bir çabanın ürünü değildir ama bebek bu refleksleriyle 'varolur' Ağlayarak kendini duyurması bir 'varoloş' çabasıdır. Kendini korur. Kendisine verilen sütü emerek beslenmesini başarır. Annenin onu besleme içgüdüsüyle bebeğin beslenme içgüdüsü hayatın içindeki üretici buluşmalardır. Bunlarda -eğer dikkat edilirse- hayatın sürmesine ilişkin güçlü itilişler olduğu görülecektir. Sonradan dilimizde de çok kullanılan bir atasözüyle, 'ağlamayan çocuğa meme vermezler' sözleriyle bebeğin bu davranışı bir yaşama prensibi olarak kabul edilecektir.

Beslenen, karnı doyan, kendisi için uygun ısıda bulunan, altı temizlenen çocuk sesini çıkarmayacak ya da hoşnut olduğunu belirten seslerle durumunu açıklayacaktır. Kendisi için çok gerekli olan uykuyu uzun saatler boyunca yaşamının önemli bir bölümü kılarak güç kazanmayı sürdürecektir. Daha ilk günlerden başlayarak 'haz ve acı' ikileminin farkına varacak, kendisine 'haz' veren şeyleri 'isteyecek', kendisine 'acı' veren şeyleri 'istemeyecektir'

Çocuk gelişimine ilişkin önemli çalışmaları olan Erickson, bebeğin ilk yılında (0-12 aylar) en önemli kişilik gereksinmelerinin 'güven'le ilgili olduğunu söylemektedir. Bebeğin kendi hayatına karşı 'güven' duyması onun gelişiminin çok önemli bir dayanağıdır ve sonraki dönemlerin gelişmelerini de etkileyecek önemdedir. Bunu bulamadığı zaman içine düşeceği 'güvensizlik' ise bebeğin tutumunda, davranışlarında önemli bir olumsuzluk nedeni olacaktır.

Bu bebeklik döneminde bebeğe 'güven' verebilmek, annesinin, çevresinin davranışlarıyla yakından ilgili olduğu için bu dönemin iyi bilinmesi gerekiyor. Acıktığı zaman, altı ıslandığı zaman, soğuk ya da sıcak olduğu zaman, çevresinde gürültü olduğu zaman bebek 'güvensiz' bir duruma düştüğünü sezerek 'ağlar', bu yolla durumunu 'haber verir' Eğer mesajlarına uygun karşılığı alırsa 'rahatlar', hoşnutluk belirtileri gösterir. Eğer çağrılarına yanıt alamazsa ya da aldığı yanıt, gereksinmelerine uygun olmazsa bunu da 'belirtir' Uyumadığı zamanlarda da bebek çevresiyle 'ilgilenir' Çevresini tanımaya çalışır, uyarıları 'algılar', bu algılara yanıt olarak da 'hareket' ve 'ses'le karşılık verir. Kendine uzanan şeyleri 'tutmaya', tutabildiği şeyleri 'ağzına götürmeye' çalışır. Bütün bunlar bebeğin kendisi ve çevresi arasında 'iletişim kurma' çabalarıdır. Bu dönemde yaşadığı 'güven'li ve 'güvensiz' durumlar onun hayat deneyimleridir. Bundan böyle 'güvenli' durumların arkasından 'güvensiz' durumların gelebileceğini, 'güvensiz' bir durumun da 'güvenli' bir duruma değişebileceğini 'deneyimleri'yle öğrenecektir.

Bebeklik döneminin bu deneyimleri hayatımız boyunca yinelenecek, bize yaşama pratiği içinde çok önemli olan bilgileri kazandıracaktır. Daha bu dönemden başlayarak 'iyi bir durum'un geçici olabileceğini, 'kötü bir durum'un da değişebileceğini öğreneceğiz. Aşırı umutların da derin umutsuzlukların da doğru olmadığını öğrenmek için önemli bir hayat deneyimini daha bebeklik çağında kazanmaya başlarız.

Bu dönemde bebeğin davranışlarının zamanla değiştiği, 'bebeğin huy değiştirdiği' annelerin dikkatini çeker. Bebek, birinci ayında, üç aylık olduğu zaman, altı ve dokuzuncu aylarda davranışlarında değişiklikler yapar. Bunların 'normal' olduğunu, bebeğin gelişirken kendi davranışlarında değişiklik yapabileceğini bilmemiz gerekiyor. Değişen bir daha değişecektir. Sürekli değişme daha bu dönemden başlayarak gelişimin temel niteliği olacaktır. Aslında hayatımızın sonraki dönemlerinde de değişimden korkmamayı, dahası değişimin gelişmenin habercileri olduğunu aklımızda tutabilsek ne iyi olurdu.

Anne Sütü...

'Anne sütü' konusunda çok şey yazılmış, çok şey konuşulmuştur. 'Anne sütü'nün yerini tutacak bir başka süt ya da mama gerçekten de yoktur. Doğal bir besin olarak uygun bileşimi, çocuğa uygunluğu, annenin bağışıklık maddelerini bebeğe verişi, küçük canlıyı sakinleştirici özellikleri 'anne sütü'nün gerçekten 'eşi bulunmaz' özelliklerini açıklamaya yeterlidir. Onun için de bilimsel gerçek, bebeklerin anne sütüyle olabildiğince beslenmesi için her şeyin yapılmasını doğrular.

Burada, modern hayatın annelerin çocuklarını kendi sütleriyle beslemelerini engellemesi gerçekten de düzeltilmesi gereken bir yanlıştır. 'Anne sütü'nün yalnız biyolojik değeri değil, annenin çocuğunu beslerken kucağına almasıyla, sevip okşamasıyla, bu

arada bebeğin de dokunma, koku alma, ses duyma, tatma, görme duyularının yarattığı iletişimin doyurucu yanıyla kazanılan psikolojik önemi de çok büyüktür. Onun için de 'annenin çocuğunu emzirmesi' olayını sadece çocuğun beslenmesi olarak görmemek, çocuğun gelişim sürecinin bir parçası olarak görmek, annenin biyolojik ve ruhsal doyumunun bir bölümü olarak kabul etmek gereklidir.

Bütün bu nedenlerle de çalışan annelerin bebeklerini emzirmeleri için uygun yer, uygun zaman, uygun koşullar yaratmak aslında bir sosyal yardım değil, topluma karşı yerine getirilmesi zorunlu bir görev sayılmalıdır. Anneler de estetik nedenlerle (göğüslerin deformasyonu vb.), mamayla beslemenin modası gibi yanlışlarla, zaman bulamama gibi mazeretlerle 'bebeklerini emzirmeme' gibi bir yanlıştan bebeklerini de, kendilerini de korumalıdırlar. Bu konuyla ilgili olarak ticari amaçlı çocuk mamalarının 'anne sütünün yerini tutacak' gibi, 'anne sütü kadar besleyici ve daha da vitaminli' gibi, reklamların etkisinde kalınmaması gerektiğini belirtmek yerinde olacaktır. Bu konudaki yaygın tüketimin kabarttığı ticari iştah pek çok uluslararası şirketi harekete geçirmiş, bu şirketler de başarılı reklam kampanyalarıyla çocuk mamalarını gerçekten akıl çelici sloganlarla sunmayı başarmışlardır. Ama 'bilinçli anneler', bu kampanyaların arkasındaki niyetleri görebilecek, zorunlu kalmadıkça çocuklarını anne sütüyle beslemeyi kendi görevleri sayacak annelerdir. Bu konudaki zorunluluklar da, elden gelen her şey yapıldığı halde anne sütünün olmaması ya da yeterli olmaması, bebeğin çeşitli nedenlerle anne sütünü emememesi olacaktır. Gene de ilgili kurumlarla, çocuk hekimleriyle, ebe ve çocuk hemşireleriyle görüşerek bu engellerin kaldırılması için yardım istemek, sonuçta 'çocuğunu kendi sütüyle beslemeyi başarmak,' annelerin temel görevleri içindedir.

Anne sütünün yetmediği durumlarda hem anne sütü, hem de uygun mamaların verilebileceğini konunun uzmanları belirtiyorlar. Elbette anne sütü ilk aylardan sonra yetmeyecek, ek

mamalar gerekecektir. Burada da hazır mamalar yerine annelerin taze besin maddelerinden kendi hazırlayacakları mamaların yeğlenmesi hem güvenilirlik, hem de ekonomik açılardan daha uygun olacaktır.

Çocuğun beslenmesiyle ilgili sorunlar aslında çocuklara karşı davranışlarımızın çok önemli bir bölümünü oluşturur. Onun için de konuya biraz yakından bakmak yararlı olacaktır sanıyorum.

ÇOCUĞUMUZUN BESLENMESİ...

Bizim annelerimizde görülen yaygın kanı 'eğer anneleri ya da birisi tarafından iyice beslenip doyurulmazlarsa çocukların hiçbir şey yemeyip hasta olacakları' biçimindedir. Onun için de çocuklar yalnız bebeklik dönemlerinde değil, artık kendi yemeklerini yiyebilecekleri yaşlarında bile büyükleri tarafından beslenmeye çalışılır. Bu tutum, toplumca onay gören 'kültürel anne' davranışıdır. Anne ya da başka birisi, (anneanne, bakıcı kadın, bir başkası) bir elde tabak, öteki elde kaşık, çocuğu oyalayarak, dikkatini başka şeylere çekerek, değişik vaatlerde bulunarak çocuğu beslemeye çalışırlar.

Bu davranış öylesine kökleşmiş, öylesine yaygınlaşmıştır ki, böyle davranmayan anneler, 'çocuğuna ilgisiz', 'çocuğuna iyi bakamayan' anne olarak eleştirilirler. Oysa, çocuğun sürekli olarak başkaları tarafından beslenmesi hem çocuğun 'yapıcı gelişmesi'ne engel olur, hem de anne için sürekli bir sorun niteliği kazanır. Toplumumuzda annelerin böyle davranması bir yanıyla sosyal nedenlere bağlıdır, bir yanıyla da annenin ve çevresinin psikolojik nedenlerine bağlıdır. Temelinde de sosyal alışkanlıklar ve bilgi eksikliği yatar.

Bu da 'çocuk yerine büyüklerin karar vermeleri' biçimindeki tutumun belki de en yaygın örneğidir.

Çocuğun çevresine 'bağımlı' olduğu bebeklik döneminde (0-12 ay) çocuğun dışardan beslenmesi doğaldır. Ama çocuğun tutumu bu dönemde de pasif değil, aktiftir. Süt emen çocuk annesinin memesini elleriyle tutar, kendine çeker, istediği gibi, istediği süre emer. İstemediği zaman memeyi ağzından çeker, iter. Yani, süt çocuğu bile meme emerken aktifdir, istediği ve istemediği zamanları belirtir. 12. aydan sonra ise çocuk geliştikçe yiyeceğini kendisi almak ve ağzına götürmek ister. Burada ortaya sorunlar çıkar.

- Çocuk yiyeceği avuçlar, döke saça ağzına götürür. Kendi üstünü ve çevresini kirletir.
- Kendini beslemeyi bilemez, yeterli miktar ve türde yiyeceği alamaz.
- Yemeği bırakır, istemez, yerlere atar. Bu durumda yorulur, beslenemez.
- Çok zaman geçer, annenin sabrı tükenir.

Bunların hepsi de doğrudur. Bebeğin kendi beslenmesine geçişi sabır, cesaret, beceri ister. Bunlara ek olarak geniş bir hoşgörü gerektirir. Hepsinin üstünde annenin de, çevresinin de konuya bilinçle bakabilmesi gerekir.

Hiç unutulmaması gereken nokta; 'çocuğun beslenmesi' derken sadece onun gerekli besinleri almasını değil, 'çocuğun beslenmeyi öğrenmesi ve başarması'nı hedef olarak kabul etmemizdir.

'Çocuk gelişmesi', çocuğun yaşama pratiğini kendi becerileriyle başarması demektir. Bu da, yapabileceği her şeyi onun yapmasına yardımcı olmakla gerçekleşecektir. Onun için, 'çocuk gelişimi'nde 'beslenme' konusu, çocuğun 'kendi becerilerini' geliştirerek kendini beslemeyi 'öğrenmesi' anlamını taşır. Çocuk da el becerilerini sürekli olarak geliştirmek istemektedir. Elleriyle tutma, yer değiştirme, biçimini değiştirme, atıp fırlatma yollarıyla

kendi gücünü öğrenme çabası içindedir. Ortalığın temiz olup olmamasıyla, düzenli olup olmamasıyla, orada misafirlerin olup olmamasıyla hiç ilgisi yoktur.

Ama başlangıçtaki acemi hareketler, hatta beslenmeyle ilgisi olmayan hareketler, sabırla, hoşgörüyle, cesaretle, bilgiyle uğraşılınca doğru bir beslenme beceresine dönüşür.

18 aydan sonra çocuklar keskin yanı olmayan bir kaşığı tutmayı, tabaktan yemeği almayı, ağzına götürmeyi becermeye başlarlar. 24 ay, 36 ay bu becerinin artırıldığı, giderek azalan yardımla da olsa kendilerini beslemeyi başardığı dönemlerdir. Beş yaşındaki çocuğun kendini beslemeyi öğrenememiş olması, yemek yemeyi olay yapması, bütünüyle çevresindeki büyüklerin yanlışıdır.

O büyükler belki de çocuk, 18 yaşında bir genç olduğu zaman bile önündeki tabağa müdahale etmekten, 'hiçbir şey yemediğini, sürekli zayıfladığını' söylemekten vazgeçmeyeceklerdir. Buna karşılık evde hiçbir zaman doğru beslenmenin ilkeleri konuşulmayacak, besin maddelerinin değerleri, kalorileri, protein-yağ-karbonhidrat dengesi, vitaminler, mineraller bilinmeyecektir. Çünkü toplumun 'beslenme kültürü', sadece lezzetli yemekler ve doyma kavramından oluşmuştur. Bu kültürde 'iyi yemek yapmak', tadı tuzu yerinde pişirilmiş yemekler olarak kabul edilecek, 'diyet yapmak' da 'aç kalmak' ya da gazetelerden kesilmiş diyet reçetelerini okumak olarak algılanacaktır. Elbette bu kültürün 'çocuk beslenmesi'de toplumsal onayın uzantısı olmaktan kurtarılamayacaktır.

Lokma Biriktiren Çocuk...

Ağzında lokma biriktiren çocuklar görürsünüz. Bu çocuklar yemek yerken ağızlarının bir yanında, kimi zaman da iki yanında lokma biriktirme alışkanlığını kazanmışlardır. Buna sadece 'alış-

mış işte' deyip geçmezseniz beslenmeyle ilgili önemli bir gerçekle karşılaşırsınız. O da, 'lokma biriktiren çocuk'ların kendilerinin zorla beslenmesine karşı koruyucu bir önleme başvurmalarıdır. Kendilerinin istemedikleri yiyeceklere ya da yiyecek miktarına karşı, çocuk ağzında bir lokmayı tutmakta, kendine gelen kaşığa karşı ağzını açarak 'bak, daha ağzımda var' diyerek kendini korumaya çalışmaktadır. Bu tutum zamanla bir alışkanlığa dönüşmekte, artık çocuk yemek zamanları dışında da bu 'koruyucu lokma'yı ağzında tutmaktadır.

Her canlının temel içgüdüsü olan 'beslenme'yi bir çatışma alanı durumuna getirmek, çocuk için de, anne için de sıkıntı veren bir soruna dönüştürmek yanlış bir davranıştır. Bunun yerine geleneksel kültürümüzün yanlış bir sonucundan vazgeçerek doğru olanı yapmak, hem geliştirici, hem de rahatlatıcı bir tutumdur.

'Bilinçli anne' olmak da, 'bilinçli baba' olmak da, 'bilinçli aile' olmak da yanlışlarımızı düzelterek, doğruları benimseyerek olacaktır.

ÇOCUĞUN GELİŞİM ALANLARI...

'Çocuk gelişimi' dediğimiz zaman hangi alanlardaki gelişimden söz edildiğini bilmemiz gerekir. Bunu bilmek hem çocuğun gelişmesini nasıl izleyeceğimizi, hem de gelişmenin hayat pratiği içindeki izdüşümünü nasıl anlayacağımızı gösterecektir.

Her şeyden önce, gelişmenin bir bütün olduğunu hiç unutmamamız gerekiyor. Çocuğun gelişme alanlarını bölümlere ayırmak konunun daha kolay anlaşılması için uygulanan bir yöntemdir. Ama çocuğun gelişmesine bir bütün olarak bakmak doğrudur. Sadece bir alandaki gelişme belirtilerine bakarak 'çocuğun hızlı geliştiğini' ya da 'geri kaldığını' söylemek yanıltıcı olabilir. O bakımdan bu alanların ayrı ayrı incelenmesinin salt bir yöntem sorunu olduğunu, 'çocuk gelişimi'ne bir bütün olarak bakmamız gerektiğini unutmamamız doğru olacaktır.

Bir çocuğun gelişimi;

- Motor gelişme,
- Duyusal gelişme,
- Bilişsel gelişme,
- Dil gelişmesi,
- Kişilik gelişmesi,
- Sosyal gelişme,

alanlarında gelişme olarak değerlendirilir.

Bir bebek doğduğu andan başlayarak (daha doğrusu anne karnından başlayarak) bu alanlarda gelişmeye başlar. Bizim görebildiğimiz bebek doğumdan sonra gördüğümüz varlık olduğu için bu gelişme aşamasını daha iyi anlayabiliyoruz.

Çocuğumuzun gelişmesine doğru bir yardımda bulunabilmek de bu gelişme alanlarını bilmekle, gelişme aşamalarını anlayabilmekle, bu alanlarda ona yardım edebilmekle orantılıdır. Çünkü çocuğumuzun gelişmesi, kendi doğal yetileriyle, bu yetileri geliştirebilecek çevre desteğinin ortak ürünü olacaktır. Salt kendi yetilerine bırakılan bir çocuk bu yetileri geliştirmenin önündeki engelleri yenmek için uzun bir yolu kendi gücüyle aşmak zorunda kalır, kimi zaman da bu engelleri tam olarak aşamaz. Oysa onun gelişmesi için sağlanan bilinçli bir destek, onun gelişimini kolaylaştıracak, yapabileceklerini daha kolay, daha iyi yapmasına yardımcı olacaktır. Biz burada hem bu gelişim alanlarını anahatlarıyla tanıtmayı, hem de gelişmeye yardımcı olmanın nasıl daha doğru olabileceğini -hiç değilse temel prensiplerle- açıklamayı amaçlıyoruz.

Çocuğun Gelişimini Bilinçle Desteklemek...

Bütün anneler ve babalar iyi niyetlidir. Bütün büyükanneler, büyükbabalar, yakın ve uzak akrabalar iyi niyetlidir. Hepsinin çocukla ilgili amaçları da 'ona yardımcı olmak'tır. Anne ve babalardan başlayarak çocuğun çevresindeki herkes 'ona yardım etmek' için kendi bildikleri biçimlerde hareket edeceklerdir. Öncelikle bunu bilelim.

Ancak bilmemiz gereken önemli bir nokta da bu yardımcı çabaların kimi zaman destek değil 'köstek' olduğudur. Bir çocuğa destek olma çabalarının birçok nedenden ötürü ona köstek olduğunu bilseydik elbette daha doğru bir yardımı yapabilirdik. Ama kimi zaman bilgisizlik, kimi zaman da toplumun yanlış gele-

nekleri ya da büyüklerin psikolojik doyumsuzlukları yapılan pek çok yanlışın nedeni olmaktadır. Burada uzun bir 'Doğru/Yanlış' cetveli yer alır.

Öncelikle bilinmesi gereken, 'çocuğun geliştiği'dir. Çocuk, kendisi için, kendi yetileri içinde, kendi kişilik çizgisinde, kendi varoluşu için gelişmektedir. Kabul edilmesi gereken temel gerçek budur. Çocuğu 'kendimiz için', 'kendi başarımız için', 'kendi övünmemiz için', 'ailemizin gurur duyması için', 'ailemizin geleceği için', 'kendi amaçlarımız için' yetiştirmeyi amaçladığımız zaman, aslında çocuğumuza değil, kendimize yardım ediyoruz demektir. Burada 'doğru olan', 'çocuğun gelişmesine destek olmak'tır. 'Yanlış' da, ona 'kendimiz için' bildiğimiz gibi destek olmaktır.

Bu konudaki kültürel yanlış, aslında 'kendimiz için' olanı, 'çocuğumuz için doğru' saymaktır. İşte bu yanlış hem çocuğumuzun gelişimini doğru biçimde desteklemeyi engelleyecek, hem de çocukla çevresi arasındaki çatışmaların -giderek büyüyecek- temel bir nedenini oluşturacaktır. Bu yanlışı anlayabilmek, bu yanlışı doğruya çevirebilmek, çocuğun çevresindeki büyüklerin 'kendi kişiliklerini görebilmelerine, bu kişilik yapısındaki yanlışları anlayabilmelerine, bu yanlışları açıkyüreklilikle kabul etmelerine, hepsinden önemlisi bunları değiştirebilmelerine' bağlı olmaktadır. Güçlük de büyüklere 'kendi yanlışlarını gösterebilmek, bunları kabul ettirebilmek, bunları değiştirebilmek' konularındaki sıkıntılardadır. Çünkü burada iyi niyet yeterli değildir. İnsanların kendi yanlışlarını görebilmeleri kendi kişilik gelişmelerine bağlıdır. Kendi kişiliği gelişmemiş, yanlışlarını kabul edilebilecek olgunluğa ulaşmamış, kendini eleştirme gücünü kazanmamış insanların 'yanlış davranışlarını değiştirebilme'leri çok güçtür. Ne yapalım ki, 'çocukların bilinçle desteklenmesi' de bu güçlüğün yenilmesine bağlıdır.

Bu kitabın yazılmasının temel nedeni, toplumsal gelişmemizin en önemli alanlarından birisi olan 'çocuk yetiştirme'de yaşa-

dıklarımızı birlikte görebilmek, birlikte değerlendirebilmek isteğidir. Bu konuda en büyük desteğin okur bilincinden geleceğini bilerek bu alandaki çabalarımızı birleştirebilmeyi diliyorum.

Çocuğun Motor Gelişimi...

Çocuk doğduğu andan başlayarak sürekli gelişmesini sürdüren bir varlıktır. Yapabileceği her şeyi **kendisi** yapmak ister. Ona yaptırılan şeyler değil, kendi yaptığı şeyler onu geliştirir. Kuşkusuz, çocuğun yapabileceği şeyler de onun fizik gelişimiyle paraleldir. İlk aylarda elleriyle birçok şeyi yapabilmektedir. Uzatılan bir şeyi yakalamak, kavramak, tutmak, kendine çekmek gibi büyüklere çok kolay gelen, kendiliğinden yapıldığı izlenimi veren her hareket çocuk için büyük bir başarıdır. Başardığı her şey de çocuğa büyük bir mutluluk verir. Yapabildiğini anladığı şeyleri yeniden yapmak isteyecek, bunu yapması engellendiği zaman tepki gösterecektir. Onun için dokunmaktan başlayarak tutmak, kavramak, mıncıklamak gibi hareketlerin hepsi de çocuğun ilk başarıları olacaktır. Bunların yapılmasını sağlamak, bunları yaptığı zaman çocuğu destekleyen davranışlar göstermek, olumlu sesler çıkarmak, gülmek, farkına varıldığını göstermek çocuk için en değerli ödüllerdir.

İlk aylardan başlayarak bebek 'el-ağız eşgüdümü'nü farkeder. Tuttuğu bir şeyi ağzına götürmek, dudaklarıyla onu tutarak içmek, yemek ister. Bu hareket birliği onun bedeniyle yapabildiği ilk 'koordinasyon'lardan birisidir. Kendi gücüne ilişkin bu sınama, bir hareket olduğu gibi bebeğin kendisi hakkındaki bilişsel gelişimine de olumlu katkıda bulunacaktır. Kendi hareket gücündeki her artış hem çevresini tanıyarak sosyal gelişimini sağlayacak, hem de kendi kişilik gelişimini hızlandıracaktır. Dikkat edilirse, bir şeyi tutmak üzere uzandığı zaman bebeğin ağzı hafifçe açılır, dudakları büzülür. Bu da 'el-ağız' koordinasyonunun bir işaretidir. 'El-ağız' işbirliği artık hayatının sonuna kadar onun için

önemini koruyacaktır. Bacaklar ve ayaklar, eller kadar işe yarar değildir. Onlar henüz tekmelemeye, çevreyi araştırmaya yaramaktadır. Ama daha sonra, bir yaş dolayında bacaklar ve ayaklar öyle bir işlev kazanacaklardır ki, artık çocuk kendini 'dünyayı fethedebilecek' kadar özgür hissedecektir.

'Çocuğun motor gelişimi', bütünüyle fizik gücünün artışı, boyun uzaması, kilonun artışı, kasların güçlenmesi, sinirlerin gelişimi, eklemlerin hareket yetisinin artışı, kemik dokusunun sağlamlaşması gibi faktörlerin gelişimi yanında hormonların salgılanmasını da kapsar. Bütün bunların sonucunda çocuk da aylarına, yıllarına göre belirli hareketleri yapmaya başlar. Bu 'hareket yeteneği', üç bölümde incelenir:

- Lokomotor beceriler: Kollar-eller/bacaklar-ayaklarla kazanılan beceriler.
- Non-lokomotor beceriler: Çocuğun kendi bedenini oynatma biçiminde kazandığı beceriler.
- El becerileri: Bu da elle yapılan becerilerin gelişimidir.

Lokomotor becerinin önemli kilometre taşları, bebeğin emeklemesi, sonra da yürümesidir. Bu iki dönemeç, bebeğin özgürleşmesi, bağımlılıktan kurtulması demektir. Bu da çok önemli bir gelişim sürecine dikkatimizi çeker. Bunu anlayabilmek için elimizin ayağımızın bağlı olduğu bir durumu gözönüne getirmeliyiz, bundan kurtulma sırasında neleri hissedeceğimizi anlamaya çalışmalıyız. Kuşkusuz, biz daha önce yürümeyi, gezmeyi yaşadığımız için duygularımız aynı olmayacaktır ama benzer şeyleri duyabildiğimizi düşünebiliriz. Çocuğun önce emeklemesi, sonra da yürümesi onun hayatının en önemli olaylarıdır. Bunu başaran çocuk 'sınırların sonuna kadar gitmek isteyecektir' Gücünü kullanarak vardığı sınırların ötesine geçmek isteyecektir. Bu sınırlara ulaştığı yerde herhangi bir eşyanın bulunması ya da istenmeyen bir yere ulaşması onun aldırdığı bir şey olmayacaktır. Çünkü çocuğun hedefi kendi yaşama sınırlarını genişletmek ve kendi gücünü kullanarak yeni sınırlara ulaşmaktır. Onun için de çocuğun hareket yeteneğinde yeni sınırlara ulaşması, yeni biçimleri

kullanabilmesi hem onun gelişmesinin göstergeleri, hem de gelişmenin yeni motivasyonlarıdır. Emeklemeyi öğrenen çocuk, bir yere tutunarak yürümeyi deneyecek, bunu başardıktan sonra tutunmadan yürümeyi başaracaktır. Bu arada ön çalışmalarını yaptığı tırmanma, inme, merdiven çıkma, merdivenden inme, daha yüksek yerlere çıkabilme, buralardan inebilme ona yeni fetihler etkisi yapacak, onu harekete getirecektir.

Bu arada yalnız bir yerden bir başka yere gitmesi değil, kendi bedenini hareket ettirmesi, ellerinin becerisinin artması da onun için çok önemli yetilerin gelişmesi demektir. Kendi isteğiyle, kendi gücüyle bir şeyi atması, tutması, eşyaya biçim değiştirtmesi onun için yeni keşiflerdir. Tutup attığı bir vazonun birkaç parçaya ayrılması, bu arada ses çıkarması, bir parça iken birçok parçaya ayrılmış olması, bu parçaların başka başka yerlere dağılması çocuk için son derece önemli bir başarıdır. Vazonun değerli olup olmaması, birisinin armağanı olup olmaması, yeniden alınmasının güç olup olmaması, çocuğun ilgileneceği bir şey değildir, onun keyfini bozmak için bir neden de sayılmaz.

'Gücünü başka bir şeye iletmek, o gücün nasıl değiştiğini görmek' İnsanın hayatı boyunca yapmak, uygulamak, sonucunu görmek isteyeceği bu değişim, bir aleti kullanmanın, makineyle insan ilişkisinin de temel itkisi olacaktır. Daha bebeklikten başlayarak bu ilişkiyi denemek, kendini sınamak, gücünün sınırlarını öğrenmek insan için bir tutkudur. Bebeğin bu denemelerini değerlendirirken, konunun 'onun için önemi'ni hiç unutmamamız gerekiyor. Bilmeliyiz ki, onun beklentilerini gerçekleştirirken onun gelişimine doğru bir katkıda bulunuyoruz. Onun yaşama sınırları genişlerken bilişsel alanı da genişliyor. Onun hareket yetisi gelişirken düşünce ufku da genişliyor. Ama tersine, bebeğimizin hareket alanlarını daraltırsak, onun gelişme alanını da daraltıyoruz demektir. Onun hareket etme sınırlarını daraltacak engeller koymak, onun düşüncesine de, özgürlüğüne de engeller koymak olacaktır.

Bebeklerin de, çocukların da elbette sınırları olacaktır. Sınır-

ları olmayan canlılar tehlikelerden korunamazlar. Ama bu sınırlar, 'onun' tehlike sınırları olmalıdır. Bu sınırları belirleyen, annelerin titizliği, evini düzenli tutmadaki aşırı merakı, yalnız kendi istediği şeylerin yapılmasına izin vermesi olmamalıdır. Çocuğun hareketlerinin sınırlanması, onun karşılaşacağı tehlikeler için olmalıdır. Burada da en kısa zamanda bu tehlikeler çocuğa öğretilmeli, kendini korumayı başarması sağlanmalıdır.

Bebeğin de, çocuğun da eğitiminde temel ilkenin 'yapabildiği her beceride desteklemek, yapamadığı şeyleri de en kısa zamanda yapabilir kılmak için onun yetileri doğrultusunda desteklemek' olduğunu unutmamalıyız.

Çocuğun hareket yetisinin gelişmesinin onun duyusal gelişmesini de, dil gelişmesini de, bilişsel, kişisel, sosyal gelişimini de sağlayacağını unutmadan davranmamız gerekiyor. Sonraki yıllarda yüzmeyi öğrenirken de, bir yere tırmanıp oradan inmeyi öğrenirken de, bir tünele girip çıkmayı başarırken de, bisiklete binerken de hep gelişecek, hep 'bir şeyi kendi gücüyle başarmanın' zafer duygusunu yaşayacaktır.

Duyusal Gelişim...

Çocuğun beş duyusu; dokunma ile başlayan tutma, kavramayla süren dokunum duyusu, görme, işitme, koklama, tatma duyuları yaşama pratiği içinde bunları 'alarak'' gelişecektir. 'Duyuları algılama', bilişsel gelişimin artmasıyla 'değerlendirme'ye dönüşecek, çocuk bunları 'imge'ler olarak kaydedecektir.

Onun için, çocuğun duyusal gelişimi, onun çevresinde ne kadar algı bulunduğuna, çocuğun bunları nasıl değerlendirdiğine (haz verici, haz vermeyici), bu algıların yinelenmesine, değişik algılar bulunup bulunmamasına bağlı olacaktır.

İlk aylarda kimi algıları (anneden gelen algıları) daha kolay alırken kimi algıları da tam olarak alamayacaktır. Ama büyüdükçe daha çok algı almak istediği anlaşılacaktır. Bildiği şeylerden

hoşuna gidenlerin yinelenmesini isteyecek, hoşuna gitmeyenlere ilgi duymayacak ya da sıkıldığını belirtecektir. Çocuğun 'yeni ve değişik algılar almak istemesi' onun geliştiğinin de göstergesidir.

Önceleri dikkatini çeken parlak renkler, ışık farkları giderek ayrıntıların belirdiği biçimler olarak çocuğun bilincini zenginleştirecektir. Başlangıçta, annenin kısa zamanda tanıdığı yüzü onun için bir 'güven kaynağı' olacak, bunu anladıktan sonra başka yüzleri, başka biçimleri de tanımak isteyecektir.

Sesler dünyasına önce annesinin sesiyle giren bebek, kısa bir zaman içinde annesinin sesini tanıyacak, başka seslerin de başka kişiler, başka şeyler olduğunu ayırabilecektir. Çin çin sesini çıkaran oyuncak, hafif bir müziğin karmaşık sesleri, dış dünyanın varlığını tanıtan değişik sesler, bebeğin hayatını zenginleştirecek, 'ses repertuarı'nı zenginleştirecektir.

Kokular da onun için çok önemli olacaktır. Anne kokusuyla başlayan koku uyarıları, değişik kokularda onun dünyasının tanıdık uyarıları olacaktır. Büyüdükçe evin köşesinde bucağında birbirinden farklı kokular bulunduğunu da anlayacaktır.

Tat duygusu da zaman içinde gelişecek, anne sütünden çeşitli mamalara geçtiği zaman tat algısı daha geniş bir alanda yaşadığı değişik bir dünya olacaktır.

İnsanın gelişimi içinde 'dokunma duyusu', 'görme duyusu', 'işitme duyusu' öteki iki duygunun (koklama, tatma duygularının) yanında daha çok kullanılmaktadır. Uygurlaşma, kokuları doğallığı içinde bırakmayarak çeşitli parfümlerle, aftershave'lerle, deodorant'larla birlikte yaşamayı öğretti. Tatma duygumuz da çeşitli aromalarla doğal tatları unuttu. Oysa çevremizde yaşayan bir köpek, güçlü koku duygusuyla kendisi için gerekli olanları, haz verenleri ayırabilir. Tanıdıklarının kokusuyla onları tanıyabilir. Ama insan, beş duyusunun doğallığını koruyamadı. Endüstri ve ticaretin gelişimi, bu duyguların kimisini daha çok geliştirdi, kimisini ise köreltti.

Bir çocuğun gelişiminde 'beş duyusunun gelişmesi' çok

önemlidir. Onları yaşlarına göre alabileceği duyusal algılarla tanıştırmak, bu algıların değişik olduğunu, çeşitli olduğunu öğretmek çocuğun gelişimi için çok önemlidir. Bugün, bir ağacın kabuklu gövdesine dokunmadan büyüyen binlerce çocuk var. Basitçe 'dokunmak işte' deyip geçiverdiğimiz 'dokunma duygusu' öylesine önemlidir ki, 'dokunmayı bilmek' öylesine ustalık isteyen bir iştir ki, bu konu üzerinde durmanın, bunu öğretmenin yetişkinler tarafından anlaşılması gerekir.

Çocuklar, bir ağacın gövdesine 'dokunmalıdırlar', bir dalın yüzeyini, bir yaprağın pürüzsüz yüzünü 'anlamalıdır' Parmaklarıyla bir nesneyi incelemeyi öğrenmelidir. Avuçlarıyla bir şeyi kavramalıdır. Parmak uçlarıyla dokunarak nesneleri tanımayı geliştirmelidir.

Çocuklar, çok yakınlarından ufuk kadar uzaklara bakmayı, buraları görmeyi öğrenmelidir. Bir karınca sürüsünü izleyerek 'ayrıntıları', bir kuşun uçuşunu izleyerek 'hareketi', denizle göğün birbirine kavuştuğu ufuk çizgisine bakarak 'uzakları' görmeyi öğrenmelidir. Bunlar onun görme duyusunun gelişmesi için yapılan eğitimin basamaklarıdır.

İşitme duyusu, seslerin tanınmasıyla, değişik seslerle, değişik tonlarla, değişik müziklerle geliştirilmelidir. Küçük bebek tiz seslerden rahatsız olacak, yumuşak sesleri sevecektir. Sonra başka sesler de duyacaktır. Çocukların öğrenmesi gereken, öğrendikçe sevecekleri bir şey de 'ritmik sesler'dir. Ritmik sesler aynı zamanda çocuklarda ritim duygusunun gelişmesini sağlayacaktır. Tempo tutmak, tempo değiştirmek çok önemli duyusal algılardır. Bu konuda 'müzik' elbette çok büyük bir yardımcıdır. Dikkat edilirse, küçük çocuklar bile günümüzün hızlı tempolu pop şarkılarına ilgi duymakta, hem şarkının temposuna uyarak dans etmekte, hem de müziği, ritmi tanımaktadırlar.

Koku ve tat alma duyularını geliştirmek için çocuklarımıza yönelik özel eğitim programlarımız yok gibidir. Uygarlık dediğimiz değişimin köreltmelerine biz de sessizce uyum sağlıyor görü-

nüyoruz. Ama bunun yanlış olduğunu görebilmeliyiz. Koku alma duyumuzu da özel programlarla geliştirmeliyiz kanısındayım. Duyusal gelişimin birbirini etkilediğini unutmamalıyız. Beş duyumuzun gelişimi de elbette bilişsel gelişimi de zenginleştirecektir. Elbette koku alma duyusu da, tat alma duyusu da bu konuda uzman olmak için değil, duyu dünyamızı zenginleştirmek için gereklidir.

Bilişsel Gelişim...

Çocuk gelişiminin en önemli bölümlerinden birisi 'bilişsel--cognitive gelişim'dir. Gelişimin bu alanı, gerek motor gelişimin gerekse duyu gelişiminin 'değerlendirilme gücü'dür. Hareketlerimiz de, duyusal algılarımız da 'bilişsel planda', beynimiz tarafından 'işlenir' 'depo edilir,' 'birbiriyle ilişkilendirilir', 'bizim için önemi belirlenir', 'gerektiği zaman yeniden çıkarılır', artık 'tanınır' ve 'bilinir' İşte bu, 'algıyı alma'dan sonuçtaki 'bilme'ye kadar geçen işlem de 'bilişsel süreç'tir. Bu süreç, gerçekten de 'işlem'dir (operation). Onun için de bu süreci açıklayan 'bilişsel gelişim' pek çok araştırmanın konusu olmuştur.

- Algıları nasıl alırız?
- Beynimize ulaşan algı nasıl 'işlenir'?
- 'İşlenen bilgiler' ne olur?
- Yeniden nasıl 'kullanılır'?
- Onlardan nasıl 'sonuç çıkarırız'?

İsviçreli çocuk hekimi Piaget, bu alandaki çalışmaları bugün de geçerli bir araştırmacıdır. Onun çalışmalarına göre:

Çocuğun 0-18 ay arasındaki dönemi; doğarken sahip olduğu refleksleri kullanmaktan duyusal algıları ve hareketlerle elde ettiği bulguları yanıtlama aşamasına geçtiği dönemdir.

Bebek, karşılaştığı ilk uyarılara 'refleks' karşılıklar verir. Sonraki aylarda duyularla gelen algılarla karşılaşır. Bunlara hareketle-

rinin sonuçları da eklenir. Bunlar ilk 'bilgiler'dir. Çocuk, bu 'bilgiler'i ne yapar? Önce, 'alır' ve 'özümser' (asimilasyon). Sonra, bu 'özümsediği bilgi'yi kendine 'uyarlar' (accomodation). Daha sonra da bu 'özümleyip uyarlanmış bilgi'yi 'dengeler' (equilibration). Böylece, çocuk, kazandığı uyarıdan 'özümsenmiş, uyarlanmış, dengelenmiş bilgi' elde etmeyi başarmıştır. Şimdi artık kazandığı bir 'şema' vardır.

'Bilişsel gelişim'in ilk başarısı elde edilmiştir. Artık bundan sonra çocuk, 'uyarılar'ı aynı biçimde 'işleyerek' yeni 'şemalar' elde edecektir. Onun içindir ki, daha çok, daha değişik uyarılar, daha çok 'şemalar' demek olacaktır.

Bu döneme duyular ve hareketler rehberlik ettiği için 'sensori-motor aşama' denmiştir. Böylece çocuk, reflekslerle yönetilen davranışları yerine istemli davranışları koymayı başarır. Bu dönem, 18 aydan sonra yerini yeni bir gelişim aşamasına bırakacaktır.

18 ay - 6 yaş arası; İşlem öncesi dönem:

Bu dönemin başlangıcı olan 18-24 aylar içinde küçük çocuk dünyayı keşfetmeye başlamıştır. Yürümektedir, nesneleri tutup atmaktadır, eline geçirip ağzına götürerek tanıdıklarını anlamaktadır. Yeni yerler keşfetmekte, yeni algılar peşinde koşmaktadır. Şemaları zenginleşmekte, zihinsel bilgi-işlem gücü artmaktadır.

Bu dönemde somut nesneler yerine 'imgeler-images' koymayı başarır. Artık 'semboller' bilincinde belirlemektedir. Bunlar, imgelerdir, sözlerdir, eylemlerdir. Bir süpürgeyi tutar, at olduğunu düşünür. Kutuları yan yana dizer, bir tren olmuştur. 24 aydan sonra gelişme hızını arttırarak sürer.

Bu dönemin bir özelliği 'benmerkezcilik'tir (egocentrism). Çocuk, her şeyi 'kendisine göre' düşünür. Bu konu için 'Küçük Prens' güzel bir kaynaktır. Küçük bir çocuğun 'kendine özgü' yorumlarını, bunları yetişkinlerle nasıl paylaşamadığını anlatır.

Bir başka özellik, 'nesnelerin biçimleri ve düzenleri değişse de asıl niteliklerinin değişmediğini (sayı ya da miktar gibi) anlaya-

bilme' gücünü kazanmalarıdır. Bunu dönemin sonlarına doğru, 5 yaş dolaylarında başaracaktır.

Bu dönemin başka bir kazanımı da 'sınıflandırma' yapabilmesidir (classification). Örneğin, 'siyah köpek', 'siyah' rengiyle başka siyah renkli nesnelerle bir sınıfa girerken, 'köpek' de hayvanlar dünyasının üyesi olarak başka bir sınıfta yer alabilmektedir.

Bu dönem, reflekslerden algılara geçen çocuğun, algıları 'yorumlayabildiği', bu yorumlarla nesneler arasında daha zengin ilişkiler 'kurabildiği' bilişsel gelişim dönemidir.

6-12 yaşlar; Somut işlem dönemi:

Bu dönemin başında çocuk büyük bir zihinsel güç sıçraması yapar. 'Keşifleri', 'nesne yorumları', içinde yaşadığı dünyayı tanımasına, onunla ilişki kurmasına daha da yardımcı olan 'kuralları' ve 'stratejileri' kavrama aşamasına geçer.

Bu aşamaya 'somut işlem dönemi' denmesi, bu aşamaya kadar geliştirerek işlediği şemalarda 'yer değiştirme', 'ekleme', 'çıkarma', 'çoğaltma', 'bölme' gibi işlemler yapabilmesidir. Artık 'bilgi'yi sadece tanıdığı gibi alma dönemini geride bırakmış, niteliklerinin değişmediğini farketmesi de geride kalmış, 'bilgi üzerinde işlem yapabilme' gücüne ulaşmıştır. Nesnelerin biçimleri değişse de özün aynılığını 'bilmektedir' 'Çamuru top biçimine getirsem de o gene çamurdur' diyebilir. Bir çamur topağından köpek yapar ve şunu söyler: 'Şimdi daha büyük görünüyor ama daha ince, çamur gene aynı çamur' Bu kavrayışta hem ekleme hem çıkarma işlemi vardır.

'Sınıflandırma' gene bir somut işlem olarak gelişmiştir. 20 soru oyununa ilgi duyar, başarıyla oynayabilir. (20 soru oyunu, genel bir sorudan daha darlaştırılmış alan sorularıyla sorunun yanıtını bulmaya dayanan bir oyundur.) Sistemli sorunlarla bir hayvanı, bir oyuncağı kendi kategorisi içinde doğru yere koyabilir.

Bu yıllarda çocuğun 'tümevarım mantığı' gelişir. Bir olayı

yorumlayarak onunla ilgili bir mantık zinciri kurabilir. İlkokul çocukları çok iyi gözleme dayalı bilimciler olurlar. Ağaçları, kuşları türlerine göre sayabilir, dosyalar yapabilirler, kuş yuvalarını gözlemleyip kuşların alışkanlıklarını inceleyebilirler.

Fakat henüz hipotez geliştirme, kurgulama, kuram tasarımları gibi işlemlere hazır değillerdir. Somut işlem dönemi, deneylerden genel kurallara gitme, tümevarımsal düşünme dönemidir.

12 yaş ve üstü; Formal işlem dönemi:

Bu dönemde, bilişsel gelişim son aşamasına varır. İşlem öncesi dönemde başlangıçta olan bilgi işlemleri artık yeni boyutlar kazanmıştır. Artık düşünceyi geliştirmek için gözlem yapmak ya da bir olayı, nesneyi görmek, tanımak gerekmemektedir. Zihinsel işlem gücü, varsayımlar yapabilir, olasılıkları işleyebilir, onları her boyutta geliştirebilir. Düşünceleri değiştirebilir, eleştirebilir, başka bir düşünceyi beğenebilir. Düşüncelerin özgürleştiği dönem budur. Bu dönem düşünce kurgularının yapılabilmesi, konuların soyutlaşabildiği, 'bilgi'lerle her türden tasarımların yapılabildiği yeni ve önü açık bir dönemdir.

'Gerçeklerden olasılıklara geçebilmek' bu dönemin özelliklerindendir.

'Sistematik problem çözebilme' bu dönemin özelliklerindendir.

'Mantık' gelişimi, 'tümdengelimsel mantık' da bu dönemin özelliklerindendir. 'Bütün insanlar eşitse sen ve ben de eşit olmalıyız' Bu mantıksal sonuç, bu dönemin özelliğidir.

Artık düşüncenin önünde hiçbir engel olmamalıdır. İnsan gelişmesinin bu en erdemli yanı, bilişsel gelişim tamamlanmıştır, artık zihinsel süreçler üretmeye yaratmaya hazırdır.

Piaget'in bu çalışması, insan zihninin gelişim serüvenini açıklayan önemli bir açılımdır. Burada, ayrı görüşlerin tartışılması yer almayacaktır. Bundan çok daha önemli olan bir konuyu, burada toplumun tartışmasına açmak istiyorum.

Bilişsel Gelişimi Nasıl Engelliyoruz?

Burada önemli bir toplumsal sorunumuzu tartışmak gerekiyor. Bilişsel gelişim aşamalarını inceledikçe görüyoruz ki, bebeklik döneminde reflekslerle hayata başlayan insan, basamak basamak yükselerek düşünceleri işleyebilme, yeni düşünceler üretebilme, yeni kuramlar yaratabilme aşamasına kadar geliyor. Normal gelişim bu.

Ama gelişmenin başında olan çocuğun algıları azaltılırsa, ancak yetişkinlerin izin verdiği algıları alabilirse, algı fakirleşmesine uğratılırsa, 'repertuarı' daralacaktır, kurabildiği şemalar eksik ve az sayıda olacaktır. Görme, dokunma, işitme ile geliştiği dönemde, deneme-yanılma ile öğrendiği dönemlerde yetişkinlerin baskısına uğrarsa, yapabilecekleri sınırlandırılırsa, 'ayıp'larla 'yasak'larla durdurulursa bilişsel gelişimi duraklayacaktır. Daha sonra hayata karışması desteklenmezse, dar aile çevresinde kalırsa, geniş bir çevre iletişiminden yoksun kalırsa bilişsel gelişimi gene eksik olacaktır.

İlkokullarda, somut işlem dönemini yaşayan çocuğun gözlem yapma olanağı olmazsa, bunları geliştirme, gözlemlerinden genel kurallara varma becerisi ayrı ayrı işlenmezse bu çocuk bu aşamada da geri kalacaktır. Kalabalık sınıflarda, çocuğun ilgisi, becerisi doğru dürüst tanınmadan kitap bilgilerinin aktarılmasıyla eğitilmeye çalışılan çocukta nasıl bir 'bilişsel gelişim' sağlanabilir? Bu dönemin çocukları için eğitim, dünyayı daha iyi tanımak için değil, kolej sınavlarını kazanmak için olursa bu çocukların bilişsel gelişimi hangi boyutlarda olacaktır?

Burada, 12 ve üstü yaşlar için tanımlanan 'bilgiyi her biçimde işleyebilme' gücü, ortaokul ve liselerde susturulan, düşünceleri sorulmayan, öğretilenden başka her olasılığı tepkiyle karşılayan bir eğitim sisteminde nasıl gelişecektir? 'Resmi müfredat' denilen 'paket bilgi'nin dışına çıkmaya yönelen her çabayı önleyen, her farklı düşünceyi sindiren, bunu yapmak için gereğinde öğrencinin öğrenim hayatını tehdit eden, her fırsatta şiddet kul-

lanmaktan çekinmeyen bir eğitim sistemi hangi 'bilişsel gelişim'e izin vermektedir?

Yetkili pedagogların, kürsülerdeki psikologların, psikiyatrların asıl görevi, bu soruları sormak, bu konunun görevlilerini eleştirmektir. Bu durdurucu, engelleyici, geriletici eğitim sistemi yerinde durdukça bu bilgileri kitaplara yazmanın, kürsülerde bilgi diye okutmanın ne önemi kalmaktadır?

Burada, bütün toplumu, çocuklarımızın 'bilişsel gelişimini', onların haklarını çiğneyerek durduran eğitim sistemini tartışmaya, eleştirmeye, sorumlularını toplum önünde hesap vermeye çağırıyorum.

Bu yapılmadıkça, '2000'li Yıllara İnsan Yetiştirme' içi bomboş sözler olarak kalmaya devam edecektir. Bilinmesi gereken budur.

Çocuğun Dil Gelişimi...

'Dilin gelişimi', insanı öteki canlılardan ayıran en önemli farklılaşmadır. Bir maymunun motor gelişimi yanında insan acemi bir yavru gibi kalır. Bir köpeğin, bir şahinin duyuları insanın duyularından kat kat gelişmiştir. Ama 'dil gelişimi' insana özgüdür. Onun için de ayrı bir önemle ele alınmaya, geliştirilmesi için özel çaba harcamaya değen bir uğraş olmuştur.

Günümüzde sadece anadilini bilip konuşmak, 'monolingual' kalmak yeterli olmamakta, en azından bir yabancı dil bilerek 'bilingual', iki yabancı dil bilerek 'trilingual' olmaya büyük önem verilmektedir. İnsanların ayrı ayrı diller geliştirerek 'birbirini anlayamaz' duruma gelişinin yarattığı engelleri kaldırmak da, dünyadaki toplumlar arasında önem taşımaktadır.

Amerika'da yaşayan 2.5 milyon çocuğun evinde başka bir dil konuşulmaktadır ve bu çocuklar okul çağına geldikleri zaman evde anadillerini öğrenmiş olmakta, okulda ise İngilizce öğren-

mektedirler. Bu konuda yapılan çalışmalarla 'iki dili birlikte öğrenmek' konusunda araştırmalar geliştirilmektedir.

Bir çocuk anadilini nasıl öğrenir?

Anneler babalar kendi çocuklarının dil gelişimini gözlerinin önünde izlemek şansına sahiptirler.

Anne, bebeğinin seslerini duyar, ona kendi sesiyle karşılık verir. Anne ile çocuk arasında özel bir 'ses iletişimi', kurulur. Bebeğin sesinin ne anlama geldiğini 'anne bilir', bebek de 'annesinin sesiyle ona ne dediğini' anlar. Bu özel 'ses iletişimi' yoluyla, bebeğin acıktığı, altının ıslandığı, yalnız kalmaktan sıkıldığı, şimdi çok hoşnut olduğu, keyiflendiği 'anlaşılır' Bebek de, annesinin geldiğini, onu çok sevdiğini, biraz telaşlı olduğunu, kendisiyle mutlu olduğunu, ama birisiyle sinirli konuştuğunu, gene kendisine dönerek yumuşak bir ses ilettiğini 'bilir'

Bebeğin ilk ayı ağlama ve gaz çıkarma sesleriyle geçerken ikinci ayında gülücükler, agular ortaya çıkar. 'Agular', sevinme sesleridir, ses tonunda değişiklikler de ilk pratikler olur.

6-7 aylar dolayında 'agucuklar'a 'heceleme-babbling' eklenir. 'Babababa...'lar, 'dahdah...'lar duyulur.

Bebeğin ilk yılı içinde 'beden dili'de kullanılmaya başlanır. Bebek istediği bir şeye kollarını uzatarak, ellerini açıp kapatarak beden diliyle konuşur. Gene ilk yıl içinde bebeğin 'algı dili-receptive language' denilen 'söylenen sözcükleri anlama yetisi' gelişir. On aylık bebeğin çeşitli sözcüklerin 'hangi anlama geldiğini anladığı' saptanmıştır. Annenin listesinde böyle anlaşılan ortalama 18 sözcük vardır. 13 aylık çocukta böyle yaklaşık 50 sözcük 'anlaşılmaktadır'

Kısa bir süre sonra da 'ilk sözcük'ler ortaya çıkar. İlk sözcükler üzerinde yapılan bir çalışma, bu sözcüklerin 'bana, ver, su, mama, bebek, atta (gezelim), evet, hayır' anlamlarına gelen sözcükler olduğunu saptamıştır. Bunlar 'istekler ve gereksinmeler' dir. 'İlk sözcük'ün ortalama söylenme yaşı, Amerikan araştırmalarında 11.1 aydır. Çocukların % 95'inde 'ilk sözcük', 6.5 ile 15.2 aylar arasında duyulmaktadır.

'İlk sözcük', dil gelişiminde bir kilometre taşıdır, bundan sonra hızlı biçimde yeni sözcükler eklenerek çocuğun 'sözcük hazinesi' gelişir. İlk 30 sözcükten sonra gelişme hızlanır, 40-50-60 sözcükten oluşan bir dil gelişir. 6 yaşında İngilizce konuşan bir çocuğun yaklaşık 14.000 sözcük bildiği anlaşılmıştır, sonraki dokuz yılda da günde 9 sözcük eklenmektedir.

İlk tümceler...

'İki sözcükten oluşan ilk tümceler' 18 ile 24 ay dolayında görülür. Çocuğun daha önceki tek sözcükleri de 'iki sözcüklü tümce' yerine geçebilir. Ama daha sonra anlaşılır iki sözcüklü tümceler dil gelişiminin yeni aşaması olur.

Çocukla konuşmanın etkisi...

Anne babaların çocukla konuşmalarının, ona kitap okuyarak onun konuşmasını desteklemelerinin çocuğun konuşmasının hızlanmasında olumlu etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Kendisiyle konuşulmayan, konuşması desteklenmeyen çocuklar daha yavaş konuşurlar, sözcük hazineleri de daha az olur.

Çocuğun konuşmasını desteklemek için de;

Anlaşılır yükseklikte sesle ve yavaş konuşulmalıdır.

Tümceler kısa ve grameri doğru olmalıdır.

Küçük tümce parçacıkları daha iyi anlaşılır.

Konuşma küçük değişiklerle tekrarlanmalıdır. (Top nerede? Topu gördün mü? Top nerede? Bak, bu top mu?)

Sözcükler somut nesnelere ilişkin olmalıdır.

Çocuğun dil gelişiminde annelerin, babaların, çevrenin etkileri iyi bilinmelidir. Çocuk, çevresiyle iletişim kurmasında kendini açıklamayı dil yoluyla yapabilmeyi çok sevecektir. Seslerden sözlere geçmesi onun için büyük bir başarıdır. Bunun iyi değerlendirilmesi gerekiyor. Onun için de çocuğun söylediklerinin 'dinlenmesi', 'anlaşıldığının belirtilmesi', 'ona yanıt verilmesi', 'onunla konuşulması', 'ona resimli kitapların okunması' çok önemlidir. Annelerin babaların bütün bunlara önem vermesi, zaman ayırması, ilgilenmesi çok önemli doğru bir davranış olacaktır.

Toplumun Etkisi...

Çocuklarımız bugün anne babalarından çok televizyon reklamlarıyla, pop şarkılarının ritme eşlik eden sözcükleriyle karşılaşmaktadır. Bu sözcükleri, bu tümceleri öğrenmekte, bunları taklit etmektedirler. Bundan kaçınmak hemen hemen olanaksızdır. O zaman bütün bunları bilerek çocuğun dil gelişimine doğru katkıda bulunmanın önemini anlamamız gerekiyor.

Çocuğu doğru geliştirmek için;

Anadil gelişimine çok önem vermeliyiz.

Sözcük hazinesinin gelişimine önem vermeliyiz.

Sözcükleri doğru anlamlarıyla kullanmasına önem vermeliyiz.

Hece vurgularının doğru öğrenilmesine önem vermeliyiz.

Konuşma isteğini desteklemeliyiz.

Çocuğu susturmanın, durdurmanın yanlış olduğunu bilmeliyiz.

İstemediğimiz sözcüklerin kullanımını doğal karşılamalıyız.

İstediğimiz sözcüklerin kullanımını pekiştirmeliyiz.

Dil-kültür bağlantısını bilmeliyiz.

Bugün üniversite öğrencisi olmuş gençlerimizin bile çoğu kez kalabalık karşısında konuşmaktan çekinmeleri çocukluk dönemlerinde yeterli desteği alamamalarından, toplum önünde konuşma pratiklerinin olmayışından önemli ölçüde etkilendiklerini ortaya koymaktadır.

Televizyon spikerlerinde bile 'Türkçeyi iyi konuşamama', sözcükleri kullanma güçlüğü, yanlış vurgular gibi önemli eksiklikler görülmektedir. Oysa, güçlü bir kültürün temelinde 'anadilini iyi kullanma' etkeni çok önemlidir.

Her alanda başarının 'gelişkin bir dil iletişimi' ile olduğunu, zengin bir kültür altyapısıyla desteklendiğini unutmadan çocuğumuzun dil gelişimine yardımcı olabilmeliyiz.

Kişilik Gelişimi...

'Kişilik' nedir? Bir insanın özelliklerini oluşturan, onun hakkında düşündüğümüz zaman aklımıza gelen nitelikler nelerdir?

Bir insan için 'girişken' ya da 'çekingen' dediğimiz zaman, 'azimli' ya da 'gelgeç gönüllü' dediğimiz zaman, 'güvenilir' ya da 'güvenilmez' dediğimiz zaman onun 'kişiliği' hakkında konuşmuş oluruz. 'Olgun kişilikli' ya da 'kişiliğini henüz bulamamış' dediğimiz kişileri nasıl tanımlamış olduğumuzu düşünelim.

Bir insanda 'kişilik', kendisi ve başkaları tarafından görülen, anlaşılan, kabul edilen 'davranışların toplam ifadesi'dir.

'Kişilik özellikleri' de toplumdan topluma, kültürden kültüre, dönemden döneme değişebilir, olumlu ya da olumsuz olarak nitelendirilebilir. Bir kültürde 'aktif olma-ataklık, girişkenlik, kendini gösterme çabası' olumlu kişilik özelliği sayılırken, aynı nitelik başka bir kültürde 'gayretkeşlik, başkasının önüne geçme isteği, saygısızlık, terbiyesizlik' olarak değerlendirilebilir. 'Düşüncelerini zaman içinde değiştirebilen bir kişi' kimileri için 'kendini yenileyen kişi' olarak görüldüğü halde, başkaları için 'düşüncelerinden dönen kişi, kaypak kişi' olarak görülebilir.

Kişiliğin iki özelliği üzerinde durulmuştur.

Birincisi, genetik yanıdır. 'Armut dibine düşer' Davranışlar üzerinde etkili olan merkezi sinir sistemi, hormonal yapı, kalıtım yasalarıyla belirlenir. İşin bu yanı, çocuğun anne baba ya da başka bir genlerini aldığı kişiye benzerlik göstermesiyle ortaya çıkar. Ancak bu olgu bir fotokopi değildir. Değişken bir kalıtım etkisi görülür.

İkincisi, çevresel yanıdır. Bu da, çocuğun içinde bulunduğu ortamın, aile, okul, sokak, toplum gibi değişik ortamların etkilerini belirtir. Bu ortamlar birbirinin ortak yanlarıyla olsun, birbirinden farklı yanlarıyla olsun çocuğu etkilerler, kişiliğini biçimlendirirler. Toplumsal değer yargıları, toplumun ödül/ceza mekanizması, davranışları etkiler, kişilik üzerinde etkin olur.

'Örgütsel davranış' teorisyeni Chris Argis, insan kişiliğinin ve

kişilik gelişiminin 'yedi boyutu' üzerinde çalışarak 'olgunlaşmamış-olgunlaşmış kişilik' özelliklerini açıklamıştır:

Olgunlaşmamış Kişilik	Olgunlaşmış Kişilik
Pasiflik	Aktiflik
Bağımlılık	Bağımsızlık
Az sayıda davranış	Zengin davranış
Yüzeysel ilgiler	Derin ilgiler
Kısa-süreli perspektif	Uzun-süreli perspektif
Birine bağlı duruş	Bağımsız duruş
Kendini farketme eksik	Kendini farkeder ve kontrol eder

Chris Argis, işletmelerdeki insan ilişkilerini, başarı ve başarısızlıkları incelerken kişilik gelişiminin önemini vurgulamakta, bunu anlayabilecek anahtarı da 'olgunlaşmama/olgunlaşma' olarak nitelemektedir. Olayın biyolojik ve kültürel yanlarına kısaca değinerek, bizim toplumumuzun 'kişilik biçimlemesi'ne bakmamızın yararlı olduğuna inanıyorum.

Bu pasajı alıntıladığım kitap, Nebraska Üniversitesi İşletme Profesörü Fred Luthans tarafından yazılmıştır ve Amerikan kültürüne uygun normları kullanmaktadır. Oysa, bizim normlarımıza bakacak olursak, biz de 'aktif, bağımsız, davranış zenginliği olan, derin ilgi sahibi, uzun süreli perspektif sahibi, bağımsız pozisyon alabilen, kendini farkeden ve kontrol eden' kişiliği 'daha iyi' bulduğumuzu söyleyebiliriz. Ama, kendi çocuğumuz böyle olduğu zaman tepki göstermekten kendimizi alamayız.

Kişilik hakkındaki sözlerimizle davranışlarımız birbirini tutmaz. Bir anne de, bir baba da 'çocuğu bağımsız davrandığı zaman' ona tepki duymaktan kendini alamaz. Çünkü bu çocuk, kendisine söylenilenleri olduğu gibi kabul etmeyecek, kendi istediğinin / düşündüğünün / yaptığının doğru olduğunu söyleyecektir. Hele de bu bağımsız davranışına 'aktif' olarak düşündüğünü yapma eklenirse, göreceği tepki daha da artacaktır. Anne,

baba, öğretmen, patron, devlet yetkilisi (bütün otorite odaklarını bu listeye ekleyebilirsiniz), alıştığı, beklediği davranış yerine başka bir davranışla karşılaştığı zaman 'aman ne iyi, bu çocukta davranış zenginliği var,' demeyecek, öfke duyacaktır. 'Derin ilgileri' bizim kültürümüz için 'üzerine vazife olmayan işler' demektir. 'Uzun süreli perspektif' bizim için 'hayalcilik'tir, 'rüya görmek'tir, 'o zamana kadar kim öle, kim kala'dır. Bağımsız duruş, 'dik kafalılıktır', 'inatçılıktır', 'densizlik' bile olabilir. 'Kendini farketme ve kontrol etme' başkalarının değerlendirmelerini 'en doğru saymama', 'başkalarının kontrolunu istememe' demektir. Böyle bir kişiyi sevecek, beğenecek 'toplumsal olgunluğa' sahip miyiz? Eğer kendimizi aldatmak istemiyorsak, buna 'hayır, sahip değiliz' yanıtını vermemiz gerekiyor.

Dikkat edecek olursak, bizim kültürümüzün beğendiği, önceliği, ödüllendirdiği kişilik, Chris Argis'in 'olgunlaşmamış kişilik' dediği tanımdaki 7 boyutun özelliğini taşıyan kişiliktir. Çünkü, ancak o kişilik kendisinin başkaları tarafından yönetilmesine izin verir. Bu 'başkaları' da anne, baba, öğretmen, patron, devlet yetkilisi... gibi 'otorite odakları'dır.

Onun için de, 2000'li yıllar için insan yetiştirmek istiyorsak, 'dünyanın başarılı kılacağı insan'ı yetiştirmek zorundayız. Buradaki 'dünya' kavramını ne Amerika temsil etmektedir, ne de Avrupa. Ama 'dünya' sözcüğünü Asya da, Afrika da, Avustralya da temsil etmemektedir.

'Dünya', insanlık tarihinin geliştirdiği uygarlığı, çağdaşlığı, insancıllığı, eşitliği, paylaşımcılığı, barışçılığı, üreticiliği, yaratıcılığı, özgürlüğü, insan haklarını, demokrasiyi... temsil etmektedir.

Ya da 'dünya' sözcüğünün anlamı bizim için budur.

Onun için de yetiştireceğimiz çocuklar, gelecekte görmek istediğimiz 'dünya kültürü'nün çocukları olabilmelidir. Bunun gerçekleşmesi de önce biz yetişkinlerin bunu kavramasına, bunun gerçekleşmesine yardımcı olmamıza bağlıdır.

İnsanlarımızın kişiliğini gençlik yıllarında, kadın cinsiyetinde

nasıl baskıladığımızı, nasıl durdurduğumuzu, neden geliştirmediğimizi daha önce yayımlanmış kitaplarımda anlatmıştım. (Kışkırtılmış Erkeklik - Bastırılmış Kadınlık / Kuşatılmış Gençlik / Gençlik Duvarları Yıkıyor gibi). Şimdi hepimize düşen görev, gerçekten 'olgunlaşmış kişilik' sahibi insanı çocukluktan beri yetiştirmeyi başarmaktır. Aile içinde, okullarda, işyerlerinde, toplumun bütün kesimlerinde 'kendi kişiliğinin sahibi' olabilmiş bireyler yetiştirmek geleceğimizin en büyük güvencesi olacaktır.

Kişilik Nasıl Geliştirilir?...

Kişilik geliştirilebilir. Kişilik yönlendirilebilir. Kişilik etkilenebilir. Sorun bunların nasıl yapılacağını bilmek, hangi yönde geliştirilmek istendiğine karar vermektir.

Biz burada 'çocuğun kişiliğini kendisi için, kendi kişilik olgunlaşması için geliştirmek'ten söz ediyoruz. Ama bir çocuğun kişiliği 'bağımlılığı arttırılarak' başkalarına bağımlı olacağı yönde de geliştirilebilir. Bir çocuk, bilinçlenmesi yerine bir inanca bağlanması amaçlanarak o inanç çerçevesinde de yönlendirilebilir.

'Gelişkin, olgunlaşmış kişilik'ten, kendine güveni olan, kendi farkında olan, kendini değerlendirebilen, kendini eleştirebilen, duygusal sorunlarıyla başa çıkabilen, başarıyı başı dönmeden taşıyabilen, başarısızlığıyla yıkılmayan, başarısını da başarısızlığını da nedenleriyle anlamak için yeterli perspektifi, yeterli cesareti olan, yaşamaktan zevk alan' bir kişiliği anlıyoruz.

İşte böyle bir kişiliği geliştirebilmek için yapılacak olanlar oldukça sadece ve anlaşılır davranışlardır:

- Bebeklikten başlayarak, ona güven vermek, sevgi vermek, onun farkına varmak.
- Yapabileceği her şeyi onun yapmasını öğretmek, buna değer vermek, güçlüklerinde ona yardımcı olmak.
- Ona değer vermek, kendi değerleriyle tanıştırmak.

- Ona iyi birer örnek olabilmek.
- Her alandaki gelişimini sağlamak.
- Kendi değerini, kendine saygısını, kendine güvenini pekiştirmek.
- Özgür düşünmesinin onun hakkı olduğunu bilmek. Farklı düşünmesine saygı duymak. Düşünce üretmesine, yeni düşünceler yaratmasına kıvançla bakmak.
- Bize bağımlı olmasını değil, bizimle iletişim içinde olmasını istemek.
- Evrensel insan değerlerini, insan haklarını, özgürlükleri, eşitliği, paylaşımı, barışı, demokrasiyi hayatımızın pratikleri içinde, davranışlarımızda, iletişimimizde ona tanıtmak, ilgisinden hoşnut olmak, ama seçimlerine saygı duymak.

Bütün bunları çocuğumuzun bebekliğinden başlayarak, kendi gelişim sürecinde, kendi gelişim alanlarında, sırası geldikçe zenginleştirerek, onun kişiliğinin olgunlaşmasına yardım edebiliriz.

Çocuğun Sosyal Gelişimi...

Sosyal gelişim, çevremizle kurduğumuz her türlü iletişimin genişlemesidir. Çocuk, reflekslerle başlayan 'sosyal iletişim'i beş duyusuyla sürdürür, hareket yetisiyle arttırır, sonra da bilişsel gücüyle, dil iletişimiyle zenginleştirir.

Sosyal gelişimin içinde kişiliğini kazanır. Çevresini etkiler, çevresinden etkilenir. Böylece, sürekli bir karşılıklı ilişki kurar.

Sosyal gelişim, 'kendinden başkalarıyla kurulan ilişkinin gelişimidir?.'

Bu gelişim hangi faktörlerden etkilenir?

Çalışmalar, 'biyolojik faktör' ve 'öğreti faktörü' olarak iki önemli etken üzerinde yoğunlaşır.

'Biyolojik faktör', bir çocuğun 'temperament-huy, mizaç,

tabiat' denilen, kalıtımsal kökenli yapısına dikkatleri çeker.

'İyi huylu', 'huysuz', 'yumuşak huylu', 'değişken huylu' dediğimiz zaman, bir kişinin davranışlarının genel özelliğini anlatırız.

Gerçekten de, 'iyi huylular uyumludur, her şeyi olumlu yanından alırlar, değişik koşullara kolay uyum sağlarlar, başkalarıyla ilişkileri iyi niyet temelinde gelişir' 'Huysuzlar, başkalarıyla kolay ilişki kuramazlar, değişen koşullara uyum sağlamaları güçtür, olaylara olumsuz yanından bakarlar' 'Yumuşak huylular, yavaş yavaş uyum sağlarlar, değişen koşulların arkasında kalırlar, davranışları ağırdır'

Bu özellikler 'huy, mizaç tabiat-temperament' dediğimiz bir çerçeveyi çizer. Karşılaştığımız insanlarda da bu özellikleri görebiliriz.

'Öğreti faktörü' yandaşları ise, 'sosyal gelişim'in çevreden öğrenilen özellikler olduğunu öne sürerler. Albert Bandura, 'yeni doğan bir çocuğun reflekslerinden başka her davranışının öğretilmiş olduğunu' söyler.

Hem 'doğuştan gelen huy'un, hem çevreden gelen öğretilerin 'sosyal geiişim'i biçimlendirdiğini düşünmek gerekiyor.

'Çevrenin öğretisi', bir çocuk için, anne babayla başlar. Onların hem davranışları, hem de model olarak öğrettikleri çocuk için çok önemli öğreti kaynaklarıdır. Çevrenin davranışları, bu davranışların taklit edilmesiyle, benimsenmesiyle, sonra da bunların yinelenmesiyle çocuğu etkileyecektir.

Onun için de 'içinde büyüdüğü çevre' her zaman çocuğun gelişiminde pozitif ve negatifleriyle etkisini gösterecektir.

Çocuğun çevre ilişkileri de iki eksen içinde biçimlenecektir.

Önemli İki Eksen...

Bu eksenlerden birisi 'dikey eksen'dir. Hiyerarşik ilişkiler, otorite farklılıklarına dayalı ilişkiler 'dikey eksen' üzerinde yerleşe-

cek, buna göre biçimlenecektir. Çocuk için bu, anne baba, kardeşler, sonra öğretmen, okul müdürü, arkadaş grupları, toplumun prestij skalası demektir. 'Dikey eksen' üzerinde çocuk da kendi yerini alacak, başlangıçta en altta olduğu halde, sonra o da bu eksen üzerinde yükselecektir.

Doğumdan başlayarak insanın hayat boyu çabası, bu eksende yukarılara çıkmak, güç kazanarak bağımlılıktan kurtulmak olacaktır. Ama her zaman da 'en alt nokta' ile 'en üst nokta' arasında bir yerde bulunacak, kendi pozisyonunu daha yukarıya taşımak için yetersizlikten kurtulma çabasını gösterecektir. Toplumdaki bütün ast-üst ilişkileri bu eksen üzerindeki konumlara göre kurulur.

'Dikey eksen' üzerindeki pozisyonlar sürekli olarak değişir. Buradaki konumların dengesi 'statik-duragan' değildir, 'dinamik-hareketli'dir. Buradaki denge hareketlerini de kişiler arasındaki güç denemeleri, güç uygulamaları belirler. Anne çocuğa göre çok güçlüdür ama çocuk yerlerde yatıp tepinmeye başladığı zaman anneden daha güçlü olur. Geçici yer değiştirmeler yanında, bu eksen üzerindeki toplumsal roller oldukça 'sabit' değerlere sahiptir. Hangi durumda olursa olsun 'annelik durumu' değişmez, hayat boyunca sabit kalır.

İkinci eksen 'yatay eksen'dir. 'Yatay eksen', eşitlik içindeki ilişkilerin eksenidir. Kişiler bu eksen üzerinde kendilerini rahat duyar, bu eksen üzerinde yakınlıklarını kurar, bu eksende kendilerini özgür bulurlar. 'Dikey eksen' üzerindeki konulara karşın, 'yatay eksen'de yakınlıklar, paylaşımlar, benzeşimler yaşanır. Anne, bir yandan toplumsal rolüyle 'dikey eksen' üzerindedir, bir yanıyla da çocuğun arkadaşı olduğu oranda 'yatay eksen' üzerinde yer almıştır. Onun için de gerçek pozisyonu, iki eksende bulunduğu noktalar arasında çizilen bir çizgi üzerindedir. Buradaki yeri de değişkendir, davranışlarına göre bu eksenden birine daha çok yaklaşır. Bu durum baba için de, arkadaşlar için de, kardeşler için de, öğretmenler için de, ilişkide bulunulan herkes

için de geçerlidir. Çocuğun kendisi de başkalarına göre bu iki eksen üzerindeki 'kendi yerini' alacaktır.

İlişkilerde 'dikey eksen', 'toplumsal rollerin otoritesi'ni temsil edecektir; 'yatay eksen'de, 'kişisel yakınlıkları, dostluğu, arkadaşlığı' temsil edecektir.

Aslında her iki eksene de doğru bir gelişim için gereklilik vardır. Önemli olan, çocuğu bu eksenlerden tek birinin üzerinde tutmamak, her iki eksendeki yerini de dengeli biçimde bulmasını sağlamaktır.

Sadece 'dikey eksen' üzerinde gelişme, çocuk için yakınlaşması olanaksız, dostluktan, arkadaşlıktan uzak bir otoriteye dayalı, hiyerarşinin belirlediği ilişkiler olacaktır. Bu durumda çocuk için iki seçenekten birini seçmek kalacaktır: Ya otoriteye boyun eğerek rahat etmek ya da kendisi otorite olarak başkalarını boyun eğer duruma getirmek. Toplumumuzdaki yetişkinlerin bu iki seçenekten başka bir yol bulamamaları da insan ilişkilerinin 'dikey eksen' üzerinde yürümesinin sonucudur. Ama bu eksenden bütünüyle yoksun kalmak da, çocuğun gücünü yerleştirebileceği bir ölçütten yoksun kalmasına yol açacak, bu durumda çocuk davranışları için bin norma sahip olamayacaktır. Kendisini belirli bir sosyal konuma yerleştiremeyen çocuk için bu da kendi değerini anlayamama, kendi yerini bulamamadır ki 'kimlik bunalım'ı terimiyle anlatılan da budur.

Sadece 'yatay eksen' üzerinde gelişme, çocuğa yakın ilişkiler kurabilme yetisini kazandıracak, dost, arkadaş olabilmeyi öğretecektir. Böyle yetişen bir çocuk, bütün insanlarla dost olacak, dostluğa büyük bir değer verecektir. Bunun olumlu bir gelişme olduğu açıktır. Ama 'dikey eksen'deki güç farklılıklarını bilemeyeceği için, karşılaşacağı kırılmalara karşı güçsüz olacaktır. Mücadele etmeyi öğrenmediği için de güçlükle karşılaştığı zaman içine kapanacak ya da kaçacaktır. Bu da 'duygusal karışıklıklar' demek olacaktır.

Onun için, çocuğun sosyal gelişiminin doğru yolu, hem

dikey eksen üzerindeki 'gücü olma mücadelesini'ni öğrenmesi, hem de yatay eksen üzerindeki eşitliği, yakınlığı, dostluğu, arkadaşlığı öğrenmesidir.

Her ikisini birden doğru bir dengede öğrenen çocuk, her durum karşısında doğru bir tanı koyabilecek, her durumun doğru davranışını gösterebilecektir. Doğru gelişim dediğimiz de bundan başka bir şey değildir.

BİREY OLMAK YA DA OLMAMAK...

'Birey olmak' dendiği zaman toplumumuzda genel olarak anlaşılan 'bencil olmak,' 'yalnız kendisi için yaşamak'tır. Bu yanıyla da 'birey olmak' dendiği zaman aile değerlerini benimsememek, aileye bağlı olmamak, toplumunu önemsememek, toplumu için yapılacak işlere yakınlık duymamak çağrışımları yapar. Oysa 'birey olmak' bunlarla ilişkili olmayan önemli bir gelişimin açıklanmasıdır. Aslında kişinin 'birey olmaması' toplumun aile gibi, eğitim kurumları gibi toplumsal kurumlarının bireye yansıttığı bir engellemedir. Onun için de çocuklara karşı davranışlarımızda bu olguyu bilerek hareket etmemizin önemi büyüktür.

'Birey olmak'; Kendinin farkında olmak, kendi değerlerinin bilincinde olmak, olumlu ve olumsuz yanlarını, davranışlarını değerlendirebilmek, çevresi ile ilişkilerinde kendi varlığını duyumsamak, kararlarında kendisi için önemli yanları görerek bağımsız olabilmek, davranışlarında kendi değerlerinin eksenini yakalayabilmek, kendi haklarını bilmek, benimsemek, koruyabilmek, başkalarının haklarına da kendi hakları gibi bakabilmek, kendi durumuna nesnel (objektif) bakabilmek, yanlışlarını kabul edebilmek, sorumluluk alabilmek, aldığı sorumluluğu taşıyabilmek, çevresiyle ilişkilerine doğru mesafeler koyabilmek, başkalarıyla ortak

çalışmalarda yapıcı bir verimliliği paylaşabilmek, başkasını taşımamayı, kendini de başkasına taşıtmamayı başarmak, nesnellikle özeleştiri yapabilmek, kendini kontrol edebilmek, demektir.

'Bencil olmak'; Sadece ya da daha çoğuyla kendisi ya da kendi çıkarı için yaşamak, insanları, olayları, dünyayı, hayatı kendi çıkarlarına açık avantaj sağlayarak görmek, kendi çıkarı için başkasının haklarını almaktan çekinmemek, kendini denetlememek, kendini eleştirmemek, kendi varlığını, yetilerini, işlevini başkalarından üstün görmek, olumlu yanlarını abartmak, olumsuz yanlarını görmemek, sadece kendi haklarını görüp başkalarının haklarını kabul etmemek, yanlışlarını kabul etmemek için başkalarını suçlamak, sorumluluk aldığı zaman çok abartmak ama sorumluluğu olabildiğince başkalarına taşıtmak, sonuç olumlu olursa sahip çıkmak, olumsuz olursa başkalarını suçlamak, çevresiyle ilişkilerine sadece çıkarla ilgili bakmak, başkalarıyla ortak çalışmalarında hep 'çıkarcı ve kullanıcı' bir tavrın içine girmek, bu kabul edilmeyince işbirliği yapmayarak suçlayıcı tavırlar takınmak, olabildiğince kendisini taşıtmak ama hep başkalarını taşıdığını söylemek, özeleştiri yapmamak, kendini kontrol etmekten kaçınmak, demektir.

'Birey olmamak'; 'Birey olmak' bölümündeki 'olmak, bilmek, yapmak' edimlerinin yerine 'olmamak, bilmemek, yapmamak' olumsuzluklarını koyduğumuz zaman karşımıza çıkan kişiliktir.

Kuşkusuz, insan 'kendi değerini', 'kendi varlığını', 'kendi yararlılığını', duyumsamadan yaşayamayacağı için de 'birey olamayan kişi' bunların hep başkaları tarafından 'onaylanması'nı bekleyecek, onun için çalışacak, onun için çaba harcayacak, onun için yaşayacaktır. 'Birey olamamış kişi', başkasına ya da başkalarına bağımlı kişidir. Onun rahat olabilmesi 'bağımlı olacağı birini bulması'na bağlıdır.

Bağımlı olacağı kişi de 'baba', 'anne', 'çocuk', 'öğretmen', 'arkadaş', 'politik lider', 'örgüt şefi', 'din büyüğü', 'ünlü bir kişi'

vb. olabilir. Burada önemli olan, bağımlı olunan kişiliğin gücü değil, bağımlı olarak rahat eden kişinin psikolojik gereksinmesidir. O kişilerin gücünü de bu bağımlılığı arayan kişilerin davranışı yaratır. Sadece somut kişilere değil, soyut kavramlara da bağımlılık gelişebilir. Bağımlı olarak rahat eden 'birey olamamış kişi', 'devlet' gibi, 'tanrı' gibi 'kavram-güç'le de bağımlı olabilir. Bu 'kavram-güç'lerin kusursuzluğunu kabul ederek bir yandan kendi eksikliklerine 'kabul edilebilir' bir neden bulmuş olur, öte yandan kendisinin karar vermesi gibi bir zorunluluktan kurtulur.

'Birey olmak', aslında zor bir süreçtir. Karar vermek, bunun için de seçenekleri görebilmek, bunlar arasında doğruyu bulmak, doğru bulduğu yolda yürümek, bunun sorumluluğunu almak, sonucuna katlanmak; hemen her aşamada, her olayda yeniden bu süreci çalıştırmak önemli bir çaba gerektirir.

Oysa, 'birey olmamak' ya da 'bağımlı kişi olmak', karar verme hakkını başkasına devrederek kolay yaşama yolunu seçer. Bu durumda her şey hakkında karar 'bağımlı olunan kişi ya da kurum' tarafından verilir. 'Bağımlı kişi' yapacağı her şey için kendisi yerine karar verecek kişi ya da kurumun kararını bekler, yaptığı işlerden duyacağı mutluluk da 'o' kişi ya da kurumun 'onayı, beğenisi'dir.

Görülüyor ki 'birey olmak', 'birey olamamak', 'bencil olmak' doğru tanımlanması gereken kişilik durumlarıdır. 'Birey olmak' ile 'bencil olmak' kavramlarını birbirine karıştırmak, özdeş sanmak ise bilgi eksikliğini de aşan büyük bir yanlıştır. Bu yanlış, toplumumuzun gelişmemesi açısından büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü, 21. yüzyıl aynı zamanda 'birey olmanın yüzyılı' olacaktır. Bu yüzyılın 'yetkin birey'leri arasında 'bağımlı kişi'lerin oluşturduğu toplumlar gerikalmışlık çemberlerini kırma şansını büsbütün kaçıracaklardır.

'Birey olma'nın karşısına 'toplumcu olma'yı çıkarmak ise konuyu hiç kavramamış olmaktan kaynaklanmaktadır. Çünkü, 'birey olmadan toplumcu olmak' geçmişteki pek çok örgütlenmede

görüldüğü gibi 'toplumcu olmak' değil, 'bağımlı olmak'tır. 'Toplumcu olmak' ya da kendi çıkarını toplumun çıkarıyla bütünleştirmek, kendi yaşama mücadelesini toplumun yaşama mücadelesiyle bütünleştirmek, öncelikle bir 'bilinç sorunu'dur. Bu konuya 'bilinç' açısından değil de 'birarada olmak' diye bakıldığı zaman ortada kalabalıklar görülür ama gerçekte onları birbirine bağlaması gereken 'bilinç ortaklığı' yoktur. Onun için de böyle topluluklar bir akışa sürüklenmedir, 'Çekirdek güç' karar veremediği zaman ya da önemli bir engelle karşılaşıldığı zaman o kalabalık dağılır, kişiler ya bunalıma düşer ya da kendi bağımlılıklarına 'yeni bir güç kaynağı' arayıp bulurlar. 'Birey olmak', aynı zamanda bilinçle sosyal sorumluluk alabilmeyi sağlar. 'Birey olamayan kişilik'lerin sosyal sorumluluk alabilmeleri ancak bağlanabilecekleri bir 'güç kaynağı' bulmalarıyla olur. Bu da bizim toplumumuzdaki örgütlenmelerin neden 'birey'lerden değil de 'güç kaynakları' ndan geldiğini açıklar.

Toplumsal Anlayışımız 'Birey' Yaratmıyor...

Toplumsal anlayışımız 'birey' yaratmıyor. 'Birey' yetiştirmiyoruz, 'birey' eğitmiyoruz, 'birey'e olumlu bakmıyoruz, 'birey'i yaşatmıyoruz.

Aile 'birey' istemiyor, çocuğunu 'ailenin bir parçası' olarak görmek istiyor.

Eğitim kurumlanmız 'birey' yetiştirmiyor. Öğrenciyi bildik öğretinin alışılmış bir parçası olarak yetiştiriyor.

İşyeri alışkanlıkları 'birey' istemiyor. İstediği, makinenin sessiz, sadık bir parçası olandır.

Toplumsal hayat 'birey'i kabul etmiyor. 'Farklı olan'ı, 'ayrı olan'ı, 'bildiğinden başka olan'ı içine almıyor, hoşgörmüyor, dışlıyor.

Toplumsal anlayışımızın 'birey'le ilgili bir geçmişi olmamış,

'birey'le ilgili tarihi yok, kültürü yok, birikimi yok. Toplumun geçmişinde 'imparatorluk kült'ü var, o da elbette birey yaratmıyor, 'Padişah'ın kulları'nı yaratıyor. Toplumda güçlü bir din kültürü yaşıyor. Din de birey yaratmıyor, 'Allah'ın kulu'nu yaratıyor. Cumhuriyetle birlikte bütün bunların değişmesi bekleniyor. Atatürk 'fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür' gençliğe işaret ediyor. Ama zorunlu koşulların getirdiği 'devlet' bu kez de bir 'kavram güç' oluşturuyor. Güçlü bir 'devlet' ideolojisi, bununla birlikte güçlü bir 'millet' ideali 'birey olmak' yerine 'devlete sadık vatandaş' kimliğini oluşturuyor.

Tarihimizin her aşamasında koşullar değişiyor ama baskın bir 'toplumsal kimlik', 'birey kimliği'ni silikleştiriyor, önemsizleştiriyor.

'Birey kimliği'nin değer kazanması her zaman 'toplumsal kimlik değeri' ile olabiliyor. Bu, geçmişte 'saraya yakın olmak'tır, 'iyi bir din adamı olmak'tır, daha sonra 'devlet görevlisi olmak'tır, 'vatanına hizmet etmek'tir, günümüzde değişerek 'Amerika'da buluş yapan doktor olmak' ya da 'iş alanında parlayarak zengin olmak' oluyor.

Bugün de 'birey değeri' bilinmiyor, kabul edilmiyor, 'kişinin birey olarak değeri' değil, etiketi, kartviziti, statüsü, başarısı, zenginleşmesi toplumsal değer skalasını oluşturuyor. Bunlar da topluma 'yükselen değerler' olarak sunuluyor. Oysa 'birey olmak' gene sözkonusu değildir. Değişen, toplumsal değer skalasında yer alan 'değer alanları'nın değişmiş olmasıdır. Geçmişin 'Padişah'a, 'din emirleri'ne bağımlı olanların sonradan 'devlet-millet' değerleriyle ölçülmesi, günümüzde de bunların yerini 'şöhret ve para bağımlılığı'nın almasıdır.

'Birey olmak' dün de yoktu, bugün de yoktur.

Yarın olacağına ilişkin belirtiler de çok zayıftır.

Oysa 21. yüzyıl 'birey'lerin başarısına açık bir yüzyıl olacaktır. Çünkü, önümüzdeki yüzyılın en büyük güç kaynağı olan 'bilgi', ancak 'yetkin birey'ler tarafından üretilecek, kullanılacak, eko-

nominin de, örgütlenmenin de, her alanda etkin olmanın da motor gücünü oluşturacaktır.

Bunu bugünden görmemek geleceğin arkasından da bakıp kalmak anlamına gelecektir.

Birey ve Çağın Toplumu...

Çağdaş toplumu 'birey olan'lar oluşturacaktır.

'Kendi değerini yaratan insanlar', toplumsal değerleri de oluşturacak, o değerleri de koruyacaklardır.

'Kendi haklarını bilen insanlar' o hakların değerini bilecek, başkalarının haklarına da sahip çıkmayı görevleri bileceklerdir.

'Birey bilinciyle yetişmiş insanlar' toplumsal örgütlenmenin önemini kavrayacak, örgütlenmenin gerçek anlamda güçleri birleştirmek olacağını bilerek toplumsal dokuyu güçlendireceklerdir.

'Birey olabilenler' üretici, yaratıcı olacaklardır; ürettiklerini, yarattıklarını koruyabileceklerdir.

Gerçek anlamda toplumsal iletişimi kurabilmek için, aile içinde dengeli ilişkiler kurabilmek için, toplum içinde doğru yerde varolabilmek için, dünya ölçeğinde düşünebilmek için 'birey olmak' gerekli olacaktır.

'Birey olanlar' toplumda demokrasinin, insan haklarının, adaletin, barışın savunucuları olacaktır.

Geleceğin toplumları içinde hangisi daha çok 'bilinçli birey' yetiştirebilirse onlar 'çağın toplumları' olabilecek, geri kalanlar 'bencil' insanların doyumsuzluğu, 'bağımlı insan'ların kendilerine bulacakları 'güç kaynakları'nın peşinden oraya buraya koşmalarıyla oyalanacaklar, gelişmiş toplumların onlara verdikleri rollerle yetineceklerdir.

Bağımsızlık da, özgürlük de, gelişmişlik de, uygarlık da insanlarını 'birey olarak' yetiştirebilen toplumların hakkı olacaktır.

Çocukları 'Birey' Olarak Yetiştirmek...

İşte bundan ötürü çocukları 'birey olarak' yetiştirmek büyük bir önem taşımaktadır.

Bunu da 'bilinçli anneler', 'bilinçli babalar', 'bilinçli öğretmenler' yapabilir. Onların çocuğa verebilecekleri en büyük armağan da onu 'kendi değerleriyle oluşan' bir bütünlük içinde yetiştirebilmektir.

Bu konuda annelerin, babaların, öğretmenlerin ve çocuğun bütün çevresinin 'davranışları' çok önemlidir.

İşin ekseni de, 'çocuğa kendi değerlerini tanıtmak', 'yapabileceği her şeyi kendisinin yapmasını sağlayarak gücünü tanımasına, kanıtlamasına yardımcı olmak', 'bu gücü kullanırken doğrular/yanlışlar arasında seçim yapabilmesine yardımcı olmak', 'dışardan kontrol etmek yerine, onun kendini kontrol etmesini öğretmek', 'kendinden başkalarıyla yaşarken bencillikten kurtularak hak eşitliği içinde davranabilmesini öğretmek' biçimindeki davranışlarla olacaktır.

Bu davranışın temeli 'güven' ve 'sevgi' verebilmekle başlar.

Bebek ağladığı zaman yardımına koşmak, budur.

Bebek acıktığı zaman onu doyurmak, budur.

Bebek altını kirlettiği zaman onu temizlemek, budur.

Bebekle konuşmak, sevgi sözcükleri söylemek, sevgiyle davranmak budur.

Bütün bunları yaparken onu sevmek adına mıncıklamamak da budur.

Bebeği sevmek adına yakalayanın şapur şupur öpmemesi de budur.

Bebeği sevmenin de, onu beslemenin de, onu temizlemenin de saygılı olanı da saygısız olanı da vardır.

Bebek oyuncak değildir, sevgiyle birlikte saygı da duyulması gereken bir varlıktır.

Bebek emeklerden, sıralarken, yürümeye çalışırken ona bilinçli bir destek vermek çok önemlidir. Bunları artık 'çocuk' olan bebek, istediği zaman yapacaktır. Onu hiç istemediği zamanda gelen konuklara, akrabalara bunu yapması için zorlamak ona 'saygısızlık' etmektir.

Çocuğu 'kendi gücü içinde', 'kendi isteği içinde', 'kendi gelişim çizgisinde' desteklemek, onun 'birey olması'na yardımcı olmaktır.

Çocuğun yaptığı her yeniliği 'farketmek', 'bunu ona belirtmek', 'doğru yaptığını sevinçle karşılamak', 'yanlış yaptığında cezalandırmadan yanlışından vazgeçirmek' onun 'birey olması'na destek olmaktır.

Çocuğun 'bireyleşmesi' kendi değerleriyle tanışmasıyla olacaktır. Onun bize doğru ya da yanlış gelen her hareketi onun için çok değerlidir. Bu hareketlerinin doğrusunu öğretmek için onu 'cezalandırmak', onun nedenini anlayamayacağı biçimde 'engellemek', bir şeyi yapmaması için 'korkutmak', 'güvensiz', 'sevgisiz' bırakmak, onun 'birey olmasını' engellemektir.

Çocuğun beslenmesinden tuvalet eğitimine, oyun oynamasından cinsellikle ilgili davranışlarına, konuşmasından meraklarını gidermesine kadar her gelişme alanı onun birey olmasına ya da olmamasına uzanacak çevre davranışlarının alanıdır.

Buralarda yapılan yanlışlara dikkat edersek:

- Çocuğun gelişmesini farketmemek, değer vermemek, desteklemeyi bilmemek,

- Çocuğun yapabileceği şeyleri yapmasına fırsat vermeyerek, onun yerine yaparak 'yapabileceklerini engellemek',

- İstediğimiz gibi davranması için onu gereksinmelerinden 'yoksun bırakarak' ya da sözle, davranışla, şiddet yoluyla cezalandırmak.

Bu yanlışlar sonucunda, çocuk artık kendi girişimiyle bir şeyler yapmaktan vazgeçecek, yapacağı her şey için büyüklerinden

'onay' bekleyecektir. Bu biçimde 'girişim' yetisinden vazgeçirilmiş çocuk, kendisi üzerinde etkili olan kişilere karşı 'bağımlılık' geliştirecektir. Çocukluk döneminde kazanılan ya da yitirilen özellikler de sonraki dönemlerde 'davranışlarımız' olarak ortaya çıkacaktır.

Bu bakımdan çocuğun 'kişilik gelişimi'nin evrelerine bakmamız doğru olacaktır.

BİR ÇOCUK BÜYÜRKEN...

'Bir çocuk doğarken' dünyayı değiştiriyordu. Çevresindeki kişilerin toplumsal rollerini değiştiriyor, aileyi değiştiriyor, kişilerin beklentilerini, umutlarını, kaygılarını değiştiriyordu.

'Bir çocuk büyürken' de dünyayı değiştirmeyi sürdürür. Daha ilerde neler yapacağı belli değildir ama o algılar almakta, bunları biçimlere sokmakta, gelecekteki donanımını biriktirmektedir. Doğduğu andan başlayarak aldıklarını sonra vermeye başlayacak, aldıklarıyla verdikleriyle dünyayı nasıl değiştirdiğini çevresine daha somut olarak anlatacaktır. Onun için de çocuğun 'büyürken' hangi evrelerden geçtiğini bilmemiz gereklidir.

Bu alandaki özgün yorumlarıyla E. Erickson'un çalışmalarını, öğrencisi de olan Prof. Dr. Orhan Öztürk'ün katkılarıyla bu konunun açıklanmasında yararlı bir temel olarak kabul etmek gerekiyor.

Erickson'un kuramındaki ana düşünce, çocukluğun her gelişim evresinde bir 'çekirdek çatışma'nın (nuclear conflict) bulunduğudur. Bu evrelerde gelişme, yaşanan koşullara yakından bağlı olarak bir olumlu bir de olumsuz özellik taşır. Bu özelliklerden hangisinin daha baskın olacağı da, birçok etkene bağlıdır, özellik-

le de çocuğun çevresindeki davranışlara bağlıdır. Olumlu koşullar olumlu özelliği geliştirir, olumsuz koşullar da olumsuz özelliğe ağırlık kazandırır. Yaşama serüveni bu yanıyla hayat boyunca süren 'olumluluk/olumsuzluk' çatışmasının da serüvenidir. Anne, baba ve öğretmenlerin verebileceği en iyi destek de, çocuktaki 'olumlu' özelliğin gelişebilmesini, 'olumsuz' özellikle de başa çıkabilmesini sağlayacak biçimde ona destek olabilmektir.

Güven ve Güvensizlik (0-1 yaş)...

Çocukluğun 'bebeklik' ya da 'süt çocukluğu' dediğimiz 0-1 yaş arasında 'çekirdek çatışma', 'güven' ve 'güvensizlik' arasında yaşanır.

Çocuğun acıkması 'güvensizlik'tir, doyurulması 'güven'

Çocuğun altının kirlenmesi 'güvensizlik'tir, temizlenmesi 'güven'

Çocuğun ağlaması 'güvensizlik'tir, yardım edilmesi 'güven'

Annenin uzaklaşması, 'güvensizlik'tir, gelmesi 'güven'

Ani ve parlak ışık 'güvensizlik'tir, hafif ışık 'güven'.

Tiz sesler 'güvensizlik'tir, yumuşak ses 'güven'.

Soğuk 'güvensizlik'tir, sıcak 'güven'.

Bunaltıcı sıcak 'güvensizlik'tir, ılık serinlik 'güven'

Bu döneminde bebek, kendisini rahat ettiren, kendisine mutluluk veren her şeyi 'güven', kendisini rahatsız eden şeyleri de 'güvensizlik' olarak algılar.

İnsanın hayatının başında en büyük gereksinmesinin 'güven' olması çok düşündürücüdür. Daha sonraki yıllarında da bu gereksinme sürüp gidecektir. Bebeğin temel gereksinmeleriyle ilgili görünen 'güven' ve 'güvensizlik' ikilemi hayat boyunca 'sevgi'yle ilgili olarak, 'başarı'yla ilgili olarak, 'toplumsal korku'larla ilgili olarak sürüp gidecektir.

Fakat bebek yaşama gücünü de kanıtlayacak, 'güvensiz' bir durumun değişip 'güvenli' bir duruma kavuşacağını öğrenecektir. Bu 'stresler'i aşmayı öğrenerek hayat boyu kendisine destek olacak bir 'sorunlarla başa çıkma gücü'nü kazanmaya başlayacaktır.

Burada onun canını sıkan şey, bütünüyle dışa bağımlı olmaktır. Dünyayı yattığı yerden izlemekte, kendisine gelen 'algı'ları anlamaya, tanımaya çalışmaktadır. Şimdilik yapacağı bundan ibarettir. Onun için de 'alıcı'dır. Ama kısa bir süre sonra küçücük bebek de 'verici' olmaya başlayacak, yaklaşan annesini tanıyarak ona 'gülecek', annenin sevgi sözlerine 'mırıltılar'la karşılık verecektir. Babanın yaklaşımları da aynı derecede önemlidir. Bebeğin gereksinmelerini karşılamada annenin rolü elbette çok önemlidir, anneyle bebek arasında oluşan bağ da 'çok özel'dir. Ancak 'baba' da çocuğun güveninde önemli bir rol oynayacak, üstelik bu rol hayat ilerledikçe daha da önem kazanacaktır.

Freud, bu dönemde 'ağız' çevresinde odaklaşan işleve dikkat çekerek bu bölgenin cinsel gelişim sürecinde 'ilk evre'yi oluşturduğunu belirtir ve buna 'oral faz' adını verir. Yani, bebek, ağızla ilgili işlevlerde sadece beslenme gereksinmelerini doyurmakla kalmamakta, aynı zamanda ilk cinsel hazzını da almaktadır.

Sonradan 'ağız yoluyla aşırı haz alma'nın bu döneme saplanmakla ilgili olduğu, aşırı yemek yemenin, cinsellikte ağzı çok kullanmanın bu saplantıyla ilgisi bulunduğu öne sürülecektir.

Bu dönemde 'güven' verilebilmesi, anne ile bebek arasındaki ilişkinin 'karşılıklılık' ilkesiyle gerçekleşir. Anne sadece kendi 'verdiğine' değil, bebeğin 'verdiğine' de dikkat edecek, önem verecektir. Onun 'benlik' oluşumu henüz başlarındadır ama bu 'karşılıklılık' bebeğin öz değerinin oluşması için önemlidir.

Bu ilişkinin 'sürekliliği', 'tutarlılığı', 'aynılığı' bebeğin güveni için temel özelliklerdir. O. Öztürk'ün diliyle, 'bebeklik çağında elde edilen güven duygusunun niceliği, bebeğe verilen besinlerin ya da sevgi gösterilerinin niceliğine değil, daha çok anne-çocuk ilişkisinin niteliğine bağlıdır'

Özerklik ve Utançla Gerileme (1-3 yaş)...

Hayatın bu ikinci dönemi 12 ay dolaylarında başlar. Bebek önce emeklemeyi, sonra da tutunarak yürümeyi (sıralamayı), sonra da yürümeyi öğrenir. Artık konulan yere bağımlı olmaktan kurtulmuştur. Kaslarındaki gelişme, kaslar arasında eşgüdüm sağlayabilme, ona çok büyük bir özgürlük verecektir. Artık gördüğü her yer, onun fethetmek için can atacağı bir hedeftir.

Önemli bir 'özerklik alanı' da işeme ve dışkılamadır. Bu iki işlevi sağlayan kaslar, çocuğun egemen olacağı kadar gelişmiştir. Böylece çocuk, istediği zaman, istediği yere işeyebileceğini, dışkılayabileceğini öğrenir.

Bu iki alanda kazandığı 'bağımsızlık', aynı zamanda önemli bir gelişme aşamasının da köşe taşları olur: seçme ve karar verme.

Çocuk yürümektedir ama...

Nereye yürümelidir? Nasıl yürümelidir? Nerede durmalıdır?

Çocuk işemekte ve dışkılamaktadır ama...

Nerede yapmalıdır? Nasıl yapmalıdır?

Bu 'seçme ve karar verme' dönemi çocuğun 'çevresiyle' önemli çatışmaların da alanları olacaktır. Eğitimin de önemli çatışmaları başlamış olacaktır.

Bu dönemde çocuk, toplumun 'doğru/yanlış'larıyla, 'ayıp olan/olmayan'larıyla tanışacaktır.

Çocuğun 'denemek isteyen gücü' ile büyüklerin 'denenmiş gücü' karşı karşıya gelecektir.

Çocuğun hareketleri de, işeme ve dışkılaması da elbette 'doğru sınırlar içinde' olmalıdır, ona bu öğretilmelidir. Ama...

Ama bu öğretme işlemi 'örnek olarak', 'anlatılarak', 'yeniden anlatılarak', 'tehlike taşımayan yanlışları hoşgörerek', 'tehlike odaklarını kaldırarak', 'uyararak' yapılmalıdır.

Bu öğretme işlemi 'titiz bir tertiplilik için', 'ortalığın her zaman temiz görünmesi için', 'annenin sinirlerinin teskini için' DEĞİL, çocuğun bağımsızlık duygusunu zedelemeyen, onu geliştiren bir eğitim için yapılmalıdır.

Çocuğun engellenmesi, çocukla çatışma, çoğu kez çocuğun elindeki gücü (hareket etme, işeme, dışkılama) kendisini engelleyini kızdırmak için kullanmasına yol açar. Hareket etme tepinmeye, eline geçeni atıp kırmaya dönüşür. İşeme ve dışkılama da odanın ortasına, pek dikkat edilen halının üstüne uygulanır. Bunlar tepkidir, karşı koymadır, başkaldırıdır.

Bunlara önem verilmemesi, istenenlerin yapılması için baskı yapılması, zor kullanılması, cezalandırılması çocuğu duraklatacaktır. Bu durumun sık sık yinelenmesi, çocuğun bu yolla 'terbiye edilmesi' ise, onun 'utançla duraklaması'na yol açacaktır. Çocuk artık hiçbir şeyi 'onay almadan yapmayacak', böylece büyüklerine karşı 'bağımlılık' duygusu gelişecektir.

İlk döneminde 'güven'li olan çocuklarda bu olumsuzluk daha geç, 'güvensiz' olan çocuklarda ise daha erken ve daha çok gelişecektir.

Bizim toplumsal çelişkimiz ise, 'bağımlı, uslu, büyüklerinin ağzına bakan, dediklerinden çıkmayan, söz dinleyen' çocukların beğenilmesi, ödüllendirilmesi, sevilmesidir. Anneler, babalar, öğretmenler böyle çocuklarla 'rahat ederler', 'yorulmazlar', 'uğraşmak zorunda kalmazlar' Buna karşın 'bağımsız, kendi istediklerini yapmak isteyen, kendisine söylenenler aklına yatarsa kabul eden, etmezse kabul etmeyen', çocuklar ise 'dikbaşlı, yorucu, söz dinlemez' çocuklar olarak itelenir, sevgiden uzak tutulur, beğenilmez.

'Bağımsız-özerk' yetişmiş çocuklarla anlaşmanın yolu, 'onlarla konuşmak, onların isteklerine önem vermek, onları ikna etmek'ten geçer. Evet, kabul etmek gerekir ki, bu yol zaman zaman yorucudur, zaman zaman büyüklerin istekleri kabul edilmez, hayat yorgunu olan büyüklerin zamanını alır. Ama bilmek

gerekir ki, 'bağımsız' çocuk yetiştirmek, bütün bu çabaları göze aldıracak derecede değerli bir iştir.

Hayatın uzun serüveninde 'bağımsız' yetişmiş çocukların daha 'güvenilir' oldukları, daha 'başarılı' oldukları, daha 'sorumluluk taşıyacakları'görülecektir. 'Bağımlı' çocuklar her zaman sığınacak bir kanat arayacaklar ama 'bağımsız' çocuklar kendi kanatlarıyla uçma gücünü kazanacaklardır.

Bunları hiç unutmamak gerekiyor.

Tuvalet eğitimi bu dönemde özel bir önem taşır. Elbette çocukların 'doğru tuvalet alışkanlığını' kazanmaları önemlidir. Ama burada da önemli bir nokta vardır ki o da, 'çocukların kendi arkalarını görememeleridir' Kendi göremedikleri yerleriyle 'aşırı uğraşılması', 'burasının pis, ayıp bir yer olduğu'nun söylenmesi, çocuğun kendi bedenine karşı bir yabancılaşma uyandıracak, bunun yarattığı 'utanç' onu duraklatacaktır. Burada önemli nokta, bedenimizin hiçbir yerinin (anüs, vulva, penis vb.) 'pis yer', 'ayıp yer', 'çirkin yer' olmadığıdır. Anneler, babalar, öğretmenler bu konuda öncelikle kendilerini eğitmeli, kendi yetişmelerindeki yanlışları, eksikleri görmeye çalışmalıdırlar. Kendi davranışları olgunlaşamamış kişilerin çocuklara doğru davranabilmesi olanaksız denecek kadar güçtür. Tuvalet eğitimi yapılırken zorlanan, ayıplanan, suçlanan çocuklarda sonradan nevrotik davranışlar gelişebileceği akılda tutulmalıdır.

Bu gerçekler, aslında bütün toplumun yeniden eğitilmesinin önemini de açıklamaktadır.

Girişimcilik ve Suçluluk (3-6 yaş)...

Yeni yetiler, yeni alanlar, yeni hareketler, yeni şeylerin farkında oluşlar. 3-4 yaş çocuğu bedeninde de kişiliğinde de yeni gelişmeler yaşar. Bu dönem onun 'girişimci' olduğu dönemdir. Kendinin de, kendi cinsiyetinin de, cinselliğinin de daha çok 'farkına

varmaktadır' Çevre genişletme çabaları vargücüyle sürmektedir. Sorma, araştırma, karıştırma, merak etme, kendi dışındakileri öğrenme isteği artmaktadır. Arkadaşlıklar, ortak oyunlar, sevinmeler, üzülmeler, kırılmalar, mutluluklar yaşanmaktadır.

Çocuğun bu döneminde 'girişimcilik' özelliği ağır basmaktadır. Her konuda 'girişimci'dir, her alana 'girişir' Ama bu özellik çevreyle çatışmaları da birlikte getirir. Sosyal normların 'yanlış'ları, 'ayıp'ları, 'yasak'ları daha artmıştır, daha belirginleşmiştir, daha kesin olmaya başlamıştır. Çocuğun 'girişimciliği'nin karşısına dikilen 'yasaklar' sert, katı, anlayışsız, kırıcı olduğu takdirde çocuk 'suçluluk duyacaktır' 'Suçluluk duyan' çocuk önce duraklar, sonra da geriler. 'Bağımsız' davranışları bir kez daha engellenmiş, 'kendine güven duygusu' gene azaltılmıştır. Bu yaş dönemindeki çevre davranışları çok daha 'bilinçli olmak' zorundadır. Çünkü bilinçsiz davranışlarla 'suçluluk duygusu'na sürüklenen çocuk 'girişimci' özelliğini hayata geçiremeyecektir. Toplumumuzun 'bağımlı insanları' özellikle bu çocukluk dönemindeki bilinçsiz tutumlar nedeniyle gelişmeleri engellenmiş insanlar değil midir? Toplumumuzda çok görülen 'aşırı kendini suçlama' ya da 'her şeyde, her alanda suçlu arayıp bulma' gayretinin altında bu dönemin yanlışları yatmamakta mıdır? Bunlar da yanıt verilmesi gereken sosyal sorularımızdır.

Bu dönemde çocuklar için çok önemli olan 'oyunlar', 'çocuk masalları', 'cinsel konular', 'kardeşler ve arkadaşlar', 'müzik-tiyatro-resim' gibi çalışmalar, 'anne-baba ilişkisi' gibi yaşama alanları hep bu 'çekirdek çatışma' ikileminde yaşanacaktır: Girişimcilik ve suçluluk.

Bütün yaşama alanlarında bilinçli yaklaşımlarla 'girişimcilik' yanı desteklenen çocuklar gelişimlerini başarıyla sürdürebilecek, 'suçluluk' engeline çarpan çocuklar ise gelişimleri duraklayarak sonraki dönemleri geçireceklerdir. Onun için de annelerin, babaların, öğretmenlerin bu dönemdeki çocuğun dünyasını daha iyi anlamaları zorunludur.

Bu dönemdeki çocuğun karşılaştığı iki sorun pedagoji ve psikoloji klasiklerinde önemle ele alınmıştır: Ödipus kompleksi ve iğdiş edilme korkusu. Bunların ikisi de çocuğun 'kendi cinselliğinin farkına varışı'yla ortaya çıkmaktadır.

Ödipus kompleksi, ünlü Yunan trajedisindeki kral Ödipus'un yaşadığı olayla adlandırılmıştır. Kral Ödipus, annesi olduğunu bilmediği kraliçenin kendi babasından sonra evlenmiş olduğu kralı öldürerek 'kendi annesiyle evlenir' Gerçeği sonradan öğrenen kral Ödipus, işlediği büyük günahı taşıyamaz, kendi gözlerini kör ederek kendini cezalandırır.

Bu dönem çocuğu da 'kendi cinselliğinin farkına varınca' annesinin ve babasının cinsiyet ayrımlarını anlar. Erkek çocuk kendi annesine artık sadece onu bakıp besleyen anne olarak değil, karşı cinsten bir kişi olarak da değişik bir 'farkındalık' yaşar. Bu 'farkındalık' kendi 'tabu'sunu da kültürel olarak birlikte getirdiği için bilince çıkamaz. Ama bu döneminde erkek çocuk annesine düşkünleşir, babasından uzaklaşır. Babayı kendine bir tür rakip gördüğü için onu 'sevgili anne'den uzaklaştırmaya çalışır. Erkek çocuk bu döneminde 'baba'ya karşı 'çift değerli' duygular duyar, onu hem sever hem nefret eder. Kompleks budur. Bu kompleks anlayışlı davranışlarla aşılacaktır. Erkek çocuk daha sonra anneyi de, babayı da kendisi için de doğru normlara oturtacak, rahatlayacaktır. 'Cinsel obje' yönelişleri kendi yakınlarından çevreye yönelecek, olayın ağırlığı üstünden kalkacaktır. Bu olayı farklı yaşayan, babasıyla özdeşleşerek anneden uzaklaşan çocuklar da vardır. Kızlarda da benzer durum 'babaya yakınlık duyarak' anneden uzaklaşma olarak yaşanır. Annesini kendine rakip olarak gören, babasını haksızlığa uğramış kabul eden, annesinin yerini almak isteyen kız çocukları da bu olayı aşarak, daha doğru 'yerleştirmeler' yapacaktır.

Burada, çocuğun 'girişimci' özelliğini akılda tutmak gerekiyor. Bu 'girişimcilik' babalık ve annelik rollerini üstlenmeye yönelik dinamik bir evredir. Burada çocukları 'suçluluk' duygusuna sürüklemeden davranabilmek büyük önem taşıyor.

Bu karmaşanın altında yatan da 'erkek çocuğun kendi penisinin farkına varması'dır. Erkek çocuk, kendi bacaklarının arasında duran çıkıntıyı farketmiştir. Bunun 'değerli' olduğunu anlamaktadır. Öyle ki bir süre sonra 'onu' bütün bedeniyle özdeşleştirecektir. Bu 'çıkıntı' kız çocuklarında yoktur. Freud, kızlarda penis olmayışının, onları hayatları boyunca 'eksiklik ve kendini aşağı görme' duygusuna yol açtığını söyleyecek, Karen Horney ise bunun 'öğretilen bir şey olduğunu' savlayacaktır. Erkek çocuğun bu 'farkındalığı' kendisi için bir korkunun da nedeni olur: 'Ya bu değerli şeyi keserlerse' Bu da 'iğdiş edilme korkusu' olarak adlandırılacak, bu korkunun önemli bir etkisinin olduğu kabul edilecektir. Bu 'evrensel' olgu bizim kültürümüz içinde çok daha önemli olmaktadır. 'Erkek çocuk öncelliği'ni kültürüne yerleştiren toplumumuz, erkek çocuğa da, onun 'erkekliğine' de küçük yaşlardan başlayarak büyük bir önem vermektedir. Bunun da hem erkek çocuğun 'üstünlük ve korkusunu' arttıracağı, hem de kız çocuklarındaki 'eksiklik ve aşağıda olmak' duygusunu körükleyeceği açıktır. Erkek çocukların 'sünnet'i de çocuğun hem korkusu olmakta, hem de ailenin 'mürüvveti'yle birlikte çocuğun da bayramını oluşturmaktadır. 'Sünnet' sırasında 'küçük bir parçası'nı yitiren çocuk kol saatleri, paralarla ödüllendirilirken ona 'artık erkek olduğu' söylenmekte, nasıl bir erkek olduğunu pek de bilemeden sevinmesi beklenmektedir. Bu arada kız çocukları da erkek kardeşlerinin bayramına 'buruklukla katılarak' kendi kadın oluşlarının 'eksiklik ve aşağı duruşu'nu yeniden yaşamaktadırlar.

Toplumsal davranışlarımız değişmediği sürece toplumumuzda oluşan 'erkek kimliği' de, 'kadın kimliği' de haksızlıklardan, aşırı yüklenmelerden, korkulardan kurtulamayacaktır. Böyle oluşan 'kimlikler'le ilerde doğru bir 'kadın-erkek birlikteliği' kurulamıyacağını anlamak da çok güç olmamaktadır.

Görülüyor ki çocuğun bu dönemi 'cinselliğin, cinsiyet kavramının' önemli bir evresidir. Onun için bu döneme Freud, 'fallik dönem' diyerek fallus'un (erkeklik organı) önemini vurgulamıştır.

Bu dönemde erkek çocukların 'girişimcilik' özelliğini ataklık, hareketlilik, girişkenlik olarak gösterdikleri, kız çocuklarının da 'dikkati üzerine çekmek, beğenilmek, ilgi çekmek' biçiminde gösterdikleri de anlaşılacaktır.

Bu dönemin 'anahtar davranışı', çocukların 'girişimciliği'ni destekleyebilmek, onları 'suçluluk' duygusuna itmemeyi başarmaktır.

Yapıcılık ve Yetersizlik (6-12 yaş)...

Çocuk bu döneminde (6-7 yaşlar) kendi dünyasının dışına çıkmaya, kendi dışındaki hayata hazır duruma gelmektedir. Kendi içindeki gel-gitler yatışmış gibidir. Artık bu yaşa kadar biriktirdiği algıları, geçirdiği deneyleri, çevresiyle kurduğu ilişkileri hareketa geçirerek 'yapıcı' olmak isteğindedir. Hangi toplumda yaşarsa o toplumun 'işe yararlılık biçimleri'ni öğrenmek, uygulamak, kendi gücünün ortaya koyacağı ürünleri görmek istemektedir.

Burada önemli olan, çocuğun yaptıklarının 'onun için anlamlı', 'toplum hayatıyla bağlantılı', 'kendi gücünün ürünü' olmasıdır. Kendine verdiği değer de, 'yaptıkları'yla orantılı olacaktır. Bu dönemin toplumsal önemi de, çocuğun bu beklentisine, bu isteklerine, 'yapıcılık' yönelişine uygun bir eğitim verilebilmesi, gerek ailenin gerekse eğitim kurumlarının bu yönelişi destekleyebilmesindedir. Bunları yapabilmesi için gerekli 'araç ve gereç'leri tanımak, öğrenmek, kullanabilmek özel bir önem taşır.

Çocuğun bu dönemi bizim toplumlarımızın 'ilkokul dönemi'dir. 'İlkokul', çocuk için çok önemli bir dönemin başlangıcıdır. Bu dönemde çocuk, kendisi için 'değişik bir çevre'ye girmekte, 'yeni arkadaşlar'la birlikte olmakta, 'öğretmen'inde yeni bir değerlendirme odağını tanımakta, okulun normlarıyla da 'yeni bir değerler sistemi'yle tanışmaktadır. Artık 'yapıcılık' yönelişini bu çevrede, bu ortamda, bu değerler sisteminde arayıp bulması gerekmektedir.

Eğitim sistemimizde bu dönemdeki 'çocuğun başarısı', okuyup yazmayı öğrenmesi, aritmetik öğrenmesi, okula ve arkadaşlarına uyumu ile değerlendirilir. Bunların çocuk için ne ölçüde 'anlamlı', 'toplum hayatıyla bağlantılı', 'kendi gücünün ürünü' olabildiği çok belli değildir. Çocuğun güdülenmesi, bir yandan okuldaki genel tutumla öte yandan ailenin beklentileriyle, desteğiyle olur. Ama bizim ilkokul eğitimi sistemiyle çocuğun 'yapıcılık' yönelişi arasındaki uyumlar ve uyumsuzluklar -bildiğim kadarıyla- yeterli bir araştırmanın konusu olmamıştır.

Eğitim sistemimizde özel bir yeri olan 'Köy Enstitüleri'nin yaşamla paralel olan, bilgi verici, öğretici yanıyla birlikte çocukları toprağı işleyici, tahtayı biçimleyici, hayvanlardan yararlanıcı pratikleri birleştiren eğitim sisteminin günümüz pedagogları çocuk psikologları tarafından yeterince incelenmemiş olması bir talihsizliktir. Böyle bir eğitim yönteminin, bugün uygulanan masa başında yazıp çizen, tahtadan öğrenmeyi gerektiren eğitim yöntemine göre çok daha 'yapıcı' olduğu kuşkusuzdur. Eğer yüzyıllar öncesinin bir avcı toplumunda olsaydık çocuklar ok atmayı, küçük mızraklar kullanmayı, ipleri bağlayıp çözmeyi öğreneceklerdi. Başlangıçta çok başarılı olmasalar da bu eylemleri onların 'yapıcılığı' açısından daha doyurucu olmalıydı.

Günümüzün her şeyi hazır almaya yönelik, bir tuşa basınca birçok görüntüyü ve sesi harekete geçiren kolaycı araç ve gereçleri çocuk için rahat, kolay, basit bir 'yapıcılık' sistemidir. Ama, 'bir uçurtma yapmak', hazır uçurtmaları almak yerine çıtalarla, kâğıtlarla, yapıştırıcıyla, küçük çivilerin çakılışıyla 'kendisi için anlamlı', 'toplum hayatıyla bağlantılı', 'kendi gücünün ürünü' olan bir 'yapıt'ı başarmak, çocuk için 'yapıcılık' açısından çok daha önemlidir.

Bu döneminde çocuk için 'yapıcılık'ta başarısız olmak, 'yetersizlik' duygusuyla sonuçlanır. Kendisinin okulda, okuldan beklenen başarılarda, çevresinde, arkadaşları arasında 'yetersiz' olduğu kanısına varan çocuk 'duraklar', 'çekingenleşir', 'aile bağımlılığı'na sığınır. Bu çocukların durumu davranışlarıyla kendi-

sini gösterir. Burada artık çocukla yeniden, özel olarak uğraşmak, onu 'yapıcılık' yönelişinde kendi değerine yeniden kavuşturmak gerekir.

Bu açıdan ele alındığı zaman ilköğretim'deki 'kalabalık sınıflar' sorunu yeniden karşımıza çıkmaktadır. En iyi niyetli, en başarılı öğretmenin bile ancak 'sınıftaki disiplini' sağlamak için zamanını harcadığı, eğitimin sadece belirli bilgileri vermek ve ölçmekle sınırlandığı, çocukların kişiliklerinin bu koşullarda ele alınamadığı, gelişimlerinin yeterince değerlendirilemediği bir eğitim sisteminin ne ölçüde yararlı olabileceği de açıktır.

Ailelerin bu dönemdeki ilgileri bütün bunları dikkate alarak, 'çocuklarının yapıcılık yönelişlerini' desteklemek açısından da özel bir önem taşımaktadır. Çocukları 'yetersizlik' çatışmasına sürüklenmeden destekleyebilmek bütün hayat için önemli bir yardım olacaktır.

Kimliğini Bulma / Kimliğini Bulamama (10-14 yaş)...

'Kimlik', hayatımızın yoğun bir özetidir. 'Kimlik sorunu' aslında doğduğumuz anda başlar, oluşumunu sürdürür, eklemelerle çıkarmalarla biçimlenir, değişir, bizi kendi dışımıza tanıtır. Ancak 'kimlik sorunu'nun yoğunlaştığı dönemimiz, 'erinçlik-adolesence' adı verilen 'çocukluktan gençliğe geçtiğimiz dönem'dir. 8-10 yaşlar arasında başlayan önemli bir değişim, o yaşlara kadar öğrendiklerimizi, deneyimlerimizi, yaşadıklarımızı yeni bir hesaplaşmaya sokar. Bu değişim, 'cinsel üreticilik' (sexuel productivity) olarak yeni bir gücü kazanmamızdan kaynaklanmaktadır. O zamana kadar yaşadığımız 'cinsiyet kimliği', 'cinsel meraklar', 'cinsellikle ilgili yönelişler' artık yeni, somut, önemli bir güce kavuşarak değişmektedir. Bu 'güç,' bizi 'çocuk yapabilir' duruma getirmektedir.

Canlıların beslenmeyi başarmadan, korunmayı başarmadan bu güce kavuşmamaları da doğanın ilginç bir sıralamasını, önemli bir düzenini düşündürmektedir. Kendini besleyebilen, kendini koruyabilen canlı, artık 'çoğalabilme' gücüne erişmektedir. Bundan sonra bu yeni 'gücünü' kullanacak, dünyaya yeni yavrular getirecek, türünün devamlılığını sağlayacaktır.

Ancak bu öylesine bir güçtür ki, o zamana kadar kazanılmış olan her şeyi yeniden gözden geçirmeye yol açmakta, yeni ve yoğun bir hesaplaşmayı gündeme getirmektedir. O zamana kadar yaşanan;

'güven/güvensizlik',
'özerklik/utanç ve kuşku',
'girişimcilik/suçluluk',
'yapıcılık/yetersizlik',

ikilemlerinin hangi yanda yaşandığı da bu dönemdeki 'kimlik arayışı'nı etkileyecektir.

'Güvenli-özerk-girişimci-yapıcı' bir gelişimi başarabilen çocuklar bu dönemdeki 'kimlik arayışı'nı 'kendi kimliğini bulma' doğrultusunda başarıyla sürdürme konusunda daha avantajlı olacaklardır.

'Güvensiz-bağımlı-suçluluk duyan-yetersizliğine inanmış' çocukların ise bu dönemde 'kimlik bunalımı'na düşme olasılıkları daha yüksek olacaktır.

Çocuk gelişimini bir bütün olarak düşünmek zorundayız. Gelişmemizin bütün aşamaları 'hep olumlu' ya da 'bütünüyle olumsuz' geçmez. İbre kimi zaman olumsuza kaymış, kimi zaman olumlu kefeyi göstermiştir. Çocukluğumuzun başından beri geçirdiğimiz yaşama serüveni -çoğunu bilemediğimiz- etkileşimlerle zigzaglar çizmiştir. Ama bu serüveni başarıyla sürdürme isteğimiz -azalıp çoğalsa da- içimizde yaşamaktadır. İşte şimdi, bütün yetilerimizi, deneyimlerimizi, yaşama gücümüzü bir bütün olarak görmeye gereksinimimiz vardır. Bunu görmek için de dikkatimizi 'kendimize', 'topluma', 'yapabildiklerimize' çeviririz.

Kendim:

'Ben kimim? Nasıl biriyim? Değerli miyim, değersiz miyim? Dürüst biri miyim yoksa yalancı namussuzun teki mi? Güvenilir biri miyim? Bir işi sonuna kadar götürebilir miyim yoksa yarıda bırakıp kaçar mıyım? İradeli miyim yoksa sebatsız mıyım? İngilizcem ne durumda? Bildiklerim sağlam bilgiler mi yoksa eften püften kırıntılarla numara mı yapıyorum? Zor durumda kalsam dövüşür müyüm, kaçar mıyım? Yolda vurulmuş birisini görsem yardımına koşar mıyım, oradan kaçıp bulaşmaz mıyım? Kendim birisini vurabilir miyim? Şu çevrecilik işini anlıyorum da kendi fabrikam olsaydı kirli sularını yakındaki ırmağa döker miydim, dökmez miydim? Sahi, ben kimim? Doğrusu çok iyi bilemiyorum, peki siz, siz biliyor musunuz?

'Delikanlı' olarak 'ben kimim?' Yakışıklı mıyım? Kızlar beni beğeniyor mu? Yoksa 'kimin arabası süper?' diye mi bakıyorlar? Canları cehenneme, ben onların ne aradıklarını biliyorum, bana çalışmaz. Şu saçlarım da bir türlü istediğim gibi olmuyor. Sen biliyor musun, bu saçlar ne zaman dökülmeye başlıyor. Daha çok var değil mi? Kızlar Kevin Costner'e bayılıyormuş. Ben de herife kıl oluyorum. Boşver oğlum, kızlara önem vermeye değmez. Onlara güvenilmez. Erkekler güvenilir kişilerdir, biz kendi grubumuzla çok iyiyiz. Şey, hani 'o' kız var ya, birisiyle çıkıyor mu?

Allah kahretsin, şu burunla beni kim beğenir? Saçlarım fena değil de annem istediğim gibi yapmama izin vermiyor. Annem babam, annem babam, bıktım usandım. Keşke kız doğmasaydım da erkek olsaydım. Kız olmak ne kötü şey. Aptal oğlanlara kendini beğendirmek zorunda mısın? Kim onlar be? Salak salak şeyler. Ben bilgili erkekleri severim. Şöyle bir bara oturup çevresine bakmayan erkekler var ya, onlara bayılıyorum. Onun yanına otursam, hiçbir şey konuşmasak da ona bakar dururum. Her şeyden nefret ediyorum, nefret. Ama bak, öyle bir kadın olacağım ki herkesler şaşacak. Bir iş kadını olacağım. Gözlük takacağım tabii. Saçlarım pırıl pırıl olacak. Evlenmeyeceğim. Evlilik nefret.

Bir sümüklünün peşine takılamam. Kendi işimi kuracağım. Bak gör o zaman. Neydi o geçen gün gördüğümüz oğlan? Bir takıntısı var mı?

Toplumum:

Benim toplumum çok geniş ama siz bilmiyorsunuz. Annem babam kardeşlerim mi? Önemli elbet. Annem babam iyi insanlardır ama beni anlamıyorlar. Nerden anlasınlar, annem kendi korkularını yaşıyor, babam da kendi otoritesini. Benim farkımda bile değiller. Onlara 'ben kimim?' diye sorsam onu bile söyleyemezler. Annem parâm bittiği zaman farkıma varıyor, babam da 'bu akşam arkadaşlarla geziyoruz' dediğim zaman. Bildikleri tek şey 'şimdi bu da nerden çıktı?' demek ya da 'şimdi sırası mı, şimdi zamanı mı?' diye reddetmek. İçimden kapıyı vurup çıkmak geliyor. Ben de kapıyı vurup çıkıyorum. Çıkıyorum da ne yapıyorum, kendi odama gidiyorum. İyi ki şu 'walkman'i icat etmişler. Biliyor musun, walkman'i Japonlar bulmuş, ben de yeni öğrendim. Kendin çal, kendin dinle gibi. Ben de öyle yapıyorum. Diskoya gidemiyorum, bırakmıyorlar. Yok uyuşturucu varmış da yok bilmem neler yapıyorlarmış da. Varsa var, yapıyorlarsa yapıyorlar. İstersem yaparım istemezsem yapmam. Onlar mı karar verecek ki?

Arkadaşlarım mı? Elbette çok önemli. Onlar benim arkadaşlarım. Onlar olmasaydı ben yersiz yurtsuz, ne bileyim, vatansız falan gibi olurdum. Grubumuz çok özeldir, öyle her isteyen giremez. Grubumuza girenin bizim gibi olması lazım. 'Bizim gibi' ne mi demek? İşte, bizim gibi demek. 'Bizim' kendi dilimiz var, kendi işaretlerimiz var, kendi kurallarımız var. Onları bilen, onlara uyan içimize girebilir. Arasıra içimize 'düşen' de oluyor ama çok barınamaz. Dışlanır ve şut. Çıkar gider. Öyle birini getirene de kızarız. Grubumuzun verdiği kararlar kesindir. Kesinlikle uygulanır. Uyan kalır, uymayan dışlanır. Arkadaş grubun yoksa hiçsin. Hiçbir şey yapamazsın. Biz de arkadaş grubumuzu kıskançlıkla koruruz.

Toplum mu, pöh. Toplum kim be? Yaşlılar, ceketliler, kravatlılar, üniformalılar, yetkililer, kuralcılar, lök gibi oturanlar, paralılar, palavracılar, yalancılar, dolancılar, dolandırıcılar toplumu. İş onların elinde, para onların elinde, şirketler onların elinde, televizyon onların elinde, güç onların elinde. Onları hiç beğenmiyorum ama kendimi onlara beğendirmek zorundayım. Anneme babama, 'ailenin iyi evladı' olmak zorundayım. Öğretmenlere 'çalışkan öğrenci' olmak zorundayım. Şirketlere 'işe yarar dinamik eleman' olmak zorundayım. Televizyon kamerasına 'yakışıklı, aktif' ya da 'güzel, çekici, akıllı, kültürlü' olmak zorundayım. Toplum ne aklımın içini görüyor, ne de yüreğimin kıpırtılarını. Toplum gömleğime, ayakkabılarıma, gözlerimin parlaklığına, bedenimin çekiciliğine bakıyor. Ben de 'benim neyim onlar için önemli?' diye düşünüyorum. Tam bir hayal kırıklığı, inanın. O zaman ben de kendi oyunumu oynuyorum. İçimden alay ediyorum ama dışımdan çok ciddiye alıyor gibi davranıyorum. Onlarla oyun oynuyorum ama her zaman da yapamıyorum. Çevremle uyuşmuyorum, içimde bir şeyler zedeleniyor, bunu da anlatamıyorum.

Dünya benim toplumum. Dünyanın benim toplumum olduğunu bilmek beni rahatlatıyor. Walkman'imin markası Sony. Bir Japon. Kola içmeyi çok seviyorum. O da Amerikalı. Pelikan kalemim Almanyalı. Kurşunkalemim Koreli. İçilen kahve -ben kahve içmiyorum- Brezilyalı. Kokonozların bayıldığı elmaslar Güney Afrika'da çıkıyor, Amsterdam'da işleniyor. (Onların bunu bildiğini sanmıyorum). Tofaş'ın arabaları İtalyan, Reno'lar Fransız, Mazda'lar Japon, BMW'ler Alman, Seat'ler İspanyol, KİA'lar Kore'li. Wolwo'lar da İsveç'li ama bunu bilenler çok az. Malların üstünde T.M. harflerini görürdüm de hep 'Türk Malı' sanıp gururlanırdım, meğerse değilmiş. O harfler 'trade mark' sözcüklerinin 'T.M.'siymiş, bu da 'ticari marka' demekmiş. 'Ticari marka', yani, taklit edilirse sorumluluğu var demekmiş. Türkiye'de televizyon kanalları arttı deniyor, aslında hiçbir şey artmıyor. Kanallar dışardan alınan programları alıyor gösteriyor, hepsi bu. Dış kanalları izleyince bunu anladım. Eğlence programları bile dışardan alınma.

Sunucularla seyirciler bizden olunca program bizim sanılıyor. Hepsi dışardan alınma, hepsi taklit. Ben, taklit olanı değil, aslını yaşamak istiyorum.

Bana kızmayın, beni anlayın. Ben, sizin yaşadıklarınızın bir özetiyim. Ben, kendi yaşadıklarımın da özetiyim. Ben, kendimin, toplumumun, dünyanın bir özetiyim. Hani, 600 sayfalık bir kitabın iki sayfalık özeti olur ya, ben oyum. Bana kızmayın, beni anlayın. Ben, sizin aynanızım.

Yapabildiklerim:

'Yapabildiklerim' mi? Şöyle düşünüyorum da, yapabildiğim hiçbir şey yok gibi geliyor. Ne yapabiliyorum ki? Hep 'benden istenenleri' yaptım. Hep 'benden beklenenleri' anlamaya çalıştım, onları yapmaya çalıştım. Onlar belki 'yaptığım' şeylerdi ama benim 'yapmak istediklerim' değildi. Sizin gözünüzde değerli olmaya çalıştım. Sizin övdüğünüz kişi olmaya çalıştım. Sizin sevdiğiniz kişi olmaya çalıştım. Hiç 'kendim' olmadım. Şimdi düşünüyorum da, gene 'sizin istediğiniz gibi' olmaya çalıştığımı farkediyorum. Kendime değer vermeyi bana öğretmediniz. 'Kendim' olmaya izin vermediniz. 'Kendim' olmamı istemediniz. Bugün bile bunu bilmiyorsunuz, istemiyorsunuz. Üstelik de bunu 'benim için' yaptığınızı, 'benim iyiliğim için' istediğinizi söylüyorsunuz. Bunları reddediyorum. Bütün yaptıklarınızı 'benim için' değil, 'kendiniz için' istediniz ve yaptınız. 'Benim için' olanla 'kendiniz için' olanın ayırdına varamadınız.

Bunun için sizi suçladığımı sanmayın, sizi suçlamıyorum. Bütün bunları siz de 'kendiniz olamadığınız için' yaptınız ve yapıyorsunuz. Sizler de alıştığınızı yapıyor, yaşadıklarınızı yaşatıyorsunuz. Bunlar için sizi suçlamıyorum ama sizi reddediyorum. Doğru duydunuz, 'sizi reddediyorum'

Ben, kendi 'yapabildiklerim'i yapmak zorundayım. Bunu kendi varoluşumu anlamak için yapmak zorundayım. Bunu yapmak

için sizi reddetmek zorunda kalmak beni çok üzüyor ama yapabileceğim başka bir şey yok. Sizi reddetmeden varolmak yolunu bana siz kapattınız. Ben 'sizinle birlikte varolmak' isterdim. Bu yolu siz kapattınız. Bütün bunları hiç bilmeyerek, merak etmeyerek, anlamayarak kapattınız. Şimdi siz, benim sizi reddederek varoluşumu görmek zorundasınız.

Ne 'yapabilirim?' Bilmiyorum? Ama yapmak istiyorum, denemek istiyorum. Sizin dışınızda, toplumun dışında, yalnız 'kendim' olarak ne yapabileceğimi denemek ve görmek istiyorum.

Hele de sizin kabul etmediğiniz şeyler benim için özel bir çekicilik oluşturuyor. Sizin kabul ettiklerinizi reddetmek, sizin reddettiklerinizi kabul etmek için çok önemli bir şey oluyor.

Okumamı istiyorsunuz, okumuyorum.
Saygılı olmamı istiyorsunuz, saygısız oluyorum.
Solcu olmamı istiyorsunuz, sağcı oluyorum.
Sağcı olmamı istiyorsunuz, solcu oluyorum.
Dinciliğe çok kızıyorsunuz, dinci oluyorum.
Dine çok düşkünsünüz, bocalıyorum.
Paraya tapıyorsunuz, su gibi harcıyorum.
Tapularınıza titriyorsunuz, hepsini istiyorum.
Arabanıza bayılıyorsunuz, onu çarpıyorum.
Fakirliği övüyorsunuz, nefret ediyorum.
Eskiye hasret çekiyorsunuz, çıldırıyorum.
Mutluluk oyunu oynuyorsunuz, öfkeleniyorum.
Mutsuzsunuz, küçümsüyorum.

(beni anlamıyorsunuz, beni çok kırıyorsunuz)

Size ne kadar gereksinmem var oysa. Annemin omzuna, babamın eline ne çok gereksinmem var. Ama biliyorum. Başımı annemin omzuna koyunca annem biraz sonra öğütlerine başlayacak. Babam elini omzuma koyunca benim ne yapmak gerektiğini söylemeye başlayacak. Ben, sadece annemin omzunu istiyorum, sadece babamın elini istiyorum. Beni anlamanızı istiyorum. Beni karşılıksız sevmenizi istiyorum. Beni yüreklendirmenizi istiyorum.

Değerli olduğumu sizden duymak istiyorum. Sevildiğimi sizden görmek istiyorum. Yararlı olduğumu sizden öğrenmek istiyorum. İstediğim tek şey beni kabul etmeniz. Bu çok mu zor?

İsyanlar ve Boyuneğmeler Dönemi...

Çelişkiler, çalkantılar, isyanlar, boyuneğmeler hep birlikte yaşanır. 'Cinsel üreticilik' gücünün kazanılması uzun yıllar boyunca kurulmuş dengeleri altüst etmiştir. Şimdi yeni dengelerin kurulması gerekmektedir. Yoğunlaşan yaşama enerjisi 'nereye yöneleceğini', 'hangi hızla gideceğini' bilmemektedir. Bu enerjiyi taşıyan kişiyi 'farklı oluşunu anlamaya', 'denemeye', 'kendini kanıtlamaya' yöneltir. Kimlik arayışı, genci 'bağımsız' olmaya yöneltir. Genç insan o zamana kadar kendisi için güven kaynağı olan 'ailesi'nden bağımsızlaşarak kendini kanıtlamaya çalışır. Toplumun bilinen, onaylanan, alışılan çerçevelerinin dışına çıkarak 'farklı oluş'unu anlatmak ister. Atılımlar yapmak, bilinmeyenleri bulmak, yaşanmamışları yaşamak, alışılmışı değiştirmek ister. Bütün bunlar gelişim sürecinin 'yaşanması gereken olgu'larıdır.

Bu dönemde genç insanlar, karşı cinsin kendileri için de düşündüğünü çok merak ederler. Bir yandan 'önem vermez', 'aldırmaz' tutumlar içine girerken öte yandan da onların ilgisini çekecek değişiklikler yaparlar. Karşı cinsle ilişkilerinde ise 'cinsel birliktelik'ten çok, uzun uzun konuşmalar, duygusal bağlanmalar, çabuk kırılmalar, alınganlıklar, duygusal yorumlamalar vardır. Çok duyarlı bir dönemdir, en küçük davranış bile sevinç sıçrayışlarına ya da umut kırıcı üzüntülere neden olabilir. Uzun konuşmalarla, derin sorgulamalarla kendileri için ne düşünüldüğünü, hangi duyguların duyulduğunu anlamaya çalışırlar.

Bu dönemde ona yapılacak en etkin yardım;

- Onun sevildiğini,
- Onun anlaşıldığını,

- Onun kabul edildiğini,
- Onun farkedildiğini,
- Onun gerekli olduğunu,
- Onun önemli olduğunu,
- Ona bağımsızlık verildiğini,
- Ona sorumluluk verildiğini,

ona anlatabilmektir. Bunu ona anlatacak davranışları gösterebilmektir. Bunu da içtenlikle, benimseyerek, gerçekten öyle olması gerektiğine inanarak yapabilmektir. Bunun için de genç insanı 'kabul etmek', toplumsal yapıdaki 'anne', 'baba', 'öğretmen' rollerinin dışına çıkarak 'arkadaş' olabilmek önemlidir.

Bu dönemde görülen en sık yanlışlar 'iletişim kopmaları'dır.

Genç erkeğin ya da genç kızın 'kimlik arayışı', baba tarafından 'kendi parasıyla yaşadığı halde kendisine burun kıvırma küstahlığı' olarak yorumlanarak, öfkeyle, tepkiyle karşılanacaktır. Gencin 'bağımsızlık' için yaptıkları ise 'dağınıklık, ayakları yere basmamak, züppelik, başıboşluk' yorumuna yol açacaktır.

Annenin durumu daha farklı olur. Anne, yıllarını verdiği çocuğunun davranışlarını 'kendi değerinin bilinmemesi, fedakârlıklarının reddi, duygularının inciltilmesi' olarak yorumlayacak, o da içine dolan öfkeyi 'uzaklaşmayla' anlatmaya çalışacaktır.

Bu durum gençle ailesi arasında önemli 'iletişim bozukluklarına, 'iletişim kopmaları'na yol açabilir. Oysa genç de, anne de, baba da her zamankinden çok daha fazla birbirini anlama, birbirine yaklaşma isteği içindedirler, istekten daha da fazla gereksinme içindedirler. Ama artık aile içi 'iletişim bozulmuştur' Bu durum ilişkileri de bozacak, anne babayı 'çok sert davrandığı, çocuğuyla ilgilenmediği, paranın her şey demek olmadığı, aslında kendisinin de benzer sıkıntıları yaşadığı' biçiminde eleştirerek suçlayacak, baba da anneyi 'çok yumuşak olduğu, gerekli disiplini veremediği, kendisinin çabalarını yeterince anlatmadığı, kendisinin sabahtan akşama kadar onlar için çalışmasının değerinin bilinmediği' biçiminde eleştirerek hem kendini savunacak, hem de kendi dışındakileri suçlayacaktır.

Herkesin bir ölçüde hakkı vardır, hiç kimse de bütünüyle haklı değildir. Önemli olan, her zaman olduğu gibi, birbirini dinleyerek anlamaya çalışmak, kendi yanlışlarını da görmeye çalışmak, sonra da kendi duygularını, düşüncelerini anlatarak 'birbiriyle anlaşma' ortamını yaratmaktır. Bu da, gene 'bilinçli eş olmak'la, 'bilinçli anne', 'bilinçli baba' olmakla gerçekleşecektir.

Çalkantılı toplumlarda genç insanın bu ve sonraki dönemi, onun kimlik arayışlarında 'sosyal gruplara yöneliş'e yol açar. Kendi gücünü daha büyük güçlerle birleştirmek, böylece 'arayış sıkıntısı'nı atlatmak eğilimiyle genç insan 'sosyal etki grupları'na yönelir.

'Sosyal etki grupları', toplumlara göre, toplumların dönemlerine göre, kentsel ve kırsal bölgelerine göre, sosyal sınıflarına göre değişir. Müzik grupları (metalciler/rapçiler), ünlü bir müzisyenin yandaşlığı (Beatles hayranları, Elvis hayranları, bizde Orhan Gencebay'cılar, Müslüm Gürses hayranları gibi), futbol takımı taraftarlığı, çevrecilik, sosyal amaçlı dernekler, öğrenci dernekleri, ağaç dikmeye yönelik, bir yeri kalkındırmaya yönelik dernekler, politik gruplar gibi 'sosyal etki grupları', genç insanlar için çekim merkezleri olurlar. Bunların kimileri belirgin sınıfsal, toplumsal nitelikler taşırken kimileri de (futbol takımı taraftarlığı gibi) genel, her yaş, her konum için geçerli niteliklere sahiptir.

Genç insanın ailesiyle ilişkileri, yaşadığı sıkıntıları, içine girdiği çıkmazları bu gruplara katılımını da etkiler. Aile ilişkileri demokratik, sıkıntılarını paylaşabilen, anlayışlı bir çevresi olan genç insanlar, 'düzeltici, düzenleyici, paylaşımcı' amaçlara yönelik grupları seçerken, ağır baskı altında kalmış, ezilen, sıkıntılarını paylaşamayan gençler radikal, sert yöntemler uygulayan, şiddete yönelen grupları seçerek karşı koyuşlarını 'ifade ederler' Politik grup seçiminde de bu nitelikler kendini gösterir. Daha demokratik ailelerde yaşayanlar 'demokratik politika'yı benimserlerken, otokratik ailelerden gelenler 'radikal politik gruplar'a katılmayı tercih ederler.

Elbette, genç insanların gruplaşması, grup seçimleri sadece yaşadıkları dönemlerin özelliklerine bağlı değildir ya da sadece onların sonucu değildir. Ancak, grup dinamizminin oluşumunda genç insanın içinde bulunduğu durumun taşıdığı öneme de dikkat etmek gerekir.

Genç insanın bu dönemi başarıyla geçirememesi, onun 'kimlik bunalımı'na düşmesi sonucuna ulaşır. Bu durumda, gencin kimliğini bulabilmesi daha sonraki yaşlarına kadar uzanan bir süreci oluşturacak, sıkıntıları -kimisine alışarak, kimisine alışamayarak- daha uzun yıllar sürecektir. Konunun önemi de buradadır.

Yakınlaşma ve Yalnızlık (14-18 yaş)...

Erinçlik (adolesence) döneminin en ikinci bölümü, ilk dönemin devamı olan bir süreçtir.

Bu dönemde genç insan, 'kimlik arayışı'nı bir ölçüde başarıyla sonuçlandırırsa artık kendisini 'çevreyle ilişki' kurmaya daha hazır duyacaktır. Çekingenlikleri azalmış, kendisine ilişkin ölçütleri netleşmiş, kendine güvenini yeniden kazanmıştır. İlişkileri eskisine göre daha az heyecanlı, daha olgun, daha ölçülüdür.

Genç, artık kendisini 'yakın ilişkiler kurabilme' rahatlığında görmektedir. Karşı cinsle olan ilişkisi de 'kendini tanımaya yönelik' aşamayı geçmiş, 'ortak doyumu paylaşma' hazırlığına girmiştir. Bu dönemde karşı cinsle 'ilk ilişki' korkmadan yaşanabilir. Daha önce böyle bir ilişkide yitip gitme korkusuyla duraklayan genç, artık böyle bir korku duymadan 'vermeyi ve almayı' başaracaktır. Burada sadece tensel bir yakınlık değil, ruhsal bir anlaşma, paylaşma da sözkonusudur. Böyle kurulan, böyle yürütülebilen bir ilişki iki taraf için de doyurucu olacak, hayatı paylaşmanın doyumu birlikte yaşanacaktır.

Eğer bu 'yakınlaşma' başarılamazsa, 'yalnızlık' genç için acı veren bir durum olacaktır. Daha önceki gelişim süreçlerini başa-

rıyla tamamlayan gencin 'yakınlaşma'yı başarması daha kolay olurken, önceki dönemleri olumsuz geçen genç, bu aşamada da çok rahat olmayacaktır. Onun için de, hayattaki gelişim süreçlerinin birbirini etkilediğini unutmamak, her dönemi 'olumlu' geçirmenin sonraki dönemleri de olumlu etkileyeceğini unutmamak gerekir.

Bu dönemin sonları, 17-18 yaşlar, artık 'erinçlik döneminin sonu' olmaktadır. Bu dönemde genç 'yetişkinler toplumuyla bütünleşme gereksinimi' duymaktadır. Kendini 'yetişkinler toplumu' dediği toplumla bütünleştirecek davranışları gösterecektir. 'Yetişkinler toplumu'nun davranışlarını benimseyecek, sigara içme, bira içme gibi 'yetişkin' simgelerini bir anlamda 'toplumla bütünleşme' olarak kabul edecektir.

OLGUNLAŞMA ÇAĞI

Üretkenlik ve Duraganlık (18 - sonrası)...

Yetişkinlik dönemi, doğumdan başlayarak 18 yaşına kadar yaşama serüvenini geçirmiş insanın oluştuğu bir gelişim sürecinin bundan sonraki hayatı olarak kabul edilir.

Bu dönemin ayrıntılarına girmeden, özelliklerini bilmemiz yeterli olacaktır.

Bu dönemde 'çekirdek çatışma'nın olumlu yanını 'üretkenlik' simgeler. Bu döneme gelinceye kadar kazandığı algılar, deneyimler, birikimler, yetiler artık insanı 'üretken' yapmaktadır. Buradaki 'üretkenlik-productivity' sadece biyolojik olarak 'çocuk yapabilme'yi değil, sosyal hayattaki üretkenliği de, ekonomik hayattaki üretkenliği de, zihinsel üretkenliği de kapsamaktadır. Yetişkinlik döneminde üretken olan insan, bedensel açıdan da ruhsal açıdan da doyuma erişecek, kendine verdiği değerle mutlu yaşayacaktır.

'Üretken' olamayan, üretken olması 'engellenen' insan 'duragan'laşarak mutsuz ve doyumsuz bir hayat sürecektir.

Onun için de bir toplumun, insanlarını 'üretken' kılabilmesi, işe yarayarak hayatlarını sürmesini sağlayabilmesi, bireyin mutluluğu, doyumu için çok önemlidir.

Benlik Bütünlüğü ve Umut Yitimi (yaşlılık)...

Yetişkinliğin ileri yaşlarında, insanda 'benlik bütünlüğü' denilen bir olumlu durum oluşursa, (çekirdek çatışmanın olumlu yanı budur) insan bütün hayatını 'anlamlı ve değerli' bulur. Kendi hayatını her dönemin hesaplaşmasıyla yapabilmiş, 'kendisiyle barışmıştır' Bu 'kendisiyle barışık olma', belki de bu durumu en iyi açıklayan bir tanımdır. Böyle bir 'bilgeliğe' erişmiş insan, sevgisini genişleterek sürdürebilen, hoşgörülü, hayata anlayışla bakan, doyumlu insandır. Bu insanda 'ölüm korkusu' da olmayacaktır. Ölümü de hayatın bir parçası olarak görecek, doyurulmamış duyguların özleminde kıvranmadan, yaşayanları kıskanmadan, içinde çiğ hırslar barındırmadan yaşayacaktır. Belki de ölümden korkmaması, onun yaşarken ölümsüzlüğe ulaşmış olmasındandır.

Bu dönemi olumsuz geçirenler, hayatlarının anlamsız ve değersiz geçtiğini düşünenlerdir. 'Benlik bütünlüğü'ne erişemeyenler, 'kendileriyle dargın, kavgalı, küs' olarak kırgın, hırçın, doyumsuz bir yaşam içinde 'ölüm korkusu'yla sürelerini dolduracaklardır. İsteyip de yapamadıklarını düşünerek, yapanlara kinlenerek, çevresine kıskançlıkla bakarak, yalnız bir hayatı umutsuzlukla sürdüreceklerdir. Ölüm korkuları da umutsuzluklarının bir parçasıdır.

Toplumların kendi yaşlılarına sadece 'karnı tok, sırtı pek, aç değil, açıkta değil' diye bakmaması, onların toplum içindeki yerlerine, toplum içindeki yararlılıklarına, kendilerini değerli bulabilmelerine önem vermesi doğru ve çağdaş bir düşüncedir.

İnsan hayatı, sadece kendi yaşamının değil, toplumun bütün hayatlarının anlatımıdır. İnsan hayatına bir bütün olarak bakmak, onun değerini bir toplumun asıl değeri olarak görmek, insanlığın erişebileceği en büyük uygarlığın zirvesi olacaktır.

ÇOCUĞUN İPOTEKLİ GELECEĞİ...

Ailenin geleneksel kültürü çocuklarının ilerde kendileri için güvence olması beklentisini doğal sayar. Çiğdem Kâğıtçıbaşı'nın araştırmasında 'Çocuğun Değeri' bu açıdan incelendiği zaman Türk ailelerinin yaşlılıklarında çocuklarının 'kendilerine bakmaları-nı' -neredeyse-doğal saydıklarını oysa Alman ailelerinin böyle bir olasılığı tepkiyle karşıladıklarını ortaya koymuştur. Kültürler arasındaki farklar kuşkusuz olacaktır, bu farklar da toplumların ekonomik durumları, sosyal yapıları, kültürel gelişimleri gibi birbirine bağlı etkenlerden doğmaktadır.

Öğretmen-yazar Hasan Kıyafet de 'Yatırım Çocuklar' adını taşıyan yapıtında ülkemizdeki bu durumu ele alır.

Ailelerin 'gelecekte' çocuklarının kendilerine karşı tutumuna ilişkin beklentileri, aslında doğumundan beri çocuğa gösterilen davranışların bir uzantısıdır. Doğumundan beri, 'bakılan', 'beslenen', 'büyütülen', 'okuyorsa okutulan', 'okumuyorsa bir işe yerleştirilen', 'hayırlı bir eşle evlendirilen' çocuklar ailesine bağlı, söz dinleyen, büyüklerinin dediğini yapan, onlara saygıda kusur etmeyen çocuklardır. Hem kendileri bunu yaparlar, hem de bunu yaptıkları zaman ödüllendirilir, 'hayırlı evlat' olurlar. Annelerinin 'hayır duası'nı alırlar, 'anne sütünü helal ettirirler'

Erkek çocuklar babanın toplumsal işlevini -gerektiği zaman- yerine getirerek, geleneksel kültür mirasını devralmıştır. En büyük erkek çocuktan başlayarak en küçük erkek çocuğa kadar bu işlev sorumlulukla yürütülür. Ailenin geçimini sağlamak ya da yardımcı olmak, aile işini yürütmek, düzene koymak, ailenin ev içi sıkıntılarında yardımcı olmak, ev dışına karşı aileyi korumak görevi erkek çocuklarındır.

Kız çocuklar ise ailenin -gerektiğinde- ev işlerine bakmak, hastalandıkları zaman bakımlarını sağlamak, çok sıkışırlarsa yardımlarına koşmak, okuyacak kardeşini yanına alarak okutmak, kızkardeşinin çeyizine yardımcı olmak, aile işlerinde koşup desteğini esirgememek gibi annenin sorumluluğuna paralel bir görevi devralırlar.

Ailenin çocuklardan beklentisi budur. Bu, daha çocuk doğduğu anda başlayarak işleyen bir takvim gibi ilerler, zamanı gelince de bu borcun ödenmesine başlanır.

Bu sosyolojik olgu bize özgü değildir, geleneksel tarım toplumlarının zorunlu 'sosyal dayanışması'dır. Burada tarım toplumlarının sosyal birimi olan 'aile'nin kendi içindeki dayanışmasını görüyoruz. Sonra toplum 'endüstri toplumu' olduğu zaman bu geleneksel doku değişecek, 'aile dayanışmasının' yerini 'sosyal kurum'lar alacaktır. Bu durumda ailenin ekonomik güvencesini emeklilik fonları karşılayacak, hastalıklarında bakımını 'sağlık ve bakım kurumlan' üstlenecek, çocuk bakımını 'kreşler ve çocuk yuvaları' sağlayacaktır. Böyle olduğu için de çocuğun geleceği üzerindeki ipotek kalkacak, aile de çocuklarının hayatını sürekli olarak düzenlemek, yardımlarına koşmak, sıkıntılarını gidermek için sorumluluk taşımaktan kurtulacaktır. Çünkü, endüstri toplumunun sosyal birimi artık 'birey'dir, bireyler de kendi hayatlarından kendileri sorumludur.

Türkiye bir ölçüde tarım toplumundan endüstri toplumuna geçme aşamasındadır. Daha eski kuşaklar 'ailenin bir parçası' olduğu halde günümüz kuşakları 'birey' olmaya daha yatkındır-

lar. Ama bir yandan geleneksel toplumun aile davranışları büyük ölçüde değişmediği için, öte yandan 'birey'in toplumsal desteği olan sosyal kurumlar ya bulunmadığı ya işlemediği ya da etkin olamadığı için 'aile dayanışması' sürmekte, bu nedenle de 'çocukların geleceği üzerindeki ipotek' kalkmamaktadır.

Kuşaklar arasındaki çatışmaların yaygın bir nedeni bu farklılaşmadır. Aile, geleneksel rolünü sürdürmek isteyip de çocuğun hayatını düzenlemeyi, bu nedenle de onun hayatına karışmayı kendi işi ve hakkı sayarken, gençler 'artık kendi hayatlarını düzenlemelerinin kendi hakları olduğunu, ailenin onların hayatına karışmamaları gerektiğini, karar vermenin kendi işleri olduğunu' düşünmekte, kimi zaman da söylemektedirler.

Bu konunun çözümü, toplumsal rol farklılaşmasının benimsenmesine, yeni rollerin kabul edilmesine, aile içi ilişkilerin de bu yeni rol dağılımına göre yeniden düzenlenmesine bağlıdır. Eğer, modern bir toplumun emeklilik fonları gerçekten geçim gereksinmelerini sağlayacak duruma gelirse, hastalık ve bakım kurumlan görevlerini hakkıyla yapabilirse, kreşler ve çocuk yuvaları her kesime hizmet verecek bir yaygınlığa ulaşırsa, aileler, bu hizmetleri çocuklarından beklemekten vazgeçecek, çocuklar da aile desteğine sığınmadan kendi hayatlarını sürdürebilecektir.

Ama, bugün olduğu gibi, emeklilerin üç ayda ödenen gelirleriyle geçinme olanakları olmazsa, hastalık ve bakım hizmetleri insanları bezdirecek kadar yetersiz kalmaya devam ederse, kreşler ve çocuk yuvaları bugünkü sınırlılıklarını, güçlüklerini sürdürürse geleneksel yapının işlevleri gene sürecek, ailelerle çocuklar arasındaki karşılıklı beklentiler yoğun biçimde yaşayacaktır.

Gene de, kentleşmenin artışıyla, üretim biçimlerinin tarımdan endüstriye dönüşümüyle, geleneksel doku gevşemiş, bir çok yerde aile ile çocuk arasındaki ilişkiler değişmiştir.

Ama ailenin çocuğunun hayatından sonuna kadar sorumlu olmasında fazla bir şey değişmemiştir. Duygusal beklentiler gene sürüp gitmektedir. Aileler çocuklarının hayatına 'yetişkinlik

dönemi'nde de karışmayı sürdürmekte, onu olası yanlışlardan, üzüntülerden, sıkıntılardan koruma adına 'ilgilenmeyi', 'karışmayı', 'eleştirme'yi, 'onaylama'yı kendi görevleri saymaktadır. Çocuklarının sorumluluğunu 'kendilerinin taşıyacağını kabul etmek', onları da 'aileye karşı yükümlülüklerinden kurtarmak' daha uzun yıllar sürecek toplumsal değişime bağlı kalmış görünmektedir.

Ekonomik hayatın değişimi tek başına yeterli olmamakta, sosyal dokunun yeniden örülmesi daha uzun zaman almaktadır Toplumsal değişimin kişi davranışlarının değişikliğine yansıması daha uzun sürede olmakta, bu süre içinde de karşılıklı toplumsal rollerin çatışmaları yaşanmaktadır.

Toplumdaki değişimi, televizyonda gösterilen bir banka reklamı çok iyi belirtmektedir: Anne, artık büyümüş olan oğluna elindeki dolarları göstermektedir. Oğul, 'evlendiğini ama paraya ihtiyacı olmadığını söyler' (Burada anne geleneksel rolünü ifade etmekte, evlenmiş olan oğluna yardımcı olmaktadır.) Anne, oğlunun ihtiyacı olmadığını öğrenir, o zaman da oğluna 'paranın yatırımı için yardımcı olmasını' istediğini söyler. Toplumsal roller değişmiştir, şimdi 'oğul' anneye, parasını bir bankaya yatırmasını, iyi gelir alacağını söyleyerek yardım eder. Anne ile oğlu gene yardımlaşmaktadır ama bu yardımın yönü değişmiştir, araya da yeni bir kurum, 'banka' girmektedir.

Bütün bunlar, ailenin geleneksel rolünden ayrıldığını göstermeye yeterli değildir. Aile kurumu, bugün de, çocuğunu gençliğe getirdiği zaman, 'meslek seçimi'ni, 'iş seçimi'ni, 'eş seçimi'ni etkilenmekte, bunlar için gerekirse baskı yapmaktan çekinmemekte, sonuçların sorumluluğunu da üstlenmektedir. Eğer bunların seçimini genç insan kendisi yaparsa, aile bu durumun 'sorumluluğunu almamakta', kimi zaman bu kararların sonuçlarını da kabul etmemektedir.

Genç insan da, o aşamaya gelinceye kadar 'özerk' davranılmadığı için, bağımsız yetiştirilmediği için, karar vermekte zorlan-

makta, karar vermekten kaçınmakta ya da aile dışına bağımlı kararlar vererek rahatlamaktadır. Bu durum da karar vermedeki 'doğruluk' derecesini düşürerek ailenin eleştirisine hak kazandırmaktadır. Geleneksel kültürde yanlışların kabul edilmesi, bağışlanması da yer almadığından, genç insan büsbütün şaşırtmaktadır.

Bütün bunların değişimi için ekonomik yapının, sosyal yapının değişimi yanında yetişkinlerin eğitiminin taşıdığı önem de ortaya çıkmaktadır.

ÇOCUK VE DOĞA

Cennetten Kovulan İnsan...

Kutsal kitaplara göre 'insan', işlediği büyük günah yüzünden cennetten kovulmuştur. Cennette yaşarken yılan kılığına giren şeytan, Havva'ya (Eva) ağzındaki büyülü elmayı vermiş, Havva (Eva) da kadının kolay kanıcılığıyla elmayı alarak Adem'(Adam)e yedirmiştir. Adem elmayı yiyince ikisinin de edep yerlerini (cinsel organların bulunduğu yeri) örten incir yaprakları düşmüş, Adem'le Havva birbirlerini çıplak olarak görmüşler, böylece de 'büyük günah'ı işlemişlerdir. Bunun üzerine Tanrı tarafından cezalandırılarak dünyaya sürülmüşlerdir. Sonra da günahlarının arkası gelmiş, birbirlerine sarılarak yeni günahlar işlemişler, bu günahlardan da çocukları doğmuştur.

Bu öyküden birçok sonuç çıkmaktadır. 'Cinsellik' olgusunun, yer, organlar, isteklenme, birleşme gibi bütün alanlarının 'günah' olduğu, 'kadın'ın kandırılmaya, günah işlemeye, günah işletmeye daha yatkın olduğu, çocukların bir 'günah' sonucunda doğduğu, böylece insanın 'kutsal temizlik'ini nasıl yitirdiği, 'cennette yalnız temiz olanların kalabileceği', günahkârların dünyaya sürüleceği gibi pek çok sonuç, bu öykünün sonuçları arasındadır.

Bu bir inanç öyküsüdür ama yaşadığımız dünyada gerçek bir öykü daha vardır ki o öykü de 'insanın yeryüzü cennetinden nasıl sürüldüğünü?'anlatır. Bu da 'insanın doğadan sürülüşü'nün öyküsüdür.

Bugün giderek büyüyen kentlerde doğan, buralarda büyüyen milyonlarca çocuk doğayı bilmiyor, doğayı tanımıyor, doğanın binlerce bitkisini, yüzlerce hayvanını 'doğal koşulları' içinde görmüyor. Bitkileri ya evdeki saksıların içinde ya 'botanik bahçeleri'nde görüyor, hayvanları da ya evcil hayvanlar olarak ya da 'hayvanat bahçeleri'nde tanıyor. Kendimizi de, çocuklarımızı da yeryüzü cenneti olan 'doğa'dan biz kendimiz sürdük. Köylerden gelip kurduğumuz kentlerde 'kendimizin de doğanın bir parçası olduğumuzu' hiç düşünmeden doğayı kestik, yıktık, tahrip ettik. Bomboş toprakların üstüne evler yaptık, çarşılar, oteller, restorantlar yaptık. Buralarda oturuyor, yemek yiyor, alışveriş yapıyoruz. Denizde balıkları görmek yerine cam kavanozlara koyduğumuz balıklara bakıyoruz. Gökyüzünde uçan kuşlara bakacak zaman bulamıyor, kafes içindeki kuşları besleyerek oyalanıyoruz. Yediğimiz meyveleri ağacının dalında görmeden, pişirdiğimiz sebzeleri bir kerecik olsun tarlasında görmeden büyüyen binlerce çocuğumuz var. Onlar artık 'kendilerinin de doğanın bir parçası olduğunu' bilme şansına sahip olamayacaklardır. Böyle bir şeyi okul kitaplarında okuduukları zaman da 'bunun ne demek olduğunu' anlayamayacaklardır. Onlara -elbette kendimize de- bu kötülüğü biz, kendimiz yapıyoruz. Buna da 'uygarlık' diyoruz, 'uygarlaşma' diyoruz ve elbette yanılıyoruz. Uygarlık da, uygarlaşma da bu değildir, bu olmamalıdır.

Çocukların 'duyusal gelişimi'nden söz ediyoruz. Ama çocuklarımız, toprağa basmıyor, çıplak ayaklarıyla kumların üstünde, taşların üstünde, otların üstünde yürümeyi, koşmayı öğrenmiyor. Elleriyle otları yakalamak, taşları tutmak, ağaç kabuklarının pütürlü sertliğini kavramak, onların renklerini, biçimlerini görmek, bir ağaç gövdesine sarmaşıkların nasıl dolandığını anlamak, çocuklarımıza çok, ama çok uzak.

Bir karınca yuvasına telaşla girip çıkan karıncaları seyreden bir çocuk gördünüz mü? O çocuğun nasıl da merakla baktığını, karıncaların kendinden büyük yüklerini bir kaçının koşuşup birlikte taşıyışlarını, dikkatle izlediğini, birbirleriyle karşılaşan karıncaların antenlerini oynatıp birbirlerine yol vererek gidip geldiklerini dakikalarca, saatlerce seyrettiğini göreceksiniz. Çocuklara bunu anlatmaya kalktığınız zaman onları birkaç dakikadan fazla ilgilendirmezsiniz. Belki bu olayı gösteren bir film biraz daha fazla ilgilerini çekebilir. Ama doğanın içinde yaşanan hayatı görmek bambaşka bir şeydir. Böyle bir olayı izlerken sayısız denecek kadar çok duyum algılanır. Doğanın gerçek öğretisi, yerine başka hiçbir şeyin konamayacağı kadar 'muhteşem'dir.

Bir 'elma ağacı'nı gören çocuk, sayısız duyumlar alacaktır. Elmaların dallarda dizilişi, değişik büyüklükteki elmaların aynı ağaç üzerinde duruşu, hepsinin de saplarından bir dala bağlı oluşları, ağaç üstündeki elmaların canlı renkleri, dirilikleri, biçimleri, buna karşın yere düşmüş birkaç elmanın renklerindeki soluşlar, kabuklarında başlayan çürümeler, onların yavaş yavaş toprağa karışan varlıkları, çevreye yayılan elma kokusu, olgunlaşmış bir elmanın dalından alınması, parmaklar arasındaki gergin kabuğun verdiği pürüzsüzlük duyusu, eli dolduran sertliği çok yönlü, gerçek algılar verecektir. Bu olayı yaşadıktan sonra evinde bir tabakta gördüğü elma artık çocuğun bilincinde 'elma ağacı'nı yaşatacaktır. Gördüğü, kokladığı, tattığı, dokunduğu, işittiği her şey onun sadece 'duyuları'nı değil, 'bilişsel gelişimi'ni de zenginleştirecektir. Evinde gördüğü 'elma', çocuk için artık 'yenecek bir meyve' olmayacak, 'doğanın canlı bir parçası' olacaktır. Fark buradadır ve çok büyüktür.

'Leyleklerin göçü'nü izlememiş ne kadar çok çocuk vardır. Aslında böyle bir olaya tanık olmamış yetişkinlerimizin sayısı da az mıdır? Oysa 'leyleklerin göçünü izlemek', salt gökyüzüne, leyleklere bakmaktan çok başka bir olayı 'bilişsel gelişme'ye katmaktır. Leylekler güz aylarında göç hazırlığına başlarlar. Gruplar

halinde gökyüzünde toplanmaya, havada dönüp durmaya başlarlar. Yeni gruplar dönüp duran gruplara katılır, onlar da dönmeye başlarlar. Gökyüzü leyleklerden görünmez olur. Sonra da uzun göçleri başlar. Yaklaşan soğuklara karşı dünyanın sıcak bölgelerine gideceklerdir. Kış aylarını orada geçirecekler, sonra da yaz aylarının başlarında geriye, eski yuvalarına geri döneceklerdir. Gidecekleri sıcak yerlerde, yiyecek bulacak, yaşayacak, sonra geriye, eski yuvalarına döneceklerdir. Gökyüzünde toplanan leylekler Güney Afrika'ya kadar giderler. Binlerce kilometrelik yolu her yıl birlikte uçarak, kendi kanatlarıyla aşarlar. Aslında gözümüzün önünde yaşanan bu olayla, çalışmak için binlerce kilometre uzaktaki ülkelere giden 'göçmen işçi'ler arasında bir ilişki kurmak aklımıza bile gelmez. Giderler, çalışırlar, yiyecek bulurlar, orada da yuva yaparlar, sonra gene buraya gelir, geri dönerler.

Çocuklara bu olayı izletmek, sonra da dünyadaki 'göçmenlik olgu'sunun, insanlar arasında yaşanan göçlerin oluşunu, nedenlerini, sonuçlarını düşündürtmek, konuşturmak ne kadar önemlidir. Çocuğun duyusal gelişiminde, kişilik gelişiminde, bilişsel gelişiminde, dil gelişiminde, sosyal gelişiminde böyle bir olayın 'görülmesi, yaşanması, düşünülmesi, konuşulması' ne denli etkin olacaktır.

Çocuklarda, 'kent bilinci'nin oluşması için bu olayın tartışıldığı bir söyleşi nasıl da yararlı olur? Eğer leylekler dönüp geldiği zaman yuvalarının bulunduğu evler yerine, yapmakla pek övüneceğimiz bir 'modern çarşı' yaparsak ne olacaktır? Oradan alışveriş yapmakla mutlu olacağımızı sanırken leyleklerin artık oralara gelemeyeceğini düşünecek miyiz? Leyleklerle çarşıları nasıl bağdaştıracağız? Belki de üstlerinde leylekler için yuva yerleri de yaptığımız çarşıları düşünmemiz gerekecektir. 'Doğayı kovmayan kentleşme' belki de çocuk yaşlarımızda düşünmemiz gereken bir tasarımdır.

Bugün içinde yaşamaktan yakındığımız, sorunlarından bıkıp usandığımız 'kent'leri, uygarlık adına bizler yapmadık mı? Her

gün yenilerini yapmakla da övünmüyor muyuz? Oysa belki de yaptığımız her şeyi, yaşadığımız her şeyi yeniden yeniden düşünmemiz gerekiyor. Bunları ormanlar yanarken, ırmaklardaki balıklar ölürken, susuz kalırken, trafik keşmekeşini yaşarken akletmenin bir yararı yok. Ne yaptığımızı, neden yaptığımızı, nasıl yaptığımızı daha baştan düşünmemiz gerekiyor.

Böyle düşünebilmeyi, 'çocuklarımıza öğretmemiz gerekiyor' Çocuklarımıza doğayı tanıtmamız gerekiyor, doğanın içinde olmayı yaşatmamız gerekiyor, doğanın bir parçası olduğunu anımsatmamız gerekiyor. Yoksa, 'doğayı sevelim' sloganıyla, bunu defterlere yazdırarak, çocuklarda 'doğa bilinci' oluşturduğumuzu sanarsak yanılırız. Bilinç, bir öğreti değil, bir yaşama ürünü olduğu zaman kalıcıdır, etkilidir, işlenmiş, yorumlanmış, özümsenmiş bilgilerdir.

Gerçek kentler de, toprak üstünde yağmacı yığılmalar yerine, 'doğa içindeki insan yerleşmeleri' ile hayatımıza girecektir.

Mutlu olmak istiyorsak, çocuklarımızın mutlu olmalarını istiyorsak, kendimizi kovduğumuz cennete geri dönelim, doğa ile iç içe yaşayalım.

Çocuklarımıza doğayı yaşatalım, doğayı anlamalarına yardımcı olalım. Toplumsal görevlerimizin başına bunu da koyalım.

ÇOCUKLARA YÖNELİK ÖDÜL VE CEZALARIMIZ...

Çocuklara verdiğimiz 'ödül ve ceza'lar, toplumsal sorunlarımızın en önemlilerinden birisi. Öncelikle 'ödül ve ceza' verebilmek, birisi 'bunları verme yetkisi taşıyan', öteki de 'bu yetkinin kullanılacağı konumda olan' kişiler arasında hiyerarşik bir durumun varlığına işaret eder. Çocuk konusunda 'yetkili olan' annedir, babadır, öğretmendir, yetkili olan 'birisi'dir. Çocuk da kaçınılmaz olarak bu 'yetkinin objesi' olur. Bu özelliğiyle de 'ödül ve ceza' mekanizması, çocuğun toplumsallaşma sürecini 'olumlu ya da olumsuz' biçimde etkiler.

Üzerinde yeterince durmadığımız önemli bir gerçek, **'çocuğun kendisinin bir ödül olarak kabul edilmesi'**dir. Değişik koşullarda da *'çocuk bir ceza olarak kabul edilebilir'* İstenen, beklenen, sağlıklı, hele de erkek çocuk genellikle bir 'ödül'dür. İstenmeyen, beklenmeyen, sağlıksız, hele de erkek beklenirken doğan kız çocuk da (açık olarak söylenmese de) bir 'ceza' sayılır. Şimdi böyle kesin bir dille açıklandığı zaman yadırgatıcı olabilecek bu duyguların toplumsal nedenleri vardır. Artık toplumumuzun pek çok kesiminde erkek olsun, kız olsun 'sağlıklı doğan

çocuk anne, baba, aile için 'ödül' sayılmaktadır ama ısrarla erkek çocuk isteyen bir ailenin (çoğunlukla da babanın) birkaç kız çocuğundan sonra yeniden doğan kızlarının hayal kırıklığı yarattığı bilinir.

Bu duyguların toplumsal nedenleri 'erkek çocuk öncelliği' dir, 'çocukların aile beklentilerinin karşılığı sayılması'dır, 'çocuğun ayrı bir birey olarak kabul edilmemesi'dir. Bu nedenler de, çocuğa olan toplumsal bakışımızın tarım toplumu kültürü içinde biçimlenmesinden doğmaktadır. Bu geleneksel kültür, bir yanıyla aileyi çocuğun bütün hayatından sorumlu kılarken, öte yandan çocuğu da ailenin beklentileriyle yükümler.

Genel olarak da 'ödül'den anladığımız, çocuklarımıza aldığımız armağanlarla onları sevindirmektir. 'Ceza' dediğimiz zaman da çocuğa uyguladığımız yaptırımları anlarız. Böylece 'ödüllerimiz', onlara çikolata almak, parka götürmek, balon almak, dondurma yedirmek, ayakkabı, giysiler, oyuncaklar, sonra da bisiklet, fotoğraf makinesi, bilgisayar almak gibi eşyalar, nesneler olur.

'Cezalarımız' da, kızmak, bağırmak, azarlamak, sevdiği şeylerden yoksun bırakmak, tehdit etmek, yalnız bırakmak, utandırmak, aşağılamak, dövmek gibi yaptırımlardır.

'Ödüller' için satınalma gücümüzü, 'cezalar' içinse fizik gücümüzü kullanırız.

Oysa, bir çocuk için en büyük ödül, 'onunla birlikte daha mutlu olduğumuzu' ona anlatabilmektir.

Çocuk için en akıllı ceza da, 'yanlışının sonucunu ona anlatabilmek' olacaktır.

Bunları başaramadığımız sürece hayatımız bir şeyler satınalmakla, çocuğa nasıl ceza vereceğimizi düşünüp denemekle geçecektir.

*
* *

Pek düşünmediğimiz bir şey de 'çocuğumuzun da bize ödül ve ceza verdiği'dir. Küçük bir çocuk bile, eline geçirdiği bir nesneyi bize atarak, istemediğimiz bir yere bilerek işeyerek bize ceza verebilir, gerektiği zaman bunu yapmaktan da hiç çekinmez.

'Ödül verme'yi de, 'ceza verme'yi de ne zaman, neler için, hangi koşullarda verdiğimizi iyice düşünürsek, bunların çocuktan çok kendi isteklerimizle ilgili olduğunu anlarız. Görünüşte 'ödüller'i çocuğun iyi şeyleri yapmayı öğrenmesi için, 'cezalar'ı da kötü şeyleri yaptığı zaman vermekteyizdir. Ama, bunların gerçekten de 'öğretici olup olmadığı' konusunu az düşünürüz. 'Öğretici' olabilmesi için ödüllerin 'teşvik edici' olması, cezaların da 'durdurucu' olması gerekir. Bu da her ikisinin de 'yerinde', 'zamanında', 'anlamlı' ve 'tutarlı' olmasıyla sağlanabilir. Bir işin, bir durumun, bir başarının, bir yanlışın 'değerlendirilmesi' demek olan ödüller ve cezaların, yapılan işle, gelinen durumla 'dengeli bir bağlantısı' olmalıdır.

Oysa toplumumuzda görülen durum, çoğunlukla bu özelliklerin bulunmadığını gösteriyor. Ödülleri ve cezaları incelediğimiz zaman, bunları 'çocukların gelişimi' için değil de, bizim isteklerimizin yerine getirilmesi için kullandığımızı açıklıyor. Çocuğu 'uslu durması için' ödüllendirip 'yaramazlık yaptığı için' cezalandırırken, değerlendirdiğimiz konu çocuğun iyi ya da kötü davranışı değil, kendi isteğimizdir. Çocuğun gittiğimiz bir konukluktaki 'uslu duruşu ya da yerinde duramayışı' çocukla durumu arasındaki uyumsuzlukla belirlenmektedir. Şimdi biz çocuğa 'aferin, uslu durdun' dediğimiz zaman ya da 'cezalısın, yaramazlık yaptın' dediğimiz zaman, çocuğun durumunu değil, kendi durumumuzu değerlendirdiğimiz açıktır.

Çocuğun beslenmesinde çok kullandığımız 'ödül ve ceza' mekanizması da çoğunlukla 'çocuğun beslenme gelişimi' için olmamaktadır. Bir çocuğun beslenmesindeki gelişim evrelerini bilmeden, onu geliştirmenin yollarını bilmeden, çok kere 'biraz

daha yemesi' için vermeyi vaat ettiğimiz ödüller de 'bizim isteklerimizle ilgilidir' Böylece çocuk yavaş yavaş yemeğini 'istediği için değil', verilecek 'ödül için' yemeyi öğrenecektir.

İçgüdü alanlarında çok kullandığımız 'ceza'lar özellikle incelenmeye değer niteliktedir. Üç temel içgüdüden 'korunma içgüdüsü'yle ilgili olarak büyük önem taşıyan 'güven'i yokedici cezalar sık kullanılan bir mekanizmadır:

- Çocuğunun yaramazlıklarından bıkan annenin 'ben hasta olayım annesiz kal' ya da 'ben öleyim annesiz kal' biçimindeki tehditleri doğrudan 'güven duygusu'nu yokedici niteliktedir. Bu sözler çocuğu gerçekten de durdurur ama örseleme pahasına elde edilen bu durum büyük bir yanlışı da birlikte getirir.

- 'Akşama babana söyleyeceğim, seni dövsün' diyen bir anne de, hem babayı bir 'ceza infazcısı' durumuna sokmakta, hem de çocuğun temel güven duygusunu tehdit etmektedir.

- Çocuğu yalnız bırakmak, kapalı bir odaya kapatmak gibi çok önemli 'izolasyon cezaları' da aynı nitelikteki yanlışlardır.

- 'Çocuğu köpeklere yedirmek', 'karanlıktaki çuvallı adamlara vermek', 'cadılara teslim etmek' türündeki tehditlerin hepsi de temel güven duygusunu örseleyici niteliktedir.

İkinci temel içgüdü olan 'beslenme içgüdüsü' üzerindeki cezalar da çok önemlidir:

- Aç bırakmak, yapılmaması gereken bir yanlıştır.

- 'Şunu yemediği takdirde' sevdiği bir yiyeceği vermemek ağır bir ceza olmamakla birlikte yanlıştır. Çocuğun yemek istemediği bir şeyi ona anlatarak yemesini istemek, yemediği zaman baskıcı olmamak doğru bir davranıştır.

Üçüncü temel içgüdü olan 'çoğalma içgüdüsü' üzerindeki cezalar daha da önemlidir:

- Erkek çocukları 'pipisini kesmek'le tehdit etmek, iğdiş edilme korkusuna yol açar.

- Kız çocuklarının cinsel konularla ilgilenmesini cezalandırmak da başka yanlışlara yol açacaktır. Bu ilginin nasıl karşılanması gerektiği üzerinde ayrıca durulacaktır.

– Erkek ve kız çocuklarına yönelik olarak 'o pis yerleriyle oynadıkları zaman', 'orasının kuruyacağı', 'orada kurtlar olacağı', 'ellerinin siyaha boyanacağı ve bir daha çıkmayacağı' gibi sözel cezalar ya da şiddet uygulamaları, çocuklarda ileriye dönük olarak, ilerdeki cinsel hayatlarında güçlükler yaratacak nitelikte yanlışlardır. Bu konulardaki geleneksel kültürün bilinçli davranışlar yönünde değişmesi gerekmektedir.

Çocukları çok yaralayan bir ceza biçimi de 'onları toplum içinde, arkadaşlarının yanında, başkalarının içinde' azarlamak, aşağılamak, küçük düşürmektir. Bu davranışlar her zaman çocuk tarafından haksızlık olarak nitelenir, direnme isteği uyandırır, uzun süre için yaralayıcı olur. Özellikle okullarda görülen bu yanlış uygulamanın mutlaka düzeltilmesi zorunludur. Çocukla 'teke tek' konuşulduğu zaman kabul edilebilecek yanlışlar bile böyle bir durumda kabul edilir olmaktan çıkar ve tepki ile karşılanır.

'Ödül ve cezalar'la ilgili davranışlarımızı görebilmek, nedenlerini anlamak, bu davranışlarda 'kendimizi ve çocuğumuzu' doğru yere koyabilmek, çocuklara yönelik tutumumuzun önemli bir bölümüdür.

Bu konudaki doğruları şöyle özetleyebiliriz:

– Çocuğumuz bizim için ne ödüldür, ne de cezadır. Çocuğumuz, dünyaya bizim tarafımızdan getirilmiş 'ayrı bir varlık'tır. Aslında 'ödül ve ceza olan' çocuk değil, bizim tutumlarımızdır.

– 'Ödüller ve cezalar'ın çocuk için uygulanması, bizim istediklerimiz ya da istemediklerimiz için olmamalıdır. Bu uygulamalar, 'çocuğun davranışlarının doğru ya da yanlış olduğunun bizim tarafımızdan anlatılması için' yapılmalıdır. Bu da ancak, çocuğun davranışının 'kendi gelişimi içinde objektif değerlendirilmesiyle' olacaktır.

– Doğru bir değerlendirme için 'çocuğun yaptıkları farkedilmeli', gelişim süreci içindeki aşamalardaki başarıları 'ödüllendirilmelidir' Çocuğun 'emeklemesi', 'yürümesi', 'sesleri', 'ilk sözcükleri', 'çişini kakasını istenen biçimde yapabilmesi', 'çizgileri, karalamaları, resimleri, yazıları', 'merdiven çıkıp inmesi', 'kendi kendi-

ne oyun kurması' vb. gelişim ürünleri 'onun başarılarıdır. Bunlar uygun biçimlerde ödüllendirilmelidir. Bunların 'farkedilmesi', 'başarının paylaşılması', 'sevgi ve güvenin yinelenmesi', çocuk için en önemli ödüllerdir.

- Çocuk için yeni (ama yanlış) olan bir şey için çocuk cezalandırılmamalıdır. Yeni olan farkedilmeli, yanlışlık açıklanmalıdır. Yanlışı düzeltmenin doğru yolu, üzerinde durmamak, önem vermemek, yanlışı pekiştirmemektir. Çocuk yanlışı yineleyecek, böylece yetişkinleri hem sınayacak, hem de kendi gücünü ölçecektir. Yetişkinlerin sinirlendiğini, kızdığını anladığı zaman artık onlara karşı bir 'tepki biçimi' elde etmiş olacaktır. Bu yanlış açıklanmalı, desteklenmemeli, üzerinde durmamalı, iyi karşılanmadığı belirtilmeli ama çocuğun bir 'tepki biçimi' elde etmemesine dikkat etmelidir.

- Çocuğa 'ceza vermek' aslında hiç düşünülmemeli, amacın onu 'uyarmak', 'geliştirmek', 'kendi yetilerini, becerilerini, yapıcı gücünü arttırmak', 'kendine güvenli kılmak' olduğu bilinerek hareket edilmelidir.

- Çocuk, annenin, babanın, evdeki büyüklerin 'sinirlerini yatıştırmak için' kullanılacak bir gerginlik boşaltma aracı değildir. Başka şeylere kızıp 'sinirini çocuktan almak', büyüklerin zulmünden başka bir şey değildir. Çocukları böyle bir şeyden korumak aslında annelerin, babaların, öğretmenlerin birincil görevidir.

- En iyi ödül de en etkili ceza da 'çocuğun kendisine vereceği ödül ve cezadır' Bu konuda çocuğun bilincini geliştirmek, yaptıklarının kendisi tarafından değerlendirilmesini sağlamak, en bilinçli davranıştır, çocuğun kendini kontrol edebilmesine yardımcı olmak onun için de doğru bir destektir.

- Çocuklara olumsuz nitelemeler yaparak davranmak da 'üstü örtülü cezalardır' 'Kel kafalı' gibi, gözlüklü bir çocuğa 'dörtgöz' gibi, bir davranışı anımsatılarak 'sidikli' gibi nitelemeler, çocuk için acı verici davranışlardır. Bunlar da sonuçta öfke, tepki, nefret birikimlerine yol açacaktır.

- Çocuklara dayak atmak, hiçbir biçimde yapılmaması gereken bir davranıştır. Büyüklerin fizik üstünlüklerine dayanarak yaptıkları bu haksız uygulama, çocuğa hem dayak atmanın 'olabilir'liğini anlatacak, hem de başka biçimlerde tepki gösterme isteği uyandıracaktır. Bir çocuğun doğal güçsüzlüğünü kullanarak onu dövmenin suç sayılacağı zamanlar da gelecektir. Ama şimdiden bilinmesi gereken gerçek şudur ki, dayağın bir eğitim yolu olmadığı toplumda işkenceler de meşru görülecektir, insan hakları da kâğıt üstünde kalmaya mahkûm olacaktır. Olayı bu boyutlarda görmek, toplumsal davranışlarımızın kökenini anlayabilmek için de zorunludur.

Aslında 'ödül ve ceza' konusundaki yanlışlar, bir anlamda 'disiplin' konusunun yanlış anlaşılmasından da kaynaklanmaktadır. Onun için çok sözü edilen ama üstünde yeterince düşünülmeyen 'disiplin' konusuna biraz yakından bakmamız gerekmektedir.

ÇOCUKLAR, BÜYÜKLER VE DİSİPLİN...

'Disiplin' sözcüğü, günlük hayatımızda 'birileri tarafından konmuş kuralların sıkı bir biçimde uygulanması, bu uygulamaya uymayanların da cezalandırılması' anlamında kullanılmaktadır. 'Disiplinli anne', katı kurallar koyan, çocuğu da bu kurallara uyması için zorlayan anne anlamına gelmektedir. 'Okul disiplini', okul yönetiminin koyduğu kurallar, bu kurallara uyulması demek olmaktadır. Sıkı kurallar ve katı denetim 'kışla disiplini' sözleriyle ifade edilmektedir. Okullarımızda sözü sık geçen 'disiplin kurulu' da 'öğrencilere ceza vermek' üzere kurulan bir kurul anlamında kullanılmaktadır. Böylece, 'disiplin' sözcüğü bizim pratiğimizde 'sıkıcı kurallar', 'katı uygulamalar', 'ceza tehdidi' çağrışımları yaptırmaktadır.

Oysa 'disiplin' sözcüğü aslında Latince 'discipulus' sözcüğünden gelir ki, bu sözcüğün kökü de 'disco'dur ve 'öğrenme' anlamını taşımaktadır.

'Disiplin'; 'eğitim', 'öğretim', 'bir işi uygun kurallarıyla yapmayı öğrenmek', 'bir işi en uygun biçimde yaparak başarmak' anlamlarına gelir. Onun için de 'bilim disiplini' dendiği zaman, bir

bilim dalının öğrenilmesi için gerekli olan kurallar dendiğini anlamak gerekir.

Onun için de anlamını pek bilmeden kullandığımız 'disiplin' sözcüğü, hiç de sandığımız gibi 'zorlama, sıkılama, baskı altına alma, ceza verme' anlamlarına gelmez, tersine, 'başarılı olmanın, verimli olmanın yollarını öğrenme'nin karşılığını taşır.

İşin önemi şurdadır ki, 'disiplin'; birisine 'bir başkası' ya da 'bir kurum' tarafından uygulanan kurallar, düzenlemeler değildir, 'yetişen bir insanın başarılı olması için ne yapması gerektiğini öğrenmesi'dir. 'Disiplin', kişinin kendi öğrenmesi, kendi uygulaması, kendi becerisi, kendi başarısıdır. Bizim yapmamız gereken de, 'çocuğun yapacağı şeyi öğrenmesi, uygulaması, becermesi, başarması'dır. Böyle bir çocuk 'disiplin kazanmış çocuk'tur. Bizim görevimiz de çocuklara 'disiplin uygulamak' değil, onun 'disiplin kazanmasını' sağlamaktır.

Bir örnek verecek olursak, çocuğuna yemeğini belli saatlerde, belli miktarlarda yedirmek için uğraşan, didinen, bir elde tabak, bir elde kaşık çocuğun peşinden koşan bir anne, sanıldığı gibi 'disiplinli bir anne' değildir. 'Disiplinli anne', çocuğuna kendi yemeğini yemesini öğreten, yemek yemesini çocuğun öğrenmesi için ona yardımcı olan annedir. Bunun da katı kurallarla, zor kullanmayla hiçbir ilgisi yoktur.

'Disiplinli okul' da çocukları bıktıracak kadar sıkı denetleyen, onların kendine güven kazanmalarını engelleyen, dersleri de kuralların uygulanması olarak kabul eden okul değil, 'çocuklara kendini denetleyebilme yetisini kazandıran, kendine güvenlerini sağlayan, konuları onların anlayacağı, tartışacağı, seveceği biçimde işleyebilen, böylece onların başarılarını sağlayan, verimliliklerini arttıran' okul demektir.

Onun için de yetiştirdiğimiz insanlara bakalım. İnsanlarımızı 'kurallara boyun eğen' kişiler olarak yetiştiriyoruz. Başkaları tarafından konan kuralları sorgulamayan kişiler olarak yetiştiriyoruz.

Kurallara 'zorla uyan' insanlar yetiştiriyoruz. Ama sonuçta ne görüyoruz? Başkası tarafından denetlenmediği zaman 'kendini denetleyemeyen' insanlar görüyoruz. Başkaları tarafından konan kurallara uyduğu zaman başarılı olan ama 'kendi kurallarını koymayan' insanlar görüyoruz. Ancak belli bir program olduğu zaman 'ona uyarak çalışan', ama 'kendi programını yapamayan' insanlar görüyoruz. Demek ki, insan yetiştirmede başarısız oluyoruz. Demek ki 'disiplinli insan' yetiştiremiyoruz, 'verimli insan' yetiştiremiyoruz, 'başarılı insan' yetiştiremiyoruz. Bu başarısızlıkta 'disiplin' konusunu yanlış anlamamızın, yanlış uygulamamızın büyük bir payı vardır.

Yaygın hastalıklarımızdan birisi olan 'bir işi zamanında yapamamak' bize çok doğal geliyor. Açıklanan saat ve dakikada başlayan toplantımız 'yok denecek kadar azdır' Biz Türklerin her toplantıya 'gecikerek gelmeleri' adet durumuna gelmiştir. 'Bizimkiler böyledir' ya da 'biliyorsunuz işte, toplantılar biraz geç başlar' ya da 'öyle alışılmıştır, bizimkiler yavaş yavaş gelir' sözleriyle açıklanan bu olgu aslında kendi başına incelenmeye değer bir 'disiplinsizlik'tir. Bu 'alışkanlığın' altında ise;

- zamanı kullanmayı öğrenmemiş olmak,
- başkalarının zamanına saygı duymamak,
- daha önce bitirmesi gereken işleri bitirmeyi başaramamak,
- yol faktörünü hesaplamada yanlış yapmak ya da aldırmamak,
- bu arada yitireceği şeylerin değerini bilmemek, umursamamak,

gibi çok yönlü bir 'yanlışlar demeti' yatmaktadır.

Yabancılar bu duruma önce şaşarlar, sonra alışırlar ama içlerinden de eleştirir, küçümserler. Gerektiği zaman bunu da açıkça söylerler. Bizimkiler ise, yabancılarla yapılan toplantılara 'tam zamanında' giderler ama kendi aramızdaki toplantıya gene 'geci-

kerek gelirler' Bunun temel nedeni, çocukluğumuzdan beri 'yaşama disiplini'nin bize öğretilmemiş olmasıdır.

'Disiplin', kendini, çevresini, ilişkilerini, zamanını, gücünü, olanaklarını, kısaca yaşanan hayatı 'kontrol edebilmek'tir. Bütün bunları 'yönetebilmek'tir. Bunları yapmayı 'başarabilmek'tir. Yaşama faktörlerini 'verimli kullanabilmek'tir. Onun için de 'disiplin', insanı özgürleştiren bir yoldur.

'Disiplinsiz olmak', sanıldığı gibi özgür olmak değildir, başıboş olmaktır, başarısız olmaktır, verimsiz olmaktır.

'Disiplinli olmak', kendini kontrol edebildiği için özgür olmaktır, başkasının kontroluna yer bırakmamaktır, başarılı olmaktır, verimli olmaktır.

Onun için de 'başkalarına disiplin uygulamak'la övünmeyelim, bunun övünülecek bir yanı yoktur.

'Kendi hayatını disiplinle yaşayabilen insanlar' yetiştirdiğimiz zaman övünmeye de hak kazanmış oluruz.

Bu gerçekleri 'çocuk yetiştirme'ye uyguladığımız zaman yaptığımız doğruları da yaptığımız yanlışları da görebiliriz;

- Öncelikle 'doğru örnek' olmamız gerekir. Biz 'zamanı doğru kullanabilen', 'başkalarına da saygı duyabilen', 'yaptığımız işi söyleyen, söylediğimiz işi yapan', 'verdiği sözü tutan', 'birisinin yüzüne söyleyemediğini arkasından da söylemeyen', 'aynı koşulda bir öyle bir böyle davranmayan' kişiler olabilirsek, çocuklarımız da 'disiplin' kazanabilirler.

- Çocuğa bir işi, bir davranışı 'kendisi için başarılı' yapabileceğini 'öğreterek' ona disiplin kazandıralım. Bunu yapmak yerine, onun 'denemeleri'nde yanlış olanları cezalandırarak, yanlışlarını engellemek isterken doğrularını pekiştirmeyi unutarak yanlış yapmayalım.

- Çocuğun her gelişme döneminde 'alabileceğini vererek' ona başarıyı öğretelim, verimliliği öğretelim. O zaman 'yaşama disiplini'ne sahip olma şansı artacaktır.

- Çocuğun 'her istediğini almak', 'her istediğini yapmak'

yerine 'gerekeni alarak', 'uygun olanı yaparak' disiplini öğrenmesine yardımcı olalım. İstediğini alamayan, istediğini yaptıramayan çocuk elbette ağlayacak, sızlanacak, tepinecek, 'kabul etmeyecek'tir. Bunlara yenik düşmek, 'yüreği dayanmamak', şefkatli olmak değil, zayıf olmaktır. Bunlara direnmesini bilelim. Ama 'tutarlılıkla' direnelim. Çocuğa en büyük, en pahalı armağanı almanın 'onu sevmek olmadığını' hem biz bilelim, hem çevremize anlatalım. Böyle davranmak 'bizim disiplinsizliğimizdir', çocuğu da 'sorumsuz bir tüketici' yapmaktır. Armağanlarımız onun için 'anlamlı', 'uygun', 'geliştirici' olmalıdır ki, çocuğun hayatında 'doğru değerler' kavramı yaratabilsin.

- Çocukla konuşalım, çocuğa anlatalım, neyi neden yaptığımızı, neden öyle yaptığımızı açıklayalım. Kabul etmediği zaman bile 'anlayacaktır' 'Anlamak', disiplin kazanmanın doğru yoludur.

- Çocuğa disiplin kazandırmanın önemli bir yolu da 'onun kendilik değerini' kazanması, bunu hissetmesi, bunu yaşamasıdır. Onun için de 'çocuğun kendilik değerini azaltan' önemsememe, küçümseme, aşağılama gibi davranışlarımız onun 'disiplinsiz' olmasına yol açacaktır. Buna özellikle dikkat edelim.

'Disiplin, birey olmanın en önemli ölçütüdür' Bunu unutmamamız gerekiyor. Onun için de 'birey olarak yetiştiremediğimiz' yetişkinler, ancak başkaları tarafından 'disipline edildikleri zaman' bir şey yapabilirler. Bu da 'başkaları tarafından kontrol edilen insan' tipini yaratır. Sonuçta başkalarına bağımlı insanlar toplumu doğar, bu toplumda da 'girişimcilik, yapıcılık, yaratıcılık' gibi en önemli yetiler kazanılmadığı için bunları gerektiren işler yapılamaz.

Toplumumuza, hayatımıza, kendimize, çocuklarımıza bir de bu açıdan bakmakta çok yarar olduğu kanısındayım.

ÇOCUK MASALLARI...

Çocuklar masalları çok sever. Masallar sınır tanımaz. Masallar gerçeklerden bağımsızdır. Masallar her şeyi değiştirebilir. Masallar özlemleri gerçekleştirebilir. Masallar zaman tanımaz, mekânları aşar, güç sınırlarını genişletir, sonsuza kadar genişletir. Masallar canlıyı öldürür, ölüyü diriltir, insanı hayvan, hayvanı insan yapar. Ağaçları konuşturur, dallara şarkı söyletir, kuşları ağlatır, tavşanları güldürür. Masallar özgürlüktür. Ve çocuklar masalları çok sever.

Çocuk masallarında 'pamuk prenses'ler vardır, 'beyaz atlı prens'ler vardır, 'fakir ama güzel kız'lar vardır, 'kötü yürekli cadı' lar vardır, 'harikalar diyarında gezen Alis' vardır, 'kırmızı şapkalı kız' vardır. Masallar, toplumların kültürlerinin ürünüdür, o nedenle de ideolojilerini yansıtır, aktarır, öğretir.

Masalların gerçeklerden en önemli farkı 'mutlu son'a ulaşmalarıdır. 'Güzel kız, nice sıkıntılardan sonra da olsa yakışıklı prens tarafından bulunur, birlikte saraylarına doğru giderler'

Masallarda 'iyi yürekliler' her zaman başarıya ulaşırlar, 'kötü yürekliler' de layık oldukları cezaları bulurlar. Burada da gerçeklerden ayrılan önemli bir yan vardır.

'Masal kahramanları'nın yanında rol dağıtımı yapılmış çeşitli tipler de vardır. Ama bu yardımcılar 'kahraman'ların yanındaki işlerini bitirdikten sonra kaybolurlar, ne yaptıkları, ne oldukları bilinmez.

'Masal kahramanları'na yakından bakınca, bunların sonunda 'güzelle soyluluğun, soylulukla zenginliğin, zenginlikle iktidarın buluşması' olduğunu anlayabiliriz. Başlangıçta fakir bir kızla, fakir bir balıkçı olsalar da gizli hazineyi bularak artık 'güzellikle zenginliğin' buluşmasını simgeleyebilirler, masal da sonuna gelir.

'Güzellik-zenginlik-soyluluk-güç'

Masalların arkasındaki toplumsal ideoloji budur.

Onun için de 'çirkin kız'la 'halktan biri olan fakir genç' masal kahramanı olamazlar. 'Çirkin kız'ın hiç şansı yoktur. Olsa olsa 'güzel kız'ın mutluluğu için çalışan birisi olabilir. 'Fakir genç' eğer yakışıklıysa bir prensesin kendisine âşık olması gibi bir şansı olabilir ama 'çirkin genç' ise böyle bir şansı da olamaz. Erkeklerin masal kahramanı olabilmesi için 'yakışıklılık', 'kahramanlık' ya da 'soyluluk' gerekir. 'Soylu prens' doğuştan masal kahramanıdır, onun ayrıca 'kahraman' olması gerekmez. Ama 'halktan biri' olan delikanlının masal kahramanı olabilmesi için ya ejderhaları yenip 'kahraman' olması ya da bir define bulup 'zengin' olması gerekir.

'Çirkinlerin, sakatların, fakirlerin mutlu sona ulaşmaya hakları yoktur'

'Çirkin kız'larla 'sakat gençler'in neden 'masal kahramanı' olmadıkları üstünde düşünmek gerekir. Çünkü hayatta 'çirkinler', 'sakatlar' da vardır, mutlu olmak onların da hakkıdır, üstelik 'güzel'lerle 'yakışıklı'lara inat pekâlâ mutlu da olabilirler. Üstelik onları 'masal kahramanı' yapabilmek için güzellik enstitüleri, estetik merkezleri, ortopedi sarayları kurulmuştur. Yeter ki insanda 'kutsal para' bulunsun.

Günümüz toplumlarının televizyon dizilerine, foto-romanlarına, basındaki sansasyon öykülerine baktığımız zaman da 'çocuk

masalları'nın idealize ettiği nitelikleri buluyoruz: 'Güzellik-zenginlik-soyluluk-güç'. Burada 'güzel'ler masallarda değil, dünyamızda yaşamaktadırlar. Film yıldızı, pop şarkıcıları, mankenler, fotomodeller günümüzün 'masal güzelleri'dir. Onlar da tıpkı masallarda olduğu gibi gerçek olmaktan çok 'imaj'dırlar. 'Zengin'ler ister aile şirketlerinin mirasçıları olsun, ister sıfırdan başlasın, servetleri sorgulanmadan 'masal kahramanı' olarak kabul edilmektedir. Hayatları, zamanlarını nasıl geçirdikleri, evleri (dekorasyon dergilerinin), yatları (denizcilik yayınlarının), sevgilileri, bu arada eşleri servetin hakkı olarak toplumun hayalinde paylaştığı kahramanlardır. 'Soyluluk' biçim değiştirmiş, aristokrasiden elitizme kaymıştır. Toplumun ünlü politikacıları, sivil asker liderleri, ünlü sanatçıları, pop şarkıcılar, ünlü yazarlar günümüzün 'elitleri'dir ve 'soylu'ların masallardaki işlevlerine benzer işlevler yüklenmişlerdir. 'Güç', duruma göre, topluma göre, döneme göre 'para, silah, etkili olma' gibi simgelerle açıklanmaktadır. 'Güç' tıpkı masallarda olduğu gibi, egemenliği, yaptırımı, yukarda durmayı anlatmaktadır.

Geleneksel çocuk masallarının yerini de günümüzde çocuklar için yapılan 'çizgi filmler' almaktadır. Çocuklar artık bir 'masalcı nine'den ya da anneannelerinden, dedelerinden, annelerinden, babalarından masal dinlemek yerine gözlerini ekrana dikmekte, 'çizgi fimler'i izlemektedirler. Orada da ana temalar değişmemekte, büyülü kılıçla toplanan gücüyle 'He-man', 'Voltron' gibi kahramanlar, bu kez uzayda, bilinmeyen ülkelerde kötülerle savaşmakta ama iyilerin 'neden iyi?' oldukları bilinmediği gibi, kötülerin 'neden kötü?' oldukları da anlaşılamamaktadır. Olay genellikle 'dünyanın ele geçirilmesi' üzerine kurulan savaşları anlatmaktadır. Büyükler de benzer masalları 'Uzay Yolu' gibi, 'Star War - Yıldız Savaşları' gibi dizilerle filmlerle izlemektedirler.

Çocuklar için masallar çok önemlidir. Çünkü, 'masal' içinde yaşanan sınırları tanımamakta, kendi yaratısıyla sınırların çok ötesine geçebilmekte, 'özgürleştirmektedir' 'Masal tipleri', çocuğun duygu dünyasını, düşünce dünyasını 'zenginleştirmektedir' Bura-

da değişik tipler, değişik mekânlar, değişik giysiler, hayvanlar, orman, tepeler, bulutlar, rüzgâr, güneş gibi doğa parçaları kimlik kazanmakta, canlanmakta, değişik işlevler üstlenmektedir. 'Masal kahramanları'da 'özdeşleşim' yaratmakta, çocuğun kendisini bu kahramanlardan birisinin yerine koyarak 'umutlanmasını', kendisi için olumsuz görünen koşulların belki uzak bir gelecekte ama bir gün bir yerde 'umut' olacağını düşündürtmektedir. Bu da 'özdeşleşim'in getirdiği bir süreç olarak derindeki duygulara yerleşecektir.

Ormandaki Kulübe...

Daha ileri çocukluk yaşlarında çocuklar masal dinlemek yerine kendi hayallerini kuracaklardır. Bunların en bilineni 'ormandaki kulübe'dir. Hangimizin 'ormanda kulübesi' olmamıştır ki? Anne baba arasındaki bitmez tükenmez tartışmalar, öfkeli sesler, gözyaşları, hayatı daraltan emirler, istekler, iniş çıkışlar. Anlatamadığınız sıkıntılarınız, paylaşılmayan öfkeleriniz, ayağınıza pranga olmuş bir hayat.

'Ormandaki kulübe', bütün bunlardan kurtulmaktır, özgürlüktür, tek başına doğanın içinde yaşamak, kendine yeni bir hayat kurmaktır.

Her çocuk bir Robenson'dur. Kendi hayatını yeniden hayal gücüyle kurar, kendi masalını kendi yaratır.

Belki de hepimizin en güzel masalı, kendimiz için uydurduğumuz masaldır. Belki de böyle bir 'masal-sığınağı' olmasaydı kendimizi daha güçsüz duyardık.

Dede Korkut Masalları...

Bizim kültürümüzün ünlü masalları 'Dede Korkut' ile 'Keloğlan' masallarıdır.

Dede Korkut'un 'Dirse Han Oğlu Boğaç Han' destanında giriş bölümü toplumsal davranışları ortaya koyan önemli bir örnektir:

'Bir gün Kam Gan oğlu Han Bayındır yerinden kalkmıştı. Şâmî otağını yeryüzüne diktirmişti. Alaca gölgeliği gökyüzüne yükselmişti. Bin yerde ipek halıcılığı döşenmişti. Hanlar hanı Bayındır yılda bir kere ziyafet verip Oğuz beylerini misafir ederdi.

Gene ziyafet tertip edip attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kestirmişti. Bir yere ak otağ, bir yere kızıl otağ, bir yere kara otağ kurdurmuştu. Kimin ki oğlu kızı yok, kara otağa kondurun, kara keçe altına döşeyin, kara koyun yahnisinden önüne getirin, yerse yesin, yemezse kalksın gitsin demişti. Oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun, oğlu kızı olmayana Allah Teâlâ beddua etmiştir, biz de beddua ederiz, belli bilsin demiş idi...'

Bu girişten de 'oğlu olanın en itibarlı biçimde', 'kızı olanın daha az önemde' ağırlanacağı, çocuğu olmayanın ise hakaret sayılacak bir tavırla karşılanacağı anlaşılmaktadır. Çünkü, 'çocuğu olmayana Allah beddua etmiştir' Toplumsal davranışımızın kültür kökenleri oralara kadar uzanıyor.

Dirse Han, tanınmış bir beyin oğludur, işe bakın ki oğlu da, kızı da yoktur. Bayındır Han'ın şölenine anlı şanlı, yiğitleriyle gelir ki ne görsün, kara otağa buyur ederler, altına kara keçe döşerler, önüne kara koyun yahnisi getirirler. Dirse Han'ın bu hakarete çok canı sıkılır, yiğitlerini alıp döner, hatununu karşısına alır, bakalım ne söyler:

'Han kızı yerimden kalkayım mı
Yakan ile boğazından tutayım mı
Kaba ökçemin altına atayım mı
Kara çelik öz kılıcımı elime alayım mı
Öz gövdenden başını keseyim mi
Can tatlılığını sana bildireyim mi
Alca kanını yeryüzüne dökeyim mi

Han kızı sebebi nedir söyle bana
Müthiş gazap ederim şimdi sana'.

Dirse Han, çocuğu olmamasından eşi olan Han kızı hatunu sorumlu tutar, onu boğazını kesip kafasını ikiye ayırmakla tehdit eder.

Bu bölüm, eski Türk toplumunda iktidarı temsil eden Han'ın 'çocuğu olmak-olmamak' sorununa, 'erkek çocuk-kız çocuk' konusuna nasıl baktığını, 'çocuğu olmayanın kadın olduğunu kabul edişini', 'böyle bir kusur nedeniyle kadını öldürebileceğini' anlatmaktadır. Günümüzün toplumsal davranışlarını düşünürsek, eski kültürün izdüşümlerini rahatlıkla görebiliriz.

Küçük Kara Balık...

Başka çocuk masalları da vardır. 'Küçük Kara Balık' bunlardan birisidir. Küçük Kara Balık bir ırmakta, annesiyle birlikte, bir kayanın kovuğunda yaşar. Başka balıkların hayatı doğdukları yerin çevresinde geçerken Küçük Kara Balık daha ötedeki yerleri, oralarda neler olup bittiğini merak eder. Annesinin onu durdurmak için harcadığı tüm çabalar Küçük Kara Balık'ı durdurmaz. Kaya kovuğundan ayrılır, hayatını değiştirmek ister. Gerçekten de, annesinin söylediği güçlükler de, başkalarından işittiği belalar da birer birer başına gelir. Ama Küçük Kara Balık bunlardan yılıp döneceği yerde, aklını ve gücünü kullanarak mücadele etme yolunu seçer. Gücünün yetmediği yerde, kendi durumunda olan başka küçük balıkları bulur, onları birleşerek ortak mücadele etmeye çağırır. Onlar gelmese de mücadele etmekten vazgeçmez. Sonunda, ırmağın açıldığı denize ulaşırken balıkların can düşmanı olan Karabatak, tarafından yutulur. Gene yılmayan Küçük Kara Balık mücadeleden vazgeçmez, Karabatağı öldürmeyi başarır. Masalın sonu şöyledir:

'Nine Balık masalını bitirdi. Gözleri düşlerdeki yavru ve torunlarına:

«Haydi artık uyku vakti, yatın uyuyun.» dedi.

Yavrular ve torunlar hep bir ağızdan sordular:

«Ama küçük Kara Balık'a ne olduğunu anlatmadın.»

Nine Balık:

"Onu da başka sefer anlatırım,» dedi. «Şimdi uykuya, hadi iyi uykular.»

Bir Kırmızı Balık'ın dışında hepsi, «İyi geceler,» dileyerek uykuya daldılar. Nine Balık da uyudu.

Yalnız Küçük Kırmızı Balık'ın gözüne uyku girmiyordu. Sabaha değin denizi düşündü.

Artık deniz zihninde bir hedef, bir gün gerçekleştireceği bir amaçtı.»

(Çeviri: Metin İlkin)

Semed Behrengi, İranlı bir öğretmendir. Azeri kökenli Behrengi Türkçeyi çok iyi kullanabildiği halde daha geniş bir topluluğa seslenebilmek için Farsça yazmıştır. İran'ın Şah dönemi baskısını ağır biçimde yaşamıştır ama mücadelesini bırakmamıştır. Aras çayında ölü bulunduğu zaman onu bilenler öldürülmüş olduğunu kabul etmişlerdir. (1939-1968) Semed Behrengi, otuz yaşına varmadan öldürüldü ama Küçük Kara Balık da, Küçük Kırmızı Balıklar da yaşamakta, çoğalmaktadır. Onlar mücadele ederek denize ulaşacaklarını hiç unutmayacak, Semed Behrengi'yi de birlikte yaşatacaklardır.

Richard Bach ve Martı...

Richard Bach'ın 'Martı'sı da, kendi durumunu 'kader' olarak kabul etmeyerek değiştirmek isteyen bir kuşun öyküsüdür. Öteki martılar öğrendikleriyle yetinip, alışılagelmiş hayatlarını sürerken 'Martı Jonathan', uçuş yetisini yeni denemelere sokmakta, daha neler yapabileceğini araştırmaktadır. Kanatlarını daha değişik kullanmayı denemekte, hızını arttırma çalışmaları yapmakta, daha yükseğe çıkmayı denemekte, yaşama sınırlarını genişletme çabasını sürdürmektedir.

Bilinende kalmayışı, alışılmamışı deneyişi, sürüden farklı olmayı göze alışı, onu kendi martı topluluğu içinde eleştirilere, alaylara, küçümsemelere hedef yapmıştır. Bunlara aldırmadan arayışlarını, denemelerini sürdüren Martı Jonathan, toplumu tarafından dışlanmıştır. O artık tek başına yaşayan, tek başına beslenen ama denemelerini sürdüren birisi olmuştur.

Ama bunca şeyi göze alışı da boşa gitmemiştir. 'Martı Jonathan', artık daha önce hiçbir martının çıkmadığı yüksekliklere çıkmakta, daha çok şeyi görebilmekte, daha hızlı uçabilmektedir. Şimdi daha özgürdür, daha güçlüdür, daha başarılıdır. Sürüdeki martılar onu eleştirse de, onu dışlasa da, bu durumu kabul etmek zorunda kalmaktadırlar.

Derken, beklenmedik bir şey olur. Genç bir martı, sürüsünü bırakır, 'Martı Jonathan'ın yanına gelir. Onun neleri başardığını görmüştür, o da onun gibi olmak, onun gibi yapmak istemektedir. Artık martı toplumunun değişimi başlamıştır. Arkası gelecektir. Başka genç martılar da onlara katılır. Artık geride yalnız 'kaderciler', 'kendi güçlerini denemek yerine büyüklerinin her dediğini soru sormadan yapan bağımlılar' 'yeni şeylere karşı duyduğu korkuları yenemeyen tutucular' kalacaktır.

Richard Bach'ın 'Martı'sını da okumalısınız. Çocuğumuzun gelişimini gözlerken, düşünürken karşınızda bir 'Martı Jonathan' olduğunu anımsarsınız.

Masallara Dikkat Etmek...

Masallara dikkat etmek gerekiyor. Onlar, 'canım ne olacak, masal işte' deyip geçivereceğimiz şeyler değildir. Masallar çocuklar için çok önemli kültür köprüleridir. Bu köprülerden artık eskimiş 'değer yargıları'nı da alabiliriz, insanın 'değiştirme gücü'nü de. Bu köprülerden insan bilincini körelten hiyerarşik yapıları da alabiliriz, bilinci aydınlatan insan eşitliğini de. Bu köp-

rülerden aldatıcı 'mutlu son'ların uyuşuk beklentilerini de alabiliriz, her şeyin insanın bilinçli çabasıyla olabileceğinin hak edilmiş geleceğini de.

Büyüklerin kendi masallarına da çok dikkat etmeleri gerekiyor. Yalnız 'çocuklarını uyutan masallar' değil 'büyükleri uyutan masallar' da çok önemlidir.

Çocuklara da, kendimize de 'bilinç köreltici masallar' anlatmayalım, dinlemeyelim. 'Bilinç yaratıcı masallar'ı, gerekirse biz yaratalım, hayatın içindeki gerçekleri zenginleştirelim, yeni gerçeklerle donatalım, 'geçmişin masalcısı' olmayalım, 'gelişimin masalcısı' olalım.

'Hava kirliliğinden hastalanan ağaç' masalı,

'Büyük kentte kaybolmuş horoz' masalı,

'Başarıya ulaşan topal kız' masalı,

'Denize ulaşan kaplumbağa yavrusunun masalı',

yeni masalcıları bekliyor.

Yeni geleceğin kültürü, yeni masallarda zenginleşecektir.

MEDYA VE ÇOCUK...

Günümüzde 'çocuk eğitimi'ni yalnız ailenin, hatta aileyle birlikte okulun yaptığını söylemek yetersiz kalmaktadır. 'Çocuk eğitimi'nin yeni ve güçlü bir üçüncü ortağı vardır: Genelde 'medya', özelde de 'televizyon' Çünkü çocuklar için 'televizyon', çocuk dergilerinden çok daha fazla izlenen, çok daha fazla etkili bir iletişim aracıdır. Bu etki çoğu zaman, ailenin etkisinden de, okulun etkisinden de ağırlıklı duruma gelmektedir.

Bu konuda sadece 'reklamlar' düşünülmemelidir. Televizyonun genel yayınları da, haberleriyle, filmleriyle, dizileriyle, spor yayınıyla ve elbette reklamlarıyla her yaşta çocuklar tarafından izlenmektedir. 'Medya ve çocuk', 'televizyon ve çocuk', her toplumda araştırılması gereken özellikler taşımaktadır. Çünkü, toplumların kültürleri, aile içinde çocuğun yeri, durumu, anne babaların medya organlarını değerlendirişi gibi pek çok faktör, toplumdan topluma, kültürden kültüre değişmektedir. Bu konuda araştırma kurumlarımızın, üniversitelerin, ilgili yönetim birimlerinin, belediyelerin araştırmalar yapma zorunluluğu vardır. Konu gerçek anlamda o zaman ortaya çıkabilecektir. Bu konuda AFA yayınlarında çıkan, Jean-Noel Kapferer tarafından yazılmış 'Çocuk ve

Reklam' adlı yapıt, bizim de bu bölüm için yararlandığımız bir kitap oldu. Ancak bu kitabın 'Fransız toplumu'nu yansıttığı, kitapta yer alan başka araştırmaların da Batı toplumları içinde yapılmış çalışmalar olduğunu unutmamak gerekiyor. Bu alandaki doğru veriler kendi toplumumuz içinde yapılan araştırmalarla ortaya çıkacaktır.

Bizim ilişkide olduğumuz anne babalar, genel olarak yüksek öğrenim kurumlarını bitirmiş, orta-üst ekonomik gelir düzeyinde, ayrıca sosyal konularda oldukça bilinçli bir kesimi temsil ediyorlardı. Bu anne babaların 'televizyonun çocukları üzerindeki etkileri' konusunda ısrarla belirttikleri 'belirgin rahatsızlıkları' vardır. Çocuklarının izledikleri 'çocuk filmleri ya da programlarının niteliksiz olduğu', 'reality show' türündeki programların 'kanlı, şiddet dolu görüntülerinin' olumsuz etkiler yaptığı, 'çeşitli filmlerin ya da film tanıtım programlarının cinsel uyarılar ilettiği', 'çocuklara yönelik reklamların da yanlış bir tüketime yönelttiği' yolundaki rahatsızlıklar 'tepkiler' yoğunluğundadır. Ancak bu tepkilerin nerelere, nasıl iletileceği, toplumsal bir etkileşimin nasıl sağlanabileceği, anne baba istemlerinin nasıl yansıtılacağı konusu ortada kalmaktadır.

Toplumun benzer anne baba kesimlerinin de aynı rahatsızlıkları, benzer tepkileri olduğu inancındayım. Ancak, toplumun bu konuda da büyük bir örgütlenme boşluğu var. Aslında bu konu, anneler ve babalar kadar toplumsal örgütleri de ilgilendirmektedir. Sendikalar, meslek kuruluşları, üniversiteler, ilgili Bakanlıklar (örneğin Milli Eğitim Bakanlığı, Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı gibi), belediyeler gibi sosyal örgütler de bu konularla yakından ilgilenmelidirler. Sadece İstanbul Barosu'nun bir 'Çocuk Hakları Komisyonu' olduğunu avukat velilerimiz tarafından verilen bilgiyle öğrenmiştim. Bütün okullarımızda bulunan 'Okul-Aile Birlikleri' nin de sadece okulun eksikliklerini gidermeyle değil, bu gibi önemli konularla da ilgilenmesinin zorunlu olduğu kanısındayım.

Çünkü, yinelemek gerekiyor, artık 'televizyon' da, genel anlamıyla 'medya' da çocuğumuzun hayatına da, bizim hayatımı-

za da ortaktır. Bizi bilgilendirmektedir, yönlendirmektedir, yarattığı kamuoyunun içine almaktadır, doğrusuyla yanlışıyla, kendi amaçları doğrultusunda eğitmektedir. Çocuğumuzun aile ve okul yanında 'üçüncü eğitmeni' de odur. Öyleyse, bu yeni eğitmeni, etkilerini, neler yapmamız gerektiğini tartışmamız gerekmektedir.

Soru: Çocuklar günde ortalama kaç saat TV izliyorlar?

Yanıt: ABD'de yapılan araştırmalar, 2-5 yaşlar arasındaki bir çocuğun şubat ayında, bir günde 4 saat 46 dakika, 6-11 yaşındakilerin 4 saat 14 dakika TV karşısında kaldığını gösteriyor. Yaz aylarında bu süre yarıya iniyor. Bir Amerikalı çocuk, yıl boyunca günde ortalama 3 saat 39 dakika TV izliyor. Bu da yılda 1300 saat demektir ki, okulda geçen zamandan daha fazladır.

Bu rakamlar, Almanya'da 3-7 yaşlar arasındaki bir çocuğun günde 1 saat, 8-13 yaş gurubundakilerin günde 1.5 saat TV izlediği biçiminde değişiyor. İngiltere'de, 5-11 yaş grubunun günde 2 saat, 12-14 yaşındakilerin 1.5 saat boyunca TV karşısında bulunduğu anlaşılıyor. Belçika'da ise, 6-9 yaş grubu (sonbahar ve kış boyunca) günde 1 saat 50 dakika, 10-13 yaşlarında 2.5 saat TV izliyorlar.

Fransa'da, 8-14 yaş grubu çocukları, okul olduğu günlerde 1 saat 15 dakika, tatil günlerinde 2 saat 15 dakika, haftada ortalama 11 saat 10 dakika TV izliyorlar. Bir başka çalışmaya göre, 7-12 yaş grubu çocukları okul döneminde günde ortalama 2-2.5 saat, tatiller sırasında günde ortalama 4 saat TV izliyor.

Biz de çocuklarımızın TV izleme sürelerini kaydeder, günde ve haftada hangi sürelerle TV'nin başında olduğunu bulabiliriz. Okulun açık olduğu dönemlerde, tatil dönemlerinde, yaz ve kış aylarındaki değişimleri saptayabiliriz. Ama gördüklerimiz bize, bizim çocuklarımızın da kimi zaman aileyle birlikte, kimi zaman da kendi başlarına ya da kardeşleriyle oldukça uzun süreler TV izlediğini göstermektedir.

Soru: TV kanallarındaki çocuk programları anneler, babalar tarafından nasıl karşılanıyor?

Yanıt: Bu konuda da değişik kesimlere yönelik, değişik eği-

tim düzeyi, gelir düzeyindeki anneler babalar arasındaki araştırmalar bu konudaki gerçekleri ortaya koyacaktır. Ancak bu konudaki gözlemlerimiz de üç davranış türü bulunduğunu düşündürüyor:

1. Çocuklarının karşılaştığı etkileri sosyal sorumlulukla değerlendiren, bu konuda neler yapılabileceğini düşünen, bu konuda kendileri açısından önlemler almayı düşünen 'sosyal sorumluluk sahibi anneler babalar'

Bu grupta bulunan anneler babalar, çocuklarının TV izleme saatlerini sınırlandırarak, izlememesi gereken programlarda onları ekran başından uzaklaştırarak, zaman zaman kendileri de TV izlemekten vazgeçip örnek olarak konuyu çözümleme çabaları harcıyorlar.

Bu grupta yer alan annelerin babaların akıllarında yanıtlayamadıkları sorular vardır. Onlar da 'çocukların isteklerini engellerken onun için bir yoksunluk yaratmıyor muyum?', 'doğrusu neye evet, neye hayır diyeceğimi çok iyi seçtiğime inanamıyorum', 'ne yaparsam yapayım, istemediğim görüntülerin birdenbire çıkışını ayarlayamıyorum' Bu ve benzeri sorular bilinçli anneleri babaları da sorunları çözümleyebildikleri inancına kavuşturamamaktadır.

2. Olayın farkında olmayan, kendilerinin ne izlediklerini de pek umursamayan, TV programlarının açılışıyla açılan, kapanışıyla kapanan TV izleyicisi anneler babalar.

Bu özellikte davranışı benimseyen anne baba oranının toplumumuzun 'kaçta kaçı' olduğunu bilmiyoruz. Ancak, toplumumuzda 'bir konu hakkında düşünerek, kendi düşüncesiyle, bilmediğini öğrenerek, bildiğini savunarak, önyargıyla hareket etmeyerek' davranabilen annelerin babaların oranı neyse, TV karşısında doğru davranabilen aile oranı da yaklaşık olarak bu olacaktır. TV karşısında doğru davranabilmek, 'izleyeceği programları bilinçle seçebilmek, neyi neden izleyeceğine kendisi karar vermek' olduğuna göre, olayın pek farkında olmayan kişilerin sayısının da, oranın da yüksek olduğunu düşünmemiz gerekiyor.

3. Olayın farkında olan, TV programlarının çocukları için yan-

lış olacağını düşünen, ama çocuklarını oyaladığı için, kendilerine soluk aldırdığı için, çocukların istediği her programı izlemelerine izin veren anneler babalar.

Bu kategoride yer alanlar çaresiz kalmışlardır, çocukları konusunda sosyal bir destekleri yoktur. Onlar da çaresizlikten 'TV'yi bir kurtarıcı olarak kabul etmektedirler.

Hiç unutmamak gerekiyor ki, teknolojileri her gün yenilenen TV, müzik seti, çamaşır makinesi, bulaşık makinesi gibi gereçler artık 'dijital-parmakla' çalışan özelliklerdedir. Günümüzde 'iki yaşında' bir çocuk bile televizyonu, müzik setini açıp kapamakta, onlara kumanda edebilmektedir. Onun için de bu konuda başarılı bir aile stratejisi izlemek güçleşmekte, tersine çocukların stratejileri her gün daha çok manevra yeteneği kazanmaktadır.

Soru: Çocuklar, şiddet sahneleri içeren 'reality show' programlarından, şiddet içeren polisiye filmlerden etkilenmekte midir?

Yanıt: Etkilendiklerini gösteren pek çok belirti vardır. Bu konuda yapılan araştırmalar da bu etkilenmeyi doğrulamaktadır. Ancak bu etkilenmenin mutlaka 'olumsuz' olduğunu söylemek ya da her olaydan aynı olumsuz biçimde etkilendiğini saptamak kolay değildir.

Anlaşılan bir gerçek, çocukların algılarının yaşlarıyla, gelişim biçimleriyle, aile ortamlarıyla, büyüklerinin davranış ve yorumlarıyla, izleme sırasındaki tepkilerle 'değiştiği'dir.

Bir diğer gerçek de, çocukların izledikleri ses ve görüntülerden algıladıklarıyla, büyüklerin algıladıklarının farklı olduğudur. Büyükler tarafından 'şiddet' olarak algılanan bir sahnenin çocuklar için böyle algılanmadığı, bunun tersinin de doğru olduğu anlaşılmıştır. Büyükler tarafından 'huzur verici bir sahne' olarak nitelenen bir bölüm çocuklar tarafından 'şiddet gösterisi' olarak algılanabilir.

Bu konuda Bandura'nın (1973) yaptığı 'saldırganlık öğrenilen bir davranış mıdır?' konulu deney önemlidir. Üç grup çocuk üzerinde yapılan deneyde, birinci gruptaki çocuklara içi doldurul-

muş bir bebeğe çocukların saldırganca davrandığını gösteren bir film izletilmiştir. İkinci gruptaki çocuklar, bu bebeğe yetişkinlerin saldırısını izlemişlerdir. Yetişkin kişi, çocukların gözleri önünde bebeğe vurmuş, bu arada da 'al sana', 'gene vurayım da gör' tipinde sözler söylemiştir. Üçüncü gruptaki çocuklar, saldırganlık içermeyen bir film izlemişler ya da yetişkin kişinin içi dolu bebekle hiç ilgilenmediğine tanık olmuşlardır. Sonuçta, bebekle baş başa bırakılan çocuklardan, saldırganca davranışlar içeren filmi izleyen ve yetişkin kişinin saldırısını gören çocukların bebeğe tekme ve tokat atarak saldırganca davranışlarda bulundukları, bu arada yetişkin kişinin sözlerini de taklit ettiklerini, bu davranışlara tanık olmayan çocukların ise saldırganca davranışta bulunmadıkları görülmüştür. Bundan çıkan sonuç da, 'saldırganlığın öğrenilen bir davranış olduğu'dur. Özellikle bu davranışın 'beğenilen kişiler' tarafından yapılması, annenin sessiz kalışı, babanın 'o dayağı hak etti' gibisinden sözleri, şiddetin inanca, milliyetçiliğe, bir grup dinamiğine bağlı olarak onaylanması, öğretinin gücünü arttırıcı etkenlerdir.

Televizyondaki şiddet olgusunun 'saldırganlığı arttırıcı etkileri' konunun onaylayıp onaylanmamasıyla da ilgilidir. Onaylanmayan şiddet, çocuklar için önemli şeyleri öğretebilir. Ancak, televizyon programlarında izleyicilerin ilgisini çeken yan, şiddetin çıplak olarak iletilmesi, bilinç dışında bunu onaylayan duyguların doyurulması olduğu için, bu programlardan olumlu sonuç çıkarabilmek izleyicinin bilincine kalmaktadır. Oysa çocukların bilinci yavaş yavaş ve çevre etkileriyle oluşmaktadır.

Soru: Cinsel sahnelerin yer aldığı filmler ya da porno filmler çocukları etkiler mi?

Yanıt: Etkilemesi doğaldır, çünkü çocuklar cinselliği içgüdüleriyle bilmektedir, çevrelerinden de bu konuda çeşitli uyarılar almışlardır. Bir öpüşmeden, kadın ve erkek arasındaki kısa süreli cinsel gerginliğin duyumundan, sevişme sahnelerine kadar cinselliğin yer aldığı her gösterim, çocukları etkileyecektir. Bu etkiler, 'uyaran' olarak çocukta konuya karşı ilgi uyandıracak, sonra

da 'taklit' yoluyla, gördüklerini yapmaya çalışacaktır. Bu konularda gördüklerini yapma eğilimi çocuğun içgüdüsel merakı nedeniyle aslında vardır. Çocuklar bu konulardaki gizliliği çok küçük yaşlarından beri öğrenmişler, meraklarını geliştirmişlerdir. Onun için de, bu filmler cinsel merakın uyarılışına önemli bir katkı olmaktadır.

Soru: Peki, çocuklarımızı nasıl koruyabiliriz? TV'de şiddet ve seks gösterimlerinin etkisini nasıl kaldırabilir ya da azaltabiliriz? Çocukların TV izlenimlerini yasaklamak mı doğrudur, kısıtlamak mı doğrudur ya da izlesinler, nasıl olsa bir gün her şeyi izleyecekler, doğruyu izleye izleye öğrensinler mi demeliyiz?

Yanıt: Kişisel kanım, yalnız bu konuda değil, hiçbir konuda 'yasaklama'nın bir çözüm olmadığıdır. 'Yasaklama', hem çocuğun merakını daha çok arttıracak, hem de bu yasağı aşmayı çocuğun önemli bir başarısı durumuna getirecektir. Onun için 'yasaklama'yı bir çözüm olarak görmek hem yanlıştır, hem de sürdürülmesi güçtür.

'TV izleme'yi hayatımızın ayrılmaz bir parçası yapmamak, bunu yetişkinler olarak örneklemek çok önemli bir doğru olarak görünüyor. Program seçmek, seçilen programları izlemek, bir program bittiği zaman TV'yi kapayabilmek, hele de 'aman çocuk izlesin de başımızı dinleyelim' düşüncesiyle hareket etmemek, doğru bir çözümdür. Bu durum sadece 'istenmeyen programların izlenmemesi' bakımından değil, TV tutsaklığından kurtulmak için, 'bilinçli TV tüketicisi' olmak için iyi bir model oluşturacaktır.

Önemli bir önlem de, kaçınılmaz olarak izlenecek gösterimlerde annelerin, babaların, başka yetişkinlerin 'konuyla ilgili doğru açıklamalar yapması'dır. Çalışmalar, çocukların birlikte oldukları büyüklerin yorumlarının çocukların etkilenmesini değiştirebildiğini göstermektedir. Konu üzerinde yorum yapmak, konuyu çocukla konuşmak, TV'lerin etkilerini istenen yönde değiştirmek için önemli bir davranıştır.

Cinsel konularda ise, çocukların aydınlatılması, eğitilmesi

bugün bile başaramadığımız bir doğru davranıştır. Bu konuya ayrıca değineceğiz ama cinsel konuları tabu saymanın, bu konuları görmezden gelmenin, sadece yasaklayarak ya da sessiz kalarak 'çocuğun cinsellikle ilgilenmeyeceğini' düşünmek asıl büyük yanlıştır.

Başarı, çocuğu fanusta yaşatmak değil, onu hayatın olumsuzluklarına karşı dirençli, bağışık, bilinçli yetiştirebilmektir. Onun için hangi konu olursa olsun 'kaçmak ve kaçırmak' yerine, anlatmak, yorumlamak, değişik etkenleri dikkate alarak 'çocuğun bilişsel gelişim düzeyine uygun olarak' ona bilgi verebilmek, doğru davranışı aktarabilmek yolunu seçmeliyiz.

Bu yolun güçlüğü, annelerin babaların bunu yapmayı ilgi alanları içine alma zorunluluğu, çocuğu ile uğraşmasını gerektirmesidir. Başka işlerinin arasında buna zaman ayırmak, kendi yorgunluklarını unutarak çocuğun gelişimiyle uğraşmak güç gelebilir. Ama bunları yapmanın, çocuğumuza oyuncak almaktan, giysi seçmekten, hatta onun beslenmesinden daha önemli olduğunu bilmemiz gerekiyor. Çocuklarımızın kişilik gelişimi, en az bu konular kadar ilgimize değer, bu ilgiyi göstermek de bilinçli anneler ve babalar için görev sayılmalıdır.

Konunun sosyal yanı da çok önemlidir. TV'lerin de, ticari kuruluşlar olması, reklam gelirleriyle yaşaması, onların daha çok izlenme zorunluluğunu doğurmakta, onlar da 'kaliteli ama az izlenen' programlar yapmak yerine 'ne olursa olsun ama izlensin' mantığına uygun programlar yapmayı seçmektedirler. Ancak, kitle iletişimciliği yapmanın büyük bir 'sosyal sorumluluğu' vardır. Bunu onlara etkili biçimde duyuracak olan da 'bilinçli kamuoyu' dur. Kendisi hiçbir şey yapmadan 'canım, devlet bunları yasaklasın' demek ya da 'şu özel televizyonları kapatmalı' kolaylığına düşmek, zihinsel tembellikten, vatandaş bilincine, tüketici bilincine erişememiş olmaktan başka bir şey değildir. Oysa, herkes yaşadığı toplumdan da, yaşadığı çağdan da sorumludur. Onun için de, anneler, babalar, öğretmenler kendi sorumluluklarının da yetkilerinin de bilincine vararak örgütlenmeli, seslerini de TV

kanalları yöneticilerine, kamu yetkililerine, siyasal partilere, sosyal örgütlere, kamuyouna duyurabilmelidir. Unutmayalım ki 'iletişim çağı'ndayız. Bugün 'kablolu yayın' yoluyla dünya kanallarını izleyebiliyoruz, yarın hangi tekniklerle daha neleri izleyebileceğimizi de bilmiyoruz. Yasaklar dönemi bitmektedir, 'yalnız benim gösterdiğimi izlerler' deme dönemi bitmektedir, 'yasaklarım, olur biter' dönemi bitmektedir. Bunun olumlu yanını da görmek zorundayız. Onun için bugünümüz de, özellikle yarınımız da 'bilinçli insan'ları zorunlu kılmaktadır. 'Bilinçli insan olmak' da, çocukluk dönemini doğru bir gelişimle yaşayabilmekle yakından ilgilidir.

Kolay yolu değil, doğru yolu seçme zorunluluğumuz bundandır.

Ya Reklamlar?...

Televizyon kanallarının 'en çok sevilerek izlenen' programlarının 'reklamlar' olması rastlantı değildir. Müziklerinden görüntülerine, renklerinden dekorlarına kadar her saniyesi özenle hazırlanmış 'reklam'lar, 'akılda kalıcı', 'mesaj iletici', 'izleyeni ürüne yöneltici' özelliklerin 'en iyisi'ni yakalamak için birbirleriyle yarışmaktadır. Artık yalnız ticari ürünler değil, siyasal partiler de, kamu kuruluşları da 'reklam' yapmakta, çağdaş yaşamın bu hizmetinden yararlanmaya çalışmaktadırlar. Gerçekler yerlerini 'imaj'lara bırakmaktadır. Gitgide 'reklamlardan kaçamaz' duruma gelmekteyiz.

Böyle bir reklam sektörünün 'çocuk faktörü'nü devre dışı bırakması sözkonusu değildir. İster doğrudan çocuklara yönelik ürünler, hizmetler için olsun, ister 'aile'yi hedef alsın, hemen her reklam filmi çocuklara yer vermektedir. Bizim izlediğimiz reklamları da gözümüzün önünden geçirirsek, 'buzdolabı' reklamında annesinin yanında çocuk da yer almakta, 'deterjan' reklamında çocuğun giysisi 'cırt' diye yırtılmakta, 'bulaşıklar'ı evin genç üyeleri yıkamaktadır. Bu arada direkt olarak 'çocuklara yönelik' gof-

retler, İsviçreli çikolatalar, uluslararası şirketlerin pazarladığı 'dondurmalar', dünya markası olmuş 'kola'lar, 'spor ayakkabılar' biri bitip öteki başlayan sıklıkta ekrana çıkmaktadır.

Amerikalı bir çocuğun yılda ortalama 20.000 reklam spotu izlediği araştırmalarla saptanmıştır. Fransa'da 8-14 yaş arasındaki bir çocuk yılda 3600 - 7000 reklam spotu izlemektedir. Türkiye'de bu sayıların ne olduğunu bilmiyoruz ama şöyle bir tanım artık doğru görünmektedir: 'Çocuğun TV'ye sahip olmasından çok, TV ona sahiptir' (Chombert de Lauwe).

Çocuklar Reklamları 'Farkeder mi?'...

Bu soruya araştırmalar 'evet, farkeder' biçiminde yanıt veriyor. Araştırmalar 3 yaşından itibaren bir televizyon programının reklamla kesilişini bildiren işitsel ve görsel ipuçlarını tanıyabildiklerini ortaya koyuyor (Kapferer). Yapılan bir çalışma da, 5 yaşındakilerin % 90'ına karşılık, 4 yaşındaki çocukların % 70'inin reklamları doğru olarak ayırt edebildiklerini göstermiştir. Bu oranlar çok yüksektir ve reklamların çocuklar tarafından 'farkedildiklerini' göstermektedir.

Bu çizgi film kahramanının filmin hemen arkasından bir ürün reklamına çıktığı reklamlarda çocukların daha çok etkilendiği anlaşılmıştır. Böyle bir reklam spotu, ABD'de bile yasaklanmıştır.

Hollanda saat 20'den önce hiçbir reklamın yayınlanmamasını kabul etmiş, Kanada'da 13 yaşından küçüklere yönelik tüm TV reklamları yasaklanmıştır. Pek çok ülke de küçüklere yönelik tüm reklamların yasaklanması yoluna gitmektedir.

Çocuklar reklamların 'niyetini' anlayabilir mi? Bu soruya araştırmalar, 5-6 yaşından önce bu 'niyetin' doğru anlaşılamadığını, küçük yaştaki çocukların bir film izledikleri sanısında olduğunu, 5-6 yaşlarında hızla yükselen ölçüde bu 'niyetin' anlaşıldığını ortaya koymuştur. Gene de bu araştırmaların Batı toplumlarında yapıldığını unutmamakta yarar vardır. 7-8 yaşlarından başlayarak

çocuklarda 'reklamın niyetini anlama' oranı oldukça yükselmektedir. Bu çalışmaların sonuçları, 8 yaşından küçük çocukları reklamlardan korumanın gerekliliğini de belirtmektedir.

Reklamların etkisine en çok 5-8 yaşlar arasındaki çocukların açık olması da önemlidir. 5 yaşından önce, reklam filmi, normal programdan farklı algılanmamakta, 8 yaşından sonra da 'ürün satış niyeti' anlaşılmaktadır. Ama 5-8 yaşlar arası, etkilenmeye en açık yaşlardır.

Araştırmalar, sosyal-ekonomik-eğitsel düzeyi daha düşük aile çocuklarının reklamlardan daha çok etkilendiklerini, bu yolla ürünü istemede daha ısrarlı olduklarını göstermiştir. Bu konuda da, bu ürünlere sahip olmadaki yoksunluk, elde etme isteğini güçlendirmede rol oynamaktadır.

Reklamların çocukları ürüne yöneltme gücü ailenin yapısına, çocukla iletişimine, ailenin tutumuna önemli ölçüde bağlı görünmektedir. Ailelerin çocuklarının 'tüketici olarak eğitimleri'ne gösterecekleri ilginin önemi büyüktür. Bu konudaki aile eğitimi Batı ülkelerinde bile öteki konulara göre gerilerde kalmaktadır. Oysa ailenin bu alanda çocuğa yönelik ilgisi, 'reklamı yapılan ürünün kısa bir değerlendirmesinin yapılması', 'ürün çeşitleri arasında karşılaştırma yapmanın öğretilmesi', 'çocukla birlikte alışveriş yaparak yol gösterilmesi', 'çocuğa cep harçlığı verilerek para kullanmanın öğretilmesi' biçimindeki yöntemlerle bilinçlendirilebilir. Bu konudaki aile ilgisi büyük bir önem taşımaktadır.

Ülkemizde, bu konudaki çalışmalar yok denecek kadar azdır. Annelerin, babaların küçük bir yüzdesinin bu konuyla yakından ilgili olmasına karşın, özellikle çocukları reklamlardan çok daha fazla etkilenen ama gelir düzeyleri nedeniyle bu istekleri karşılayamayan kesimin ilgisiz kaldığı ya da seslerini duyuramadığı bir gerçektir.

Oysa bu konuda, 'çocuklara yönelik reklamlar', 'reklamlarda çocukların kullanılması', 'reklamlar yoluyla sağlıksız beslenme kalıpları yaratılması (şekerli, unlu besinlerin aşırı tüketilmesi)', özellikle bazı dönemlerin 'özel reklam kampanyalarının hedef

zamanını oluşturması' gibi pek çok alan dikkati çekmektedir. Okulların kapanış dönemlerindeki bisiklet, bilgisayar vb. reklamlarının, 'anneler günü' nedeniyle doğrudan çocukları hedef alan kampanyalar, hem çocukların tüketim alışkanlıklarını değişik biçimlerde etkilemekte, hem de aile içinde sorunlar yaratarak iletişimin bozulmasına yol açabilmektedir.

Burada 'belirli yaşın altındaki çocuklara' ya da 'tüm çocuklara yönelik reklamların yasaklanması', 'reklam saatlerinin erken saatlerden kaldırılması', 'çocukların reklamlarda görünmesinin yasaklanması' gibi birçok seçenek tartışılabilir, uygulanabilir.

Elbette, konunun can alıcı noktası, annelerin, babaların bu konulardaki duyarlılığının kamuoyuna yansıtılmasıdır. Bu konularda örgütlenmenin önemi çok büyüktür. Bütün dünyada tartışılan, önlemler alınan, araştırmaları sürdürülen böyle bir konuda sessiz kalmak, ticaretin canlandırılması, tüketimin arttırılması için 'korumasız küçük çocukları', her yaştaki çocukları 'hedef kitle' saymak, geleceğimiz konusunda kaygı duymamızı gerektirecek niteliktedir.

En başta annelerin babaların, sonra da kamu yetkililerinin, siyasal partilerin, sivil örgütlenmelerin bu konuda çok daha duyarlı olmalarını beklemek de hepimizin hakkıdır.

ÇOCUKLAR VE OYUN...

'Çocuk oyunları' konusunu inceleyen pedagogların, psikologların vardıkları ortak sonuç, 'oyunun çocuğun işi olduğu'dur.

Çocuklar için 'oyun', büyüklerin algıladığından çok başka bir yerdedir, 'onun işidir' Bu işi ara vermeksizin yapmak çocuk için çevresini tanımanın, çevresiyle ilişki kurmanın, sonra da çevresini yeniden düzenlemenin, kendi dünyasını yaratmanın temel yoludur. Çocuk da bu yolda bıkıp usanmaksızın, durup dinlenmeksizin yürür.

Büyükler için 'oyun', başka bir kavramdır. Büyükler 'oyun'a eğlendirici, dinlendirici, zaman geçirici, oyalayıcı bir şeyle uğraşmak olarak bakarlar. Çocukların oyun oynaması da 'bir şeylerle oyalanması'dır. Kolayca yapılıveren bir şey, büyükler için 'çocuk oyunu'dur. Çocuklarının eteklerinden çekilmesini isteyen anneler, 'git de biraz oyna' diyerek onu başlarından savarlar. Çocuklarla oyun oynamak, büyükler arasında 'sen de çocuk oluyorsun' diyerek hafifsenen bir davranıştır.

Büyüklerin bir bölümü için 'oyun' ile 'oyuncak' özdeştir. Onlar çocukların 'oyun' oynamasını, 'oyuncaklarla oynamak' olarak kabul etmişlerdir. Bir çocuğa armağan almak istedikleri

zaman, çocuğu değil, armağanı götürecekleri aileyle olan ilişkilerini düşünürler. 'Daha pahalı oyuncaklar daha iyi armağanlardır' Bu konuda da büyüklerin çocukları değil, kendilerini düşündüklerini görüyoruz. Çocukların gereksinmesi, onların gelişmesi değil, oyuncağın fiyatı, yeniliği, değişik olması önemlidir. Bu düşünceyle alınan armağan-oyuncak, aslında çocuğa değil, çocuğun ailesine götürülmektedir. Asıl değeri de, armağanı verene kazandırdığı prestijdir.

Oysa bütün bunlar çocuk için hiçbir önem taşımaz. Onun için önemli olan, 'kendi hayatıdır', 'kendi gelişmesidir', 'kendi işidir' Çocuk için 'oyun' bütün bunlar demektir. Çocuğun oyun oynaması engellendiği zaman, çocuk 'hayatının kısıtlandığını' duyumsayacaktır, 'gelişmesinin durdurulduğunu' algılayacaktır, 'işini yapmasının engellendiğini' düşünecektir.

Helen Bee, 'The Developing Child-Gelişen Çocuk' adlı kitabında 'küçük çocukların oyunu' bölümünde şunları belirtmektedir:

'Çocukların oyunlarında onların gelişim aşamalarına uygun olarak yedi değişik aşama gözlemlenir:

1. **Sensorimotor oyun:** 12 aylık çocuk bu yaş döneminde oyun zamanlarının çoğunu kendi 'repertuvarı'ndaki bütün şemaları kullanarak nesneleri araştırmakla, onları kullanmakla geçirir. Nesneleri ağzına götürür, onları sarsar, sallar, onları istifler, yere fırlatır. Bu yolla nesnelerin ne olduğunu, neler yapabildiğini anlamaya çalışmaktadır.

2. **Kurucu, inşa edici oyunlar:** 12 aydan sonra da bu araştırıcı nesne oyunları özellikle yeni nesnelerle sürer. Fakat iki yaş dolayları ve sonrasında çocuğun 'şema'ları daha gelişkin, daha karmaşık olmaya başlamıştır ve çocuk nesneleri kurucu, inşa edici biçimde kullanmaya başlar. Nesnelerle kule kurar, parça-bütün oyunları oynar, çamurla, başka oyuncaklarla 'bir şeyler' yapar.

3. **İlk taklit oyunları:** 12-14 aylar dolayında çocuk yeni bir

oyun biçimini oyunları arasına sokmaya başlar, 'taklit oyunları' Bunun ilk belirtisi genellikle, çocuğun bir oyuncak kaşıkla kendisini 'beslemeye çalışması' ya da oyuncak bir tarakla saçlarını taramaya başlamasıyla ortaya çıkar. Oyuncaklar asıl amaçlarına uygun kullanılmaktadır (kaşık beslenmeye yarar) ve taklit edilen edim, çocuğun 'kendisi'ne yöneliktir. 15-21 aylar arasında bir değişiklik gözlenir: Taklit işinin 'alıcı'sı başka bir kişi ya da bir oyuncak almaya başlar. Çocuk nesneleri gene alışılmış amaçlarına uygun kullanır (bir bardak su içmek içindir) ama oyuncak bardağı kendisi yerine bir bebeğe su içirmede kullanmaya başlamıştır. Çocuklar bebeği soyar, giydirir, besler, saçlarını tararlar.

4. **Yerine koyucu taklit oyunları:** 2-3 yaş dolaylarında çocuklar oyunlarında büyük bir değişiklik yaparlar. Bebeklerinin saçlarını tarakla değil biberon şişesiyle taramaya başlarlar, bir süpürge bir at olur, kutular tren yerine geçer. Nesnelerin kendi gerçek yerlerinde kullanıldığı kurucu oyunlar kaybolmamıştır, onlar da sürmektedir. Fakat 4-5 yaş çocukları oyunlarının % 20'sini bu yeni ve karmaşık taklit oyunlarına ayırırlar.

5. **Sosyodramatik oyun:** Çocuklar okul öncesi dönemde roller oynamaya, rol almaya başlarlar. 'Baba-anne', 'kovboy ve kızılderililer', 'doktor ve hasta', 'tren kondüktörü ve yolcular' ve benzeri öyküleri oynarlar. Bunlar, 2-3 yaş çocukları arasında erkek ve kızkardeşleriyle oynarken görülebilir, daha sonra da kardeşleri olmayan çocuklarla, başka gruplarla da oynarlar, o zaman yaşları olasılıkla 3-4'e ulaşmıştır. Çocuklar bu türden özenle hazırlanmış fantezilerden açıkça çok zevk alırlar.

6. **Rollerin farkında olma:** 6 yaş çocukları sadece 'drama'lar yaratmakla kalmaz, oynadıkları rolleri açıklarlar ve etiketlerler. Oyunları planlarlar, kişilere değişik roller verirler, oyunun seyri içinde yeni rollere geçerler. Bu değişiklik bilişsel bir gelişimi yansıtmaktadır ve genellikle 6 yaş ve sonrasında görülür ki bu zaman somut işleme geçiş dönemidir.

7. **Kurallı oyunlar:** İlkokul döneminde taklit oyunlar bırakıl-

maya başlanır, onların yerini karmaşık ve özel kurallı oyunlar alır, bilye oyunu, beyzbol, ayakla oynanan top oyunu gibi. Bu oyunların başlangıcında çocukların akıllarından uydurdukları kurallar yer alır fakat ilkokulda çocuklar giderek kurallara daha çok uyarlar, kuralları benimserler.'

Hangi Yaşlarda Hangi Oyuncaklar?...

Doğumdan altı aya kadar çocuklar oyun oynamak için ellerini ve gözlerini kullanırlar. Parlak renkli, çocuğun güvenle tutabileceği, asılı ve düşmeyen oyuncaklar bu yaş için uygundur.

6-12 aylarda çocuklar daha hareketlidir, büyük kas becerilerini deneyebilecekleri oyuncaklara ilgi duyarlar. Çocuğun ilgisi hareketlere, dönen tekerleklere yönelir. Bu dönemde de oyuncakların keskin köşeli, sert, ağza götürüldüğünde zararlı olmamasına dikkat edilmelidir.

İki yaşında, çocuğun ilgisi kendi gücüyle hareket ettirebildiği oyuncaklara yönelir. Ona alınan pahalı bir oyuncak yerine, evirip çevireceği büyük bir kutuyu tercih eder. Elleriyle tutacağı, hareket ettireceği, içine girip çıkacağı yerler, kutular onun ilgi duyacağı oyuncaklardır. Artık yürümekte olan çocuklar tekerleklere de çok ilgi duyarlar. Bu dönemlerinde 'iterek hareket ettirdiği' oyuncaklar, çekeceği oyuncaklardan daha çok hoşuna gider, çünkü hareket ettirdiği nesnelerin gidişini görebilmektedir. İkinci yılın sonlarına yakın, büyük bir tebeşir ya da kalemle 'çizmek'ten çok zevk alır. Anlaşılır nedenlerle 'yıkanabilen' renkli kalemler seçilmelidir.

Üçüncü yılda, tekerlekli dönemi başlar. Çocuk arabaları, üç tekerlekli bisikletler, başka binilen oyuncaklar (her iki cins için de) favoriler olur. Yapı oyuncakları da bu dönemde çocuk için ilgi çekici olur. Evde bulunacak malzemeyle kurulan yapılar da satın alınan pahalı oyuncaklar kadar doyurucudur. Bu yaş çocuk-

larının oyuncakları onların elleriyle tutmalarına uygun büyüklükte olmalıdır. Renkli kalemlerle boyama, çizme de bu yaşın favorileridir. 'Yıkanabilir' olanlar tercih edilmelidir.

3-7. yaşlar; bu dönemde küçük-kas koordinasyonu hızla geliştiği için, boncukları kullanma (bir ipe dizme), makasla kesme becerisi (keskin makas daha yetkinleştiği zaman verilecektir), çocuk için uygun oyunlardır. Bilye, beş taş, satranç gibi oyunlar bu yaş diliminin ileri yaşlarında sevilen oyunlardır, çünkü bu yaşlarda küçük motor beceriler gelişmiştir. Ayrıca bu oyunların materyalleri çocukların öteki çocuklarla iletişimini geliştirir ve çocuğun entelektüel becerilerini arttırır.

Büyük-kas becerilerinin artmasıyla da top oyunları (beyzbol ve tenis topu büyüklüğünde) uygun oyunlardır. Bu dönemin sonunda çocuklar bisikleti (iki tekerlekli) yönetebilecek duruma gelirler.

Fantezileri harekete geçiren oyuncaklar da bu dönemde çok hoşa gider; bebekler, bebek odaları, giysileri, doktor setleri, kuklalar vb.

İlkokul dönemi; bu yaşta koordinasyon iyi gelişmiştir. 7-8 yaşlarındaki çocuklar, bisiklete (iki tekerlekli) kolayca biner, ip atlar, bir topu fırlatarak, topa vurarak, ona ayakla vurarak oynanan oyunların çoğunu oynayabilir. Bunların çoğunu 3 yaşından başlayarak çocuklar yapabilirler, eğer top yeterli büyüklükteyse, raket hafifse, bir sopa onların rahatça tutabileceği genişlikteyse başarabilirler. 3 yaşından 10 yaşına kadar atletik beceriler yavaş yavaş artar. Çocuğun özel bir sporla ilgilendiği anlaşılıyorsa, çocuğun gösterdiği yeteneğe göre geliştirilmesi olasıdır ama çocuklar bunun için zorlanmamalıdır.

Küçük-kas koordinasyonu ilkokul çağında artık tamamlandığından daha beceri isteyen model yapıcı, resim, biçki dikiş gibi işler, lego gibi yapı sistemleri, bu dönem çocukları için hoşa giden uğraşlar olur. Yapboz'lar da iyi seçimlerdir. Karmaşık yap-boz'lar bile bu dönemde başarıyla oynanan oyunlardır.

Kendimiz İçin Değil, Çocuk İçin Düşünmek...

Çocuğun oyunlarla ilgisinin de, oyuncaklarla kurulması gereken ilginin de 'çocuğun gereksinimi', 'çocuğun gelişimi' için olduğunu açıkça görüyoruz.

Çocuk oyun oynamak zorundadır. Çocuk gelişim basamaklarını oyun oynayarak denemek zorundadır. Çocuk kendi gücündeki gelişmeleri oyunla görmek zorundadır. Çocuk nesnelerin kendisi tarafından verilen yeni biçimlerini görmek zorundadır. Çocuk duyularını çevresiyle, çevresindeki nesnelerle ilişkiye geçirmek zorundadır. Duyularının gelişimi onu zorlamakta, enerjiyi yaşama biçimlerine dönüştürmek zorundadır. 'Oyun çocuğun işidir'

Oyuncak da çocuğun oyunu için gereken nesnelerdir. Onun pahalı olması, büyük ya da küçük olması, ithal ya da yerli olması çocuk için önemli değildir, bunları önemseyenler büyüklerdir.

Çocuk için oyuncak, ilgisini çekebilecek, yaşına göre becerilerini kanıtlayabilecek, onların gelişmesine yardımcı olacak nesnelerdir. Onun için de sırasında onları atıp tutarak, sırasında içini açıp görmek için bozarak, sırasında itip çekerek onlarla oynar. Uzaktan kumandalı bir oyuncak başlangıçta çok ilgisini çekecek, bir süre oynayacaktır ama kendi gücünü onda göremeyecektir. Böyle bir oyuncaktaki enerji, oyuncağın içindeki pilden gelmektedir.

Düşünülmesi gereken, çocukla ilgili her olguda düşünülmesi gereken, yapılanın 'çocuk için yapılıp yapılmadığı?'dır. Büyüklerin kendileri için, kendi prestijleri için, kendi etiketleri için, kendi gösterişleri için yaptıkları şeyler 'çocuk için' değildir. Buradaki çelişkiyi görmek zorundayız. Çocuğu oynamak istemediği bir oyunu oynamaya 'konuklarımız görsün' diye zorlamak, pek hoşumuza giden bir becerisini ilgisiz bir zamanda yaptırıp gurur-

lanmak, başkalarına göstermek için çocuğu bir şeye yöneltmek, büyüklerin yanlışlarıdır.

Bugün çocuklara yaptırmakla övünülen en yaygın 'oyun'un, ünlü şarkıcıların ya da politikacıların 'taklitleri' olduğunu görüyoruz. TV programlarında, çocukların gösterilerinde en beğenilen bu tür programların 'çocuk gelişimi'ne hiçbir katkısı yoktur. Sadece izleyenler gülsün diye, çocuklara 'büyükler için' gösteri yapmaları öğretilmektedir. Oysa, çocukların yaratıcılığını açıklayan, onların kendilerini gösterebilecekleri becerilerini geliştiren pek çok şey yapılabilir. Ama 'hazırcılık', 'kolaycılık', 'çocukları değil, büyükleri önceleyen' bir anlayış, yaygın olarak onay bulan bir tutum olabilmektedir.

Çocukları 'doğru' yetiştirebilmek için, öncelikle 'doğru yetişkin' olabilmiş büyükler gerekmektedir.

ÇOCUKLARIMIZIN CİNSEL HAYATINA NASIL KARIŞIYORUZ?

Soruyu böyle sormanın doğru olduğuna inanıyorum. Çünkü, istesek de istemesek de, görmeyi kabul etsek de görmezden gelsek de 'çocuklarımızın kendi cinsel hayatları' var. Biz büyükler, önemli görevlerimizden birinin -hatta birincisinin- bu hayata karışmak', 'düzenlemek', 'yönetmek' olduğunu kabul ediyoruz, buna 'çocuğu terbiye etmek' diyoruz.

Bütün insan kültürleri de bunu böyle kabul etmiştir. Ancak, toplumdan topluma, çağdan çağa, sınıftan sınıfa bu kültürel davranış değişik olmuştur. Bizim kültürümüzde de bu değişim yaşanmıştır ve yaşanmaktadır. Bu konuda 'Cinsellikten İkmale Kalmak' adlı kitabımda daha geniş açıklamalar yapmıştım. Şimdi bu kitapta, bunları yinelemeden konunun başka bir yönüne değinmek istiyorum.

İlkel Toplumlarda Çocuk Cinselliği...

Ama önce ilkel toplumlarda durumun nasıl olduğuna kısa bir göz atmanın yararlı olacağını sanıyorum. İlkel toplum kültürlerini

inceleyen bir araştırmacı, Bronislaw Malinovski, Melanezya toplum kültürünü incelerken bu konuda da önemli gözlemler, saptamalar yapmıştır. Bu kitaptan kısa bir alıntı yapmak istiyorum. (İlkel Toplumlarda Cinsellik ve Baskı - Çeviri: Hüseyin Portakal)

Hiç kuşkusuz, bizim kültürlü sınıflarda olduğundan ayrı geçiyor oradaki olaylar. Daha önce gösterdiğimiz gibi, erken cinsel edepsizlikler, gizli oyunlar, ilgiler burada gözlenmiyor. Hatta Melanezyalı çocuklar için 'edepli-edepsiz', 'temiz-kirli' ayrımı diye bir şey yok denilebilir. Bizim köylü çocukları için bu ayrımlar yumuşatılıyor, daha az önemli sayılıyor; burjuvalar daha sert, Melanezyalılar daha dolaysız tepki gösteriyorlar. Melanezya'da cinsellik hiçbir zaman tabu nesnesi oluşturmaz; cinsel organlar örtülmez, özellikle çocuklardan gizlenmez. Ayrıca yerli çocuklar tam çıplak dolaşırlar, boşaltım organlarından açıkça ve doğal bir biçimde söz edilir; bedenin herhangi bir bölümü, tüm çıplaklıkta olduğu gibi, tabuya çarpmaz, çocuklar 3-4 yaşından başlayarak cinsel organların işleviyle ilgili belirsiz bir bilgi edinirler ve diğer çocuk oyunları gibi, bu organların da kendileri için bir zevk kaynağı olacağını sezinlerler. Böylece, Melanezya toplumu ile bizim toplum arasındaki ayrımı belirleyenin biyolojik olmaktan çok, toplumsal etkenler olduğu çok geçmeden anlaşılır.

Melanezyalı çocuklarda ilgilendiğim bu evre, bizim çocuklarda gizli döneme denk düşmektedir; bu evre, küçük kız ve oğlanların birlikte oynadığı, bir çeşit gençlik cumhuriyeti oluşturduğu bağımsız çocukluk dönemidir. Çocuklar çok erken yaşta ya birbirleriyle, ya daha büyük arkadaşlarıyla cinsel uygulamaya adım atarlar. Çocukların bu yaşta gerçek bir cinsel uygulama yeteneğinde olmadıklarını söylemeye gerek yok, ama büyükleri onları hoşlarına gidecek her oyunu oynamaları için serbest bırakır; hiç gizlenmeden meraklarını ve doğrudan doğruya cinsel heyecanlarını doyururlar.

Hiç kuşku yok, çocukları «cinsel organları»yla ilgilenmeye büyük ölçüde, daha büyük çocuklar ya da yetişkinler itiyorlar.

Avrupa'da varlıklı sınıfların çocukları bu dönemi hiç yaşamaz, köylü ve işçi çocukların yaşamına ise çok az girer. Bu çocuk eğlencelerinden söz ederken, yerliler bunları çoğu zaman mwaygini kwayrta (çiftleşme oyunları) deyimiyle nitelerler ya da çocuklar evlilik oynuyor derler.

Her oyunun cinsel olduğuna inanmak yanlış olur. Bu oyunların çoğu hiç de cinselleşme diye adlandırılamaz. Bununla birlikte, küçük çocukların kimi oyunlarında cinselliğin ağır bastığı bir gerçektir. Melanezyalı çocuklar 'karı ve koca' oyunlarını çok seviyorlar. Küçük bir kızla, küçük bir oğlan, bir köşe kurup süslüyorlar ve oraya 'ev' diyorlar. İşte bu köşede kadın ve erkeğin işlevlerini yerine getirmeye kalkışıyorlar; bu işlevlerin temsil ettiği şey, doğal olarak cinsel ilişki. Başka bir zaman bakıyorsunuz, bir küme çocuk yemekli kır gezintisi hazırlamış, yemek yiyorlar, kendi aralarında kavga ediyorlar ya da sevişiyorlar. Ya da tecimsel eşya değiştirme sahnesi hazırlıyorlar, bu öykünme cinsel etkinliklerle sonuçlanıyor. Öyle görünüyor ki, yalnız başına kaba bir cinsel zevk onları doyurmuyor. Burada anlattığımız gibi, biraz karmaşık oyunlarla, düşsel kurgu öğeleriyle bir renk katıyorlar.

Çocuk cinselliği ile ilgili çok önemli bir noktayı, yani kendilerine göre daha yaşlı kuşakların tutumunu belirtmek yerinde olacak. Daha önce de dediğim gibi, ebeveynler çocukların cinsel oyunlarında kınayacak hiçbir şey görmüyorlar. Bunlara tümüyle kabul edilir gözüyle bakıyorlar. Çocuklar arasında geçen aşk trajedilerini ya da komedilerini anlattıklarında, daha ziyade tatlı bir dille konuşuyorlar. Çocuklar aşk oyunlarını belli bir ağırbaşlılıkla oynadıklarında, diğer bir deyişle, evden uzakta, ormanın kuytu bir yerine gittiklerinde, büyüklerin onlara karışmak ya da kınamak akıllarına gelmiyor'

Malinowski, 'büyüklerin cinsel rol alan çocuklara karışmadığını', 'çocuklara cinsel saldırının bilinmediğini', 'çocuklarla cinsel oyunlara kendini veren bir yetişkinin gülünç duruma düştüğünü,

iğrenme duygusu uyandırdığını', 'tek tabunun kız ve erkek kardeşler arasındaki cinsel yakınlaşma olduğunu' belirtiyor.

Bu kitabı da okumanızı öneriyorum. B. Malinowski önemli bir antropologdur, kitapları da değişik toplum kültürlerini öğrenmek isteyenler için önemli kaynaklardır.

Şimdi, Melanezyalıların çocuklarının cinsellikle ilgili davranışlarına bakarak 'ilkeller işte ne olacak, ahlak kavramları yok ki' diyebiliriz. Gerçekten de, o toplumlarda bizim anladığımız anlamda 'ahlak' kavramı yoktur. Elbette kendileri için 'etik anlamda' ahlaksal davranışları, töreleri, gelenekleri vardır ama bütün bunlar bizim yaşadıklarımızdan farklıdır. Ama biz de 'cinsel ahlakımız'a baktığımız zaman, pek de neyini nedenini araştırmadığımızı, hele de hiç sorgulamadığımızı, olduğu gibi kabul ettiğimizi görürüz.

Örneğin, 'çocuklarımızın cinsel organlarına karşı merakını biz mi uyandırırız, kendileri mi merak eder?' Bu soruya ortalama genel yanıt 'hayır, biz böyle şey yapmayız, tersine biz onların merakı uyanmasın diye çalışırız ama televizyonlar, arkadaşlar falan var' deriz. Bu yanıt doğru mudur? Bu konuya biraz yakından bakınca görürüz ki:

- Daha doğmadan çocuğun takımlarını 'erkek için mavi', 'kız için pembe' diye kim ayırır? Elbette, biz büyükler.

- Üç yaşındaki kız çocuğunu denize sokarken mayosunun üst kısmını (küçücük bir sütyeni) takmayı kim aklеder? Elbette, biz büyükler.

- Küçücük bir oğlan çocuğunun 'pipi'sine bakıp durmak, onunla övünmek, 'kızların korkacağını' söylemek, fotoğrafını çekmek kimlerin işidir? Elbette, biz büyüklerin.

- Küçücük bir kız çocuğunu 'doğru otur, donun görünmesin' diye uyarmak, eteğini çekelemeyi öğretmek kimler tarafından yapılmaktadır? Elbette, biz büyükler tarafından.

Çocukların doğal meraklarını, hayatı keşfetmenin bir parçası

olan 'kendi bedenlerini tanımak', 'öteki çocukların bedenlerini tanımak', 'ne işe yaradıklarını anlamak' çabalarını 'yasak olmayan-yasak olan' diye ayıranlar, 'biz büyükler' değil miyiz?

Çocuklara 'ağız'ı, 'burun'u, 'kulak'ı, 'dişler'i biz öğretiriz. 'Kollar'ı, 'bacaklar'ı, 'ayaklar'ı, 'parmaklar'ı biz öğretiriz. Bunları öğrenmeleri için özel çabalar harcarız. Gösteririz, bu organların adlarını söyleriz, onlara göstertiriz, onlara bu adları tekrarlatırız. Onları eğitiriz. Bu başarımızı da konukların önünde çocuğa yaptırarak övünürüz. Bunlar 'yasak olmayan' yerlerdir.

Ama iş 'çiş-kaka yerleri'ne gelince duralarız. Buraları 'yasak yerler'dir. Onlar bedenimizin 'kirli yerleri'dir. Onlardan olsa olsa 'çiş yeri', 'kaka yeri' diye söz edebiliriz. Bilinen adlarını öğrenmek 'yasaktır' Hele de üremeyle ilgili işlevleri 'büyük yasak'tır.

'Oraları', yasaklanmış yerlerdir. Görülmemesi için 'kapatılır', öğrenilmemesi için 'konuşulmaz', çocuğun oraları görme isteği 'ayıplanır' görme, dokunma çabaları 'suçlanır', bunu yaparsa 'cezalanır' Bunları yapanlar çocuklar değildir, biz büyükleriz.

Yasak ile Gizli; Meraklı Taklitçiler Üretir...

Biz yetişkinler kendi hayatımızdan da biliriz ki, 'gizlenen' ve 'yasaklanan' her şey önce 'merakımızı uyandırır' Hiç meraklı olmayan birisi, kendisinden gizlenen, yasaklanan şeyi merak etmeye başlar. Bu 'merak duygusu' neredeyse takıntı biçiminde 'öğrenerek doyma'yı arar. Gazetelerin sansasyonla dolu sayfaları, sosyete dedikoduculuğu, televizyon programcılığının magazin türü işte bu 'merak doyumu' üzerine kurulmuş endüstrilerdir. Dünyayı araştırmayı işi bilen bir çocuğun 'gizleme-yasaklama' yoluyla merakının uyandırılması, açıkça bir 'tahrik-uyarı'dır. Cinsellikle ilgili hiçbir gizleme, yasaklama konumuz olmasaydı,

çocuk, bütün öğrendiklerini, gördüklerini, yaptıklarını -tıpkı öteki öğrendikleri, gördükleri, yaptıkları gibi- repertuvarına alacaktı, aklındaki dosyayı da kapatacaktı. Normal gelişen bir çocukta 'takıntı noktaları' olmaz. Öğrenmek istediğini öğrendikten, yapmak istediğini yaptıktan sonra 'yeni bilgiler' edinmeye çalışır, 'yeni uygulamalar'a geçer. Haz aldığı şeyleri yeniden yapmak isteyecek, acı veren şeylerden uzak duracaktır. Ama biz çocuğa 'kendi bedenini tanımasını' gizlediğimiz zaman, yasakladığımız zaman, artık bu konular onun 'gizli kapaklı' öğrenmeye çalıştığı konular olacaktır. Farkında değilmiş gibi yaparak 'farkında olacak', duymuyormuş gibi yaparak 'kulaklarını açacak', görülmediğine inandığı zaman 'gizlice gözetleyecek', yapıldığını gördüğü şeyleri 'gizli gizli taklit edecektir'

Bütün bunları çocuklara yaptıran, biz büyükleriz.

Bunları ona biz anlatabilseydik, merak ettiği ölçüler içinde onunla nasıl konuşacağımızı bilseydik, bunları öğretmeyi başarabilseydik, hem çocuğumuz çok rahat ederdi, hem de biz rahat bir soluk alırdık.

'Bacaklarının arası', çocuklar için bizim aklımızdaki 'günahkâr pis yerler' değildir. Çocuklar için 'oraları' da bedenin öbür yerleri gibi bir yerdir. Biz 'oralarımızda' rahat değilizdir.

Aslında pek çok konu gibi, ama özellikle 'cinsel konularda' sorun olan çocuklar değildir, yetişkinlerdir.

Yetişkinler Neden Böyledir?...

Yetişkinler cinsel eğitim almamıştır da ondan.

Yetişkinlerin cinselliği baskı altında tutulmuştur da ondan.

Yetişkinler cinsel doyumdan habersizdir de ondan.

Yetişkinlerin cinselliği sorunludur da ondan.

Bu konu bizim toplumumuza özgü bir sorun değildir, evren-

sel bir sorundur. Temeli mülkiyetin oluşumuna kadar uzanan eski bir öyküdür. Doğan çocuğun 'miras' yoluyla kazanılan mal ve paraya sahip olacağının bilinmesi, 'doğum'un toplumun kurallarına uygun olarak yapılmasını zorunlu kılar. Bunu sağlayabilmenin yolu da 'üremenin kontroluna' dayanır. 'Üremenin kontrolu' da, insanların cinselliğini 'toplum ahlakı adına' biçimlendirmekle olacaktır. Egemen ideoloji, 'kişilerin cinselliğine el koyar', cinsel organları kapatır, kiminle, nerede, nasıl cinsel ilişkide bulunulursa 'meşru' sayılacağına, bunun dışındaki ilişkilerin 'gayrimeşru' sayılacağına karar verir.

'Meşru' cinsel ilişki, aile oldukları toplum yetkeleri tarafından onaylanmış kişilerin hakkıdır. Bu ilişkiden doğan çocukların 'miras' hakkı vardır. Bu kuralın dışında da 'çocuk olmama koşuluyla' cinsel ilişkiye göz yumulur, 'fuhuş' böyle doğmuştur. Gayrimeşru ilişkiden çocuk olursa, 'piç' diye damgalanacak, 'miras' hakkından yoksun bırakılacaktır.

'Cinsel ahlak' denilen kurallar demeti, mülkiyeti sıkıca korumak üzere kişilerin cinselliğini baskı altına almanın, cinsel organların üreme işlevini kamusal yetkenin denetimine vermenin yoludur.

Michel Foucault, 'Cinselliğin Tarihi'nde şöyle yazar:

'(XVII. yüzyıl başlarını kastederek) ...Bu aydınlık gündüz döneminin sonrası Viktoryen burjuvazinin tekdüze gecesine varılmıştır. Cinsellik titiz bir biçimde kapatılır. Yeni bir mekâna taşınır. Karı-kocadan oluşan aile el koyar cinselliğe. Ve onu, üreme işlevinin ciddiyeti içinde bütünüyle yutar. (Yazar burada cinselliğin hazza kapatılmasını belirtiyor. EA.) Cinsellik konusunda çeneler kapatılır. Yalnızca, meşru ve döl veren çiftin borusu öter. Kendisini model olarak kabul ettiren, düzgüyü geçerli kılan, gerçeği avucunda tutan çift, sır ilkesini saklı tutmak koşuluyla söz hakkına sahiptir. Toplumsal uzamda olduğu gibi, her ev içinin merkezinde, resmen tanınan ama aynı zamanda yararlı ve verimli (doğur-

gan) tek bir mekân vardır: Anne, babanın yatak odası. Bunun dışında kalanınsa, silinmekten başka yolu yoktur. Tutumların edebe uygunluğu bedenleri başından savar, sözcüklerin ağırbaşlılığı söylemleri aklar. Kısır olansa, eğer çok üsteleyecek ve ortalıkta görünecek olursa anormele dönüşür: O statüye girer ve bunun yaptırımlarına katlanmak zorunda kalır.

Üremenin düzenlemediği ya da çehresini değiştirmediği hiçbir şeyin ne mekânı vardır ne yetkisi, ne de söz hakkı. Hem kovulmuş, hem reddedilmiş, hem de suskunluğu mahkûm edilmiştir. Yalnızca varolmamakla kalmaz, varolmamak zorundadır da ve -edim ya da söz biçiminde- ilk ortaya çıkışında yok edilecektir. Örneğin çocuklar; çok iyi biliriz ki, çocukların cinselliği yoktur; bu da cinselliği onlara yasaklamak, sözünü etmelerini engellemek, cinselliği sergilemeye kalkışacakları her yerde gözleri kapayıp kulakları tıkamak, genel ve titiz bir suskunluğu dayatmak için yeterli nedendir. (...) Modern püritenlik, üçlü yasasını dayatmıştır: Yasaklama, var saymama ve suskunluk'

İnsanların cinselliği böyle baskı altına alınmıştır. Artık cinsellik, din açısından 'günah', toplum açısından 'ayıp' sayılacaktır, yasalar karşısında 'suç' olması da gecikmeyecektir. Cinselliğin üremenin dışında da düşünülmesi, 'haz verici' yanının da kabul edilmesi çok yeni sayılabilir. 'Üremeye yönelik cinsellik' olgusuna, 'haz verici cinsellik' bir ölçüde bu baskıların hafiflemesiyle konabilmiştir.

Ama bugün bile, bizim toplumumuzda 'cinselliğin haz verici bir insan ilişkisi', olarak bilinmesi, hele de yaşanabilmesi çok güçtür ve toplum çoğunluğunun yabancı olduğu bir şeydir. İşin 'haz' yanı hâlâ 'meşru cinsel ilişki' sınırlarının ötesinde, erkeklerin bu işi meslek edinmiş kadınlarla yapabilecekleri bir 'keyif oyunu' olarak kabul edilmektedir. Bu da, fuhuş, pornografi, pazara sürülmüş cinsellik demektir.

İşte, cinsel konulardaki 'yetişkin suskunluğu'nun kısa bir panoraması. 'Cinsel haz'ın en azından yadırgandığı, normalinde

'günah-ayıp' çağrışımı yaptırdığı bir toplumda, çocukların 'erişkin oluncaya kadar' böyle şeylerle 'ilgilenmemesi/ilgilendirilmemesi' en doğru yol sayılacaktır.

Bugün toplumumuzda yaşayan, nüfusun yarıdan fazlasını oluşturan kadın nüfusunun erişkinlerinden kaçta kaçının 'kendi cinsel organını görmüş olduğu' bilinmemektedir ama bu sayının 'ancak bir avuç kadın' diye nitelendirilmesi yanlış olmayacaktır. Doğruyu ise -eğer yapılabilirse- ancak bir araştırma ortaya koyabilir.

Çocukların bu konuda susturulması büyüklerin davranışından kaynaklanmaktadır ve bu nedenle de 'cinsel eğitim' öncelikle yetişkinlere yönelik olmalıdır.

Çocukların Cinsel Hakları...

'Çocukları zarardan korumak', önce ailelerin sonra da toplumsal kurumların görevidir. Bu görev aynı zamanda haklarını da belirler. Ama 'insan hakları' demetinde oldukça yeni bir kavram olarak 'çocuk hakları'da vardır, çocukları koruma görevinin çocukların haklarıyla çatışmaması da gerekmektedir.

'Çocukları zarardan korumak' derken, 'zarar'ın neler olduğunu görmek zorundayız. Bob Franklin'in derlediği 'Çocuk Hakları' adlı kitaptaki 'Çocukların Cinsel Hakları' bölümünü yazan Richard Ives, bu konuyu şöyle açıklıyor:

'Çocukların ve aslında yetişkinlerin de eğer belli bir etkinliğin (1) toplumun belli bir kesimine ya da (2) sözkonusu işi yapana veya (3) toplumun tamamına özellikle zararlı olduğu gösterilebilirse, haklı olarak bu işi yapmaktan alıkonabilecekleri ileri sürüldü. Bu üç nitelik belli başlılarıdır ve çocukların cinsel haklarına bakıldığında çok büyük önem taşırlar.'

Richard Ives, bu 'zararlar'dan hiçbirisini taşımayan üç hakkın 'çocukların cinsel hakları' olduğunu belirtiyor:

1. Cinsel eğitim hakkı.
2. Cinselliğe ifade etme hakkı.
3. Cinsel sömürüden kurtulma hakkı.

Bu hakların toplum tarafından kabul edilmesi, bu konudaki aile ve kurumların davranışlarının değiştirilmesini gerektirecektir. Bu hakların bilinmesi yalnız çağdaş bir toplum olmanın gereği değil, insanların mutlulukla yaşamasının da temel koşullarıdır. Hangi alanda olursa olsun 'insan mutluluğu'nu engelleme, bilgilendirmeme, kendini ifade hakkı vermeme ve sömürme yollarıyla olmaktadır. Çocukların cinsel alanda haklarını tanımama, bu hakları vermeme de onların içinde bulundukları yaşları da, sonraki yaşlarını da mutlulukla geçirmelerinin önündeki engeller olmaktatır.

1. Cinsel Eğitim Hakkı:

Ives'e göre, 'çocukların cinsellikle ilgili sahip oldukları en önemli hak, bilme hakkıdır' 'Bir konuyu bilmek', çocuğa zarar vermediği, tersine yarar verdiği halde bu hak tanınmamaktadır. Aileler de, okullar da bu konuda suskunluğu seçerek, çocukları cinsel açıdan cehalet içinde bırakmaktadırlar.

Elbette durup dururken bilgi vermeye kalkışmaktan söz etmiyoruz. Ama çocuk sorular sormaya başladığı zaman, bu konuda bilmek istedikleri var demektir. Bir çocuk bir konuda soru soruyorsa, 'bilme hakkı'nı kullanmak istediği anlaşılmalı ve kabul edilmelidir. Yapılacak iş de, soruyu 'doğru, açık, çocuğun anlayacağı sadelikte, onun sorusu çerçevesinde' yanıtlamaktır. Yapılacak iş, hiç de güç değildir, sıkıntı verici değildir, zorlayıcı değildir. Bu işi yapabilmek için aşılması gereken engel de yetişkinlerin önyargılarından başka bir şey değildir. Çocuk sorusunun yanıtını aldığı zaman rahatlar, merakı doyar, konuyu ilgi alanından çıkarır. Yeni-

den konuya dönmesi için, aynı konuda yeni bir sorusu olmalıdır ve olacaktır. Çocuğun hayatı keşfettiğini, keşfetmek zorunda olduğunu, ancak böyle gelişebileceğini unutmuyoruz. Yeni sorusu da aynı yöntemle yanıtlanacaktır: Doğru, açık, çocuğun anlayacağı sadelikte, onun sorusu çerçevesinde'

Soru sormak çocuğun hakkıdır, yanıt vermek yetişkinlerin görevi.

Biz yanıt vermediğimiz zaman, dahası çocuğu ayıpladığımız zaman, utandırdığımız zaman, cezalandırdığımız zaman, çocuk o konuyu gündeminden çıkarmış olmayacaktır, sadece artık bize öyle sorular sorulmasının yanlış olduğunu öğrenmiş olacaktır. Bu da, çocuğun merakının yanıtlarını başka biçimlerde, başka kişilerden gidermesi gerektiğini anlaması demektir.

Birçok anne ve baba, 'çocuklarının kendilerine böyle sorular sormadıklarını, herhalde böyle merakları olmadığını' söylerler. Böyle bir şey yoktur. Sadece çocukları, anne ve babasının bu konulardaki tavrının 'onaylamayan, kapanan, kaçan' tavırlar olduğunu sezmiştir ve bu meraklarını ancak kendi başına giderebileceğini öğrenmiştir.

Gerçekten de bizim çocuklarımız bu konulardaki ilk bir iki sorudan sonra hiç soru sormazlar, dikkat edilecek olursa, bildiklerini de anlatmazlar. Böyle şeylerin büyüklerle konuşulamayacağını öğrenmişlerdir. Onlar da bunları 'arkadaşlarıyla' konuşurlar. Gençler arasında yapılan araştırmalar da, 'cinsel bilgileri nereden aldıklarına?' ilişkin soruya büyük oranda 'arkadaşlarından' yanıtını vermektedirler.

Bu konularda hiçbir şey söylemeyen, çocuklarının soru da sormadığını görerek rahatlayan anne babalar, ummadıkları bir zamanda çocuklarının neler öğrenmiş olduğunu anlayabilirler ve dehşet içinde kalırlar. Oysa bunda şaşacak bir şey yoktur. Çünkü, günümüzde çocuklar artan sosyal ilişkilerle, televizyon, basın yoluyla çok sayıda, çeşitli uyarılar almaktadırlar. Çocukların algı

gücü eski kuşaklara göre daha erken gelişmekte, repertuvarları daha erken yaşlarda zenginleşmektedir. Çocuklar küçük yaşlarından başlayarak birbirleriyle bilgi alışverişine girmektedirler. Hele de böyle 'yasaklanmış gizli bilgiler' onlar için birinci derecede önem taşıyan iletişim konuları olmaktadır.

Böyle olacağı yerde, merak ettikleri konuları annelerinden babalarından öğrenmeleri, hem onların güvenlerini arttıracak, hem de bundan sonraki sorularını gene annesine babasına sormasını sağlayacaktır. Bu nokta dikkatten kaçmakta, 'çocuğun bunları nasıl olsa bir yolla öğreneceği' düşünülmektedir. Çocuk gerçi öğrenmesine öğrenecektir ama artık anne ile baba, çocuğun cinsel konularda soru soracağı kişiler olmayacaktır. Bu ise, gelecek yıllarda da çocuğun cinsel konularda kendi ailesiyle meraklarını, sorunlarını, paylaşamaması demektir. Bu durumun, çocuğun bilgi edinmesinden daha önemli olduğu üzerinde durmak gerekiyor. Ondan sonra anneler babalar, çocuklarının kendileriyle konuşmamasından yakınmaktadırlar. Oysa bu durumu önemli dönemeçlerde yaptıkları yanlışlarla yetişkinler hazırlamışlardır.

Ives'e göre 'cinsel eğitim küçük çocuklara daha uygun bir şekilde verilebilir; çünkü onlar büyük çocukların kaçınılmaz duygusal bağlılıklarının karışıklıkları olmaksızın öğretilenleri kabul edebilirler.' Cinsel eğitimin ve eğitimcinin özelliklerine de değinen Ives, 'cinsel eğitim, kendi cinselliklerinden keyif alan insanlar tarafından verilmelidir. Cinsel eğitimciler, cinsel tutum ve davranışlardaki artan özgürlük ve açıklığı sorumlu bir bağlamla bütünleştirebilmeliler. Bunu yapmanın en iyi yolu didaktik bir süreç değli, sözkonusu olan meselelerin özgürce tartışıldığı bir süreç izlemektir. Eğitimciler yalnızca kendi verdikleri öğretimin varolmadığının farkında olmalıdırlar; diğer öğrenme kaynaklarını da onaylamalı ve öğrencilerin bunları değerlendirmelerine yardımcı olmalıdırlar'

Ünlü düşünür Bertrand Russel da 'Eğitim Üzerine - On Education' adlı önemli yapıtında aynı konuya değinir: 'Bir kadının cinsel doyum bulmadıkça mükemmel bir anne ya da küçük çocuklar için mükemmel bir öğretmen olabilmesi çok zordur. Psikanalistler ne derse desin, ana-babalık içgüdüsü temelde cinsellik içgüdüsünden farklıdır ve cinselliğe uygun tutkuların araya girmesinden zarar görür. Evlenmemiş bayan öğretmen tutma alışkanlığı psikolojik açıdan yanlıştır. Çocuklarla uğraşması doğru olan kadın, içgüdüsü çocuklardan beklenmemesi gereken doyumları aramayan kadındır. Mutlu bir evliliği olan kadın hiç çaba harcamadan bu türe girecektir ama başka bir kadın başarılması hemen hemen olanaksız karmaşık bir özdenetime gereksinim duyacaktır'

Toplumsal kültürümüze oldukça yabancı konulardan söz ettiğimizi düşünenler olacaktır ama onlara 'artık bu konulara yabancı kalmanın yanlış olduğunu, çünkü çocuklarımızın giderek artan oranda bu konulara yabancı olmayacaklarını düşünmelerini' önereceğim.

2. Cinselliği İfade Etme Hakkı:

Bu da 'cinsel davranışların', 'cinsellik ifade eden ilişkilerin' ne zaman 'olumlu karşılanacağını' belirten bir toplumsal uzlaşma ile sağlanmaktadır.

Aslında çocuk oyunlarında bile cinsel rollerin 'farkındalığını' belirten özellikler vardır. 'Evcilik oyunu', 'doktorculuk oyunu' gibi oyunlar, birincisinin anne-baba, karı-koca gibi cinsiyet ayrımına dayalı rolleriyle, ikincisinin birbirinin bedenini tanıma merakıyla bu anlamdaki çocuk oyunlarıdır. Çocuklar sessizce masa örtüsünün altında oyun oynadıkları zaman da bu tür meraklarının rol oynadığı oyunlar oynarlar. Bunlara, yetişkinler, farkında olmaz

bir davranışla bakarlar, hoşgörüyle karşılarlar. Ama çocukların cinsellikle ilgili 'kimbilir nerden öğrendikleri' sözlere tepkiyle davranırlar, bu 'muzır' öğretinin kaynaklarını büyük bir duyarlılıkla araştırırlar. Çocuklar ise, bu sözleri söylenmeleri yasaklandıkça daha büyük bir inatla söylemeyi sürdürür, hatta öfkelerinin dışavurumunda araç olarak kullanırlar.

Çocuklar büyüdükçe bu davranışlarını gizlemeyi öğrenirler, ancak özel ilişkilerinde bu konudaki yaklaşımlarını belirtmeye cesaret ederler. Ağır baskı altında kalırlarsa erken bir 'süperego-yargılayıcı üstben' oluşur ki, bu durum da daha sonraki sıkıntılarının kaynağı olacaktır.

Ives, 'çocukların cinselliklerinin yadsınması, çocukluktan yetişkinliğe ergenlik aracılığıyla geçişi daha da zor hale getiriyor' demektedir. Kızlardan beklenen, görünüşteki çocuksu masumluğu korumaları ama bunu 'erkeğinden' gelecek cinsel önerileri gizemli, pasif bir kabulleniş ile birleştirmeleridir, böylece kadının aktif değil 'çekici' olması uygun bir ifade biçimi sayılmaktadır. Erkekler için uygun görülen cinsel ifade biçimi ise, erkeğin dışavurumcu, aktif, girişimci olmasıdır. Bu da heteroseksüel aktif hareketliliği onaylayan bir tutum olur.

Böylece genç kızlar için 'cinselliği ifade yolu' romantizm, genç erkekler için de yiğitlik ve performans uygun sayılan 'format'lardır.

Oysa, doğru bir ifade biçiminin 'toplumun onayladığı formatlar' yerine, insanların kişisel davranış özellikleriyle 'cinselliklerini ifade etme hakkı'nın tanınmasıdır. Ama bu hakkın tanınmasının da epeyce zaman alacağı, toplumlardaki değişimi bekleyeceği anlaşılıyor.

3. Cinsel Sömürüden Kurtulma Hakkı:

Burada sözü edilen 'cinsel sömürü', küçük kız ve erkek çocuklarının cinsel tacize ya da cinsel tecavüze uğramalarına karşı korunmasıdır. Cagnon, üniversite çağındaki 1200 Amerikalı kadın üzerinde yaptığı geçmişe yönelik bir araştırmada, kızların dörtte birinin, on üç yaşından önce bir yetişkinle cinsel deneyim yaşadığını bulguladı. Bunların çoğu, görece küçük teşhir ve röntgencilik olayları idi ama birçoğu da değildi ve bütün vakaların yalnızca yüzde altısı yetkililere bildirilmişti. West, İngiltere'de 223 kadınla yaptığı bir araştırmada, yüzde 42'sinin çocukluğunda bir tür cinsel tecavüz ya da tacize maruz kalmış olduğunu ortaya çıkardı. R. ve C. Kempe, eğer çocuk güvenceli bir durumdaysa ve vasiler güveni tazeleyebilirlerse bir tek 'tecavüz'den çocuğun zarar görmediğini buldular ama ensest ilişkilerden çok zarar gördüğünü ortaya koydular.

Bizim toplumumuzun özellikle bu konuda 'çok kapalı' olması, pek çok olayın aile içinde gizli kalmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu kitabı yazarken bu konularla ilgili çalışmaları olan Prof. Dr. Şahika Yüksel'le görüşme olanağı bulamadım ama onun bildiğim çalışmaları bu sorunun bizim için de çok önemli olduğunu ortaya koyuyor. Kimi hastalarımla benim yaptığım görüşmelerde de gerek cinsel sorunlar biçiminde (cinsel ilişkide bulunamama, cinsel ilişkiden zevk alamama gibi), gerekse bedensel yakınmalarla (çeşitli psikosomatik hastalık belirtileriyle) ortaya çıkan rahatsızlıklarda 'çocuklukta geçirilmiş bir cinsel taciz ya da tecavüz' ortaya çıkmıştır. Hasta, sonradan bu olayın kendisi tarafından açıklanmış olmasından da sıkıntı duymuştur. Benim gördüğüm kişilerde bu olaylar hiçbir biçimde ortaya çıkmamıştı ama hastalar yıllar sonraki hayatlarında bile bu durumun neden olduğu sorunlar yaşamaktaydı. Onlara yapabildiğim yardım, bir 'cinsel terapi merkezi'ne gitmelerini önermek oldu. Gidenler olduğu gibi hiç gitmeyenler olduğunu da biliyorum.

Bu konu, toplumların en duyarlı ve zayıf noktalarından birisi-

dir. Taciz ya da tecavüzün daha çok, hatta çok büyük oranlarda kız çocuklarına yönelik olması, olayın çoğu kez aile içinden ya da yakınından 'tanıdık, sevilen' biri tarafından yapılması, hem olayın gizli kalmasına yol açmakta, hem de kurbanda duygusal karışıklıklara yol açmaktadır. Bir yandan rahatsız edilmeyi istemeyen öte yandan sevdiği kişiyi kaybetmekten korkan küçük kız, son derece karmaşık bir durumda kalmaktadır. Bu konudaki 'koruyucu yol' da, çocuklarla cinselliği konuşmaktan, onların güvenini kazanmaktan geçiyor. Annesiyle babasıyla cinselliği konuşabilen çocuklar, bu konuyu da 'gizli tutulması istense bile' söylemektedirler. Kaldı ki, bu konuda da annelerin babaların çocukları korkutmadan uyarmak, çocuğun kendine ait beden bölgelerinin ellenmesi, okşanması, seyredilmesi, başkasının bu bölgelerini, bu organlarını elletmesi, okşatması, seyrettirmesinin 'yanlış, haksız, istenmemesi gereken' şeyler olduğunun söylenmesi, böyle bir şey olması durumunda anneye babaya söylenmesinin 'doğru' olacağının anlatılması gerçek bir 'koruma önlemi'dir.

Araştırmalar göstermiştir ki, çocukların gördükleri zararın çoğu, bu olayın yaşanmasından çok, ortaya çıkışından sonraki velvele, çocuğu inciten davranışlar, yorumlardır. Onun için de annelerin babaların özellikle bu konuyla ilgili olarak 'çocukla iletişimin kurulması, sürdürülmesi, güvenin kurulmuş olması'nın önemini bilmeleri gerekmektedir.

Kanımca, çocukların 'cinsel sömürüden korunmaları' sadece taciz ya da tecavüzden korunmalarıyla bitmemekte, çocukların ticaret mallarının ya da hizmetlerin satışında 'reklam aracı' olarak kullanılmalarının önlenmesini de kapsamaktadır. Küçük kız çocuklarına -elbette erkek çocuklarına da- abartılı makyajlar yapılarak, süslü giysiler giydirilerek onları büyüklerin dans gösterilerini taklite yöneltmek, bunları TV şovları için, reklam amacıyla -annelerinin babalarının da para karşılığında- rızalarını alarak kullanmak, başka türden bir 'cinsel sömürü' sayılmalıdır. Bu tür kullanmalar, toplumun göz yumduğu, gülüp geçtiği, önemsiz saydığı

'yeni iş alanları'dır ama, küçük çocukların bütün bunlardan nasıl etkilendiğini kimse bilmemektedir. Bunlara para almak için razı olan annelerle babalara ise söylenecek söz kalmamaktadır.

Görülüyor ki, çocuklarımızın aslında hiç de 'zararlı olmayan', öğrenme, tanıma, keşfetme gibi hayat deneyimini arttırma çabaları biz yetişkinler tarafından suskunlukla, tepkiyle, yasaklarla karşılandığı halde gerçekte pek çok 'zarar' gene yetişkinler tarafından onlara verilmektedir.

Burada, bilinçli anne babalara düşen, kültür mirasımızın yanlışlarını olduğu gibi kabul etmek yerine irdelemek, sorgulamak, 'daha doğru olan'ın ne olduğunu düşünmektir.

- Çocuklarla cinselliği de, her şeyi konuştuğumuz gibi konuşmalıyız. Bu hem doğru bilgiler, hem aramızdaki güven köprüsünün açık tutuluşu, hem de çocuğumuzun sağlıklı gelişimi demektir.

- Çocuklarımızın karşılaştıkları sorunları, değişik sıkıntıları bizimle paylaşmaları bizim için gerçek bir ödüldür, bizim de onlara verebileceğimiz en iyi destektir.

- Cinsellik doğumumuzdan ölümümüze kadar bizim doğal bir parçamız olacaktır. Bu olguyu da doğal yapımızın bir parçası saymak, buna yüklenmiş toplumsal sembolleri, toplumsal yükümlülükleri daha iyi tanımamıza yardımcı olacaktır.

- Bu konularda nasıl davranacağımıza gelince, burada sağduyu, bu konudaki bilgiler, çocuğumuzla kurduğumuz iletişim biçimi bize yol gösterecektir. Eğer biz rahat olabilirsek çocuğumuz da rahat olacaktır.

- Çocuğumuz bu bilgileri sadece bizden değil, başka yerlerden de alacaktır. Bunu normal sayarak bu bilgileri de paylaşmayı başaralım. Hayatın paylaşıldığını bilmek, çocuklar için en büyük güvencelerdir. Bu güvenceyi hisseden çocuk pek çok sorununu aşarken kendisinde büyük bir güç duyacaktır. Bu gücü ona verelim. Unutmayalım ki, çocuğumuza verdiğimiz her şey bir biçimde bize geri dönecektir.

ÇOCUKLAR NASIL KORKUTULUR?...

'Çocuk korkuları' pedagoji ve çocuk psikolojisi kitaplarının önemli bir bölümüdür ama biz burada 'yetişkinlerin çocukları nasıl korkuttuklarını?' görmeye çalışacağız. Çünkü çocuklarda oluşan korkulara baktığımız zaman, bu korkuların önemli ölçüde 'kendilerini yetiştirmekle yükümlü' anneler, babalar, öğretmenler tarafından yaratıldığını ya da geliştirildiğini görüyoruz. Bu da, 'çocuk ve yetişkinler' arasındaki ilişkinin önemli bir parçası oluyor.

'Çocukların korkutulması'na dikkatlice baktığımız zaman karşımıza çıkan nedenleri şöyle görebiliyoruz:

- Çocukları tehlikelere karşı uyarırken aşırıya kaçmak,
- Farkında olmadan kendi korkularımızı öğretmek,
- Disiplin aracı olarak korkuyu kullanmak,
- Ceza vermek için korkutmak.

'Çocuk korkuları' ile yetişkinlerin korkuları arasında pek çok ortak yan vardır, ancak küçük yaştaki korkular daha çok 'yakın çevresinden çocuğa yönelik tehlikeler'le ilgili görünürken, yetişkinlerde sosyal korkular (işsiz kalmak, parasız kalmak, yaşlanmak, yalnızlık vb.) ağır basmaktadır.

Çocuklar 'göremedikleri, bilemedikleri, alışık olmadıkları nes-

nelerden, durumlardan ve yalnız kalmaktan' korkarlar. Bebeklerin yüksek, tiz seslerden, parlak ışıklardan korktukları saptanmıştır. Bunlar da 'ani değişiklik' demektir. Bir uyarının şiddeti kısa bir süre içinde arttığı zaman bebekler, çocuklar korkar. Böyle bir değişiklik, örneğin şimşek çakması, büyükleri de ürkütür. 'Ani değişiklik', insan için uyum zamanı bırakmayan uyarılar demektir. İnsan, hangi yaşta olursa olsun yeni uyarılara uyum sağlama zamanı bulamaz, böylece de korkar.

Demek ki, **'ani uyarılar'** korku nedenidirler.

Alışık olunmayan nesne, hareket ya da **durum** da korku yaratır. Yabancı bir yüz, bir yılanın hareketi, maskeli insanların arasında kalma bu türden korkular yaratır.

Görülmeyen nesneler, yerler, durum da korku nedeni olurlar. Çünkü böyle bir nesnenin karşısında ya da yerde insan ne yapacağını bilemez, bu da korku yaratır. Karanlık böyle korku yaratır. Karaltılar, gölgeler, hışırtı sesleri 'görülmediği zaman' insanın belirli bir tavır almasını olanaksız kılar, bu duruma da uyum sağlanamaz ve korku doğar.

Bilinmeyen nesneler, durumlar da korku nedeni olurlar. Uzak ülkeler, cehennem, sırat köprüsü, cinler, kötü ruhlar, işkence odası gibi kavramsal nesneler ve durumlar korku yaratırlar.

Yalnız kalmak, çocuklarda da büyüklerde de korku nedenidir. Ama çocuklarda bu korku 'hemen o anda yalnız kalmak' ya da 'annenin gitmesiyle, ölmesiyle yalnız kalmak' biçiminde iken, büyüklerde 'sosyal bir destekten yoksun kalmak' anlamında korku yaratır.

Çocuklarda yaratılan korkuların oluşumunda, yoğunluğunda, süresinde 'çocuğun bağımlı ya da bağımsız oluşunun' da önemli bir etkisi vardır. 'Bağımlı çocuklar' daha çok, daha yoğun, daha uzun süreli korkular içinde kaldığı halde, 'bağımsız çocuklar' korku nedenleriyle daha kısa sürede ilişki kurabilir, korkularını yenebilirler. Bu da 'bağımsız çocuk yetiştirmek' için önemli nedenlerden birisi sayılır.

Tehlikelere Karşı Uyarırken Aşırıya Kaçmak:

Yetişkinler, çocuklarını tehlikelere karşı uyarırlar. Bu, onlar için yapılması gereken doğru bir görevdir. Ancak, bu uyarılarda aşırıya kaçıldığı zaman, çocukta korku yaratmak gibi bir risk vardır. Onun için de çocukların tehlikelere karşı uyarılmaları, dikkat isteyen incelikli bir konudur. Bu noktada çocukların duyarlılık derecelerinin iyi bilinmesi, buna dikkat edilmesi önem taşır. Aşırı duyarlı, dikkatli çocuklar uyarıları hemen alır, bunları özümserler. Bu çocukları uyarırken çok ısrarcı olmanın gereği yoktur. Böyle bir ısrar, uyarıyı korkuya dönüştürebilir. Ama, duyarlı görünmeyen, aldırış etmeyen çocuklar daha fazla uyarıyı gerektirebilir. Gene de, çocukları tehlikelere karşı uyarırken, onlarla birlikte işin pratiğini oyun biçiminde öğretmek yararlı olur. Örneğin, trafikle ilgili kaygılar çok önemlidir ve doğrudur. Bu konudaki uyarılarla birlikte, çocuğu alarak trafik ışıklarının bulunduğu yere gitmek, birlikte ışıkları tanıyarak hareket etmek, yanlışları orada göstermek ayrı bir önem taşır. Çocuğun tehlikeleri pratik içinde tanımalarına yardımcı olur. Çocuğu uyarırken aşırı ısrarlarda bulunmak, doğacak sonuçları ürkütücü biçimde ayrıntılarla anlatmak, çoğu kez annelerin babaların kendi korkularından kaynaklanır. Burada annenin babanın kendisini denetlemesi, çocuğu korkutacak hareketlerden uzak kalması çok önemlidir.

Çocukları tehlikelere karşı uyarırken onları hareketsiz kılacak, kararsız yapacak, cesaretsiz bırakacak davranışlar elbette yanlıştır. Bunlar sonuçta özgüven eksikliğine yol açar, bu da başka sorunlara hazır bir çocuk demektir.

Çocukları her yaşta, başa çıkabilecekleri tehlikelere karşı uyarırken, neler yapabileceğini anlatmak, bunları nasıl yapabileceğini göstermek, öğretmek çok önemlidir.

Farkında Olmadan Kendi Korkularımızı Öğretmek:

Bunun en çarpıcı örneği, kadınların ünlü 'fare korkusu'dur. Küçücük bir fare ne cüssesiyle, ne başka bir özelliğiyle tehlike yaratmadığı halde, sadece kuşaktan kuşağa aktarılması, kişiden kişiye öğretilmesiyle 'en korkulan yaratık' olmuş çıkmıştır. Walt Disney'in Miki Fare'si bu dehşet saçan yaratığı sevimli bir oyun arkadaşı yaptıktan sonra durum biraz değişmişse de, kadınlar gene tarihsel bir kültür mirası gibi bu korkuya sahip çıkarlar. Çocuklar da, erkek çocuklar bile, 'fare korkusu'nu annelerinden öğrenirler. Bunun gibi 'ev böcekleri korkusu' da öğretilen korkular arasındadır.

Bunlar gibi somut ve soyut pek çok korku, yetişkinler tarafından çocuklara öğretilir. Burada herhangi bir niyet ya da kasıt yoktur. Sedece 'yetişkin kişi korkmaktadır', bu da çocuğa örnek olur. Karanlık korkusu, hayvan korkuları, şimşek, gökgürültüsü korkuları, zelzele korkusu bu tür korkuların önemli örneklerini oluşturur.

Disiplin Aracı Olarak Korkuyu Kullanmak:

Büyüklerin böyle bir hakkı yoktur ve 'çocuk hakları' içinde 'büyükleri tarafından korkutulmamak' hakkı bulunmalıdır. Böyle bir tutum, yetişkinlerin 'çocuk haklarını ihlal etmesi' olarak kabul edilmelidir.

Bu davranış, özellikle bizim toplumumuz için 'yaygın ve onaylanan bir yanlış'tır. Yaygınlığı, bu davranışın 'herkes öyle yapıyor' diye karşılanmasına ve 'onaylanmasına' yardımcı olmaktadır. 'Onaylanması' da bu tutumun meşruluk kazanmasına yol açmaktadır.

'Disiplin amacıyla korkutma' sadece aile içinde kalmamakta, okullarda da 'disiplini sağlamak için' kullanılan yaygın bir metodu oluşturmaktadır. Okullardaki 'disiplin kurulu' sözü bile kendi başına korku yaratmaya yetmektedir. Bu durumun yaygınlığı o boyutlardadır ki toplumumuza 'korku toplumu' denmeyi bile doğru kılmaktadır.

Küçük bir çocukken başlayan 'korkular' hayatımızın sonuna kadar sürmekte, bizim insanlarımız 'korkusuz yaşamayı öğrenemeden' hayatları geçip gitmektedir. Bu 'korku ideolojisini' değiştirmek, hayatı bir 'korku filmi' gibi yaşamadan yanlışları değiştirmek zorundayız.

Küçük çocuklar; 'görünmeyen'lerle, 'bilinmeyenler'le, 'yalnız bırakılmak'la korkutulur. Karanlıklar, çuvallılar, sakallılar, kapı arkasında bekleyen yabancılar, çocuğu yemek için bekleyen köpekler, ejderhalar, uğursuz gece kuşları, cehennemler, hep çocuklar içindir. Anneler, canlarını sokakta sıkan çocukları 'bırakıp gitmek'le korkuturlar. Evde de, 'anne hastaneye gidecek, çocuk annesiz kalacaktır'

Biraz büyüyünce, çocukların başlarının belası 'iğneci amca' olur. 'İğneci amca gelecek, çocuğa caz diye iğneyi saplayacaktır' Bu korkuya 'doktor amca korkusu' da eklenir. Sonra da çocuğun gerçekten doktora gitmesi gerekince, küçük yavru feryadı basar.

Erkek çocuklar 'pipilerinin kesilmesiyle' korkutulur. Bunun yol açtığı 'iğdiş edilme-kastrasyon korkusu'nu daha önce görmüştük.

Çocuklara 'baba dayağı korkusu' verilmeye başlandığı zaman, babalar artık 'infaz görevlisi' gibi görülecektir. 'Akşama baban gelecek, yaptıklarını söyleyip seni dövdürteceğim' diyen anne, çocuğunun istediğini yapması ya da istemediğini yapmaması için bunları söylemektedir ama çocukla babanın arasındaki iletişimin nasıl bozulduğunu bilmemekte ya da aldırmamaktadır.

Okula başlayan çocuklar yeni korkularla hizaya getirilmeye

çalışılır. Kalabalık içinde 'utandırma', 'azarlama', 'aşağılanma', 'kulak çekme', 'dayak yeme' korkuları başlar. Daha ilerde 'kırık not alma', 'ikmale kalma', 'sınıfta kalma' korkuları bunlara eklenecektir.

Genç erkekler 'askere gidince adam olursun' diye, asker dayağıyla korkutulacaktır.

Çocukları Korkutarak Cezalandırma:

Bu da çeşitli korkuların oluşmasına, ilerdeki yıllara taşınmasına neden olan bir yanlış yoldur.

Bu konuda 'cezalar' bölümünde gördüklerimiz yeterince uyarıcı olmalıdır. Ceza olarak 'korku', verilen cezadan daha kötü, daha sürekli etkiler yapabilir. Kapalı yere koyma, aç bırakma, ilerde daha kötü şeylerle karşılaşacağı korkusuyla güven yitimine yol açar. Bu tür cezaların en önemli sonucu çocuğun özgüvenini yitirmesidir. En çok sevdiği, güvendiği insanlar tarafından cezalandırılmak, bunun için de 'korkutulmak', çocuğun temel güven duygusunu azaltır. Bu durumda ya cezayı göze alarak kendi istediği gibi olmak ya da bütünüyle yetişkinlerin istediği gibi olmuş görünmek seçeneklerini ortaya çıkarır.

Böyle oluşan korkuların etkili olanları sonraki yıllara taşınır. İnsanların yaşadığı korkuların bir bölümü, çocuklukta kazanılmış korkulardır. Bundan daha önemlisi, yetişkin olduğu dönemde önüne çıkacak olaylara karşı korunma gücünün azaltılmış olmasıdır. İlerdeki yıllarda insanın karşısına çıkacak pek çok engel olacaktır, bunları aşma gücü de, insanın kendine güvenli, güçlüklerle başa çıkabilen, bağımsız karar verecek güçte, sorumluluk alabilen kişiler olmasına bağlıdır. Çocukluğu çeşitli korkular arasında geçmiş çocukların bu gücü kazanmaları daha zordur. Bu çocuklar yetişkinliklerinde bu tür güçlükleri yenebilmek için daha fazla çaba harcamak zorunda kalacaklardır.

Korkuların oluşmasında önemli bir nokta da, çocuğun sadece kendisine yapılanlardan değil, arkadaşlarına, kardeşlerine yapılanlardan da etkilendiğidir. Bu nedenle de, çocuğa korku verecek bir şey yapılmaması yeterli değildir. Anne ile baba arasındaki sert tartışmalar, şiddet uygulamaları, kardeşlerine dönük korku yaratacak davranışlar, arkadaşlarına uygulanan davranışlar, çocukta da korku nedeni olacaktır. Böyle olaylarla sık sık karşılaşan çocuklarda da 'ürkeklik', 'çekingenlik', 'girişim cesaretinde eksiklik' görülecektir ki bunun da önemli olduğunu unutmamak gerekir.

Korku, bütün canlılarda tehlikelerden korunmak için uyarıcı bir etkendir. Eğer hiçbir şeyden korkmasaydık, kendimizi gerçek tehlikelere karşı koruyamazdık. Ama, korkunun gerçek nedenlerle ilişkisi olmadan da ortaya çıkabilme özelliği bizim için çok önemli sayılmalıdır. Gerçek bir tehlike karşısında kalmadan da 'korkmak', üzerinde durulması gereken önemli bir olgudur. Giderek 'korkudan korkmak' diyebileceğimiz bu durum önlenmesi gereken bir davranıştır.

Hayat gerçek anlamda pek çok tehlikeyle doludur, bunlardan önce korkmak, sonra da bu tehlikelerden nasıl kurtulacağımızı öğrenmek, yaşamımızda önemli bir öğrenimdir.

Ama, yetişkinlerin yukarda sayılan nedenlerle çocuklar üzerinde 'korku yaratmaları', hiçbir nedenle hoş görülemeyecek bir davranış olmaktadır. Yetişkinlerin görevi, çocukları korkudan korumak, gerçek tehlikelere karşı uyarı, başa çıkma, kurtulma yollarını öğretmektir. Bunun yerine, çocukları korkutarak eğittiğini düşünmek, yetişkinlerin kendi davranışlarını sorgulamaları için yeterli bir nedendir.

Bunun önemi üzerinde daha çok düşünmemizin doğru olacağı kanısındayım.

ANNE BABA AYRILINCA...

Anne baba ayrılınca çocuklar çok acı çeker. Ama çocukların bu acısı, başına gelen olaydan çok ayrılan anneyle babanın davranışlarındandır. Birbirinden ayrılan kadınla erkek de duygu çalkantılarının, sıkıntıların, acıların, güvensizlik duygularının içindedir, bocalamaktadır. Bu aşamada kendilerinin desteğe, yardıma, anlayışa gereksinmeleri vardır. Onlar da en yakınlarında olan çocuklarına sarılırlar. Aradıklarını onlarda bulmaya çalışırlar, eksik olanı onlarla tamamlamaya çalışırlar.

Pek çok evlilik, 'çocukları acı çekmesin' diye istemeyerek sürdürülmektedir. Bunların nedenleri, nasıl buraya gelindiği, erkek ve kadın rollerinin olaydaki yeri, anlaşmazlık sürecinin aşamaları, niteliği ayrı bir çalışmanın konusudur. Ama 'çocuklarını düşünerek' ayrılmayan çiftler arasındaki anlaşmazlık, uyuşmazlık, sorunlu ilişkiler sürüp gidince evin içinde giderek artan bir 'çekilmez hava' oluşur. Kimi zaman biraz büyükçe çocuklar (7-8 yaşlarından başlayarak) 'anne babalarının anlaşamadığını, ayrılmaları gerektiğini' önce düşünmeye, sonra da söylemeye başlarlar. Ama bunu kendileri söyledikleri halde de ayrılma gerçekleşince acı çekerler ve 'yeniden birleşmelerini' özlerler, isterler.

Çocuğun Sarsılan Dengesi...

Çocukta annesi babası ayrılınca ilk sarsılan duygu 'güven' dir. Çocuğun annesi babasıyla yaşarken oluşan 'güven duygusu' bu ayrılıkla sarsılır. Çocuk önce hayatına duyduğu güvenin azaldığını duyar, sonra da kendine güveni sarsılır ve azalır. Elbette bütün etkiler için çocuğun yaşı, gelişim derecesi, o yaşa gelinceye kadar yaşadıkları, içinde bulunduğu kişilik durumu önem taşıyacaktır, etkilenmenin biçimini, derecesini, buna karşılık olan tepkileri değiştirecektir. Bağımlı çocuklar daha derin etkilenmeler yaşarken, bağımsız yetişmiş çocuklar daha az, daha farklı etkileneceklerdir. Ama etkileneceklerdir. Bunu unutmayalım.

8 yaşında bir erkek çocuğuyla yaptığım görüşmeyi anımsıyorum. Gelişkin bir çocuktu. Çekinmeden konuşan bir alışkanlığa sahipti. Düşündüklerini rahatça açıklayabiliyordu. Annesiyle babası ayrılmışlardı. Ayrılışlarının üçüncü ayıydı. Çocuk, 'annesiyle babasının neden ayrılmak zorunda olduklarını' bir yetişkinin analizleriyle açıklıyordu. 'Geçinemiyorlardı, sık sık kavga ediyorlardı, anlaşamıyorlardı. Böyle gitmeyeceği belli oluyordu. Böyle gitmemesi de doğruydu. Ayrılmaları gerekiyordu' Çocuk, annesiyle babasının 'ayrılmaları gerektiğini' uzunca bir süredir düşünüyordu, doğru buluyordu. 'Yeniden birleşseler, aralarındaki anlaşmazlığın düzelip düzelmeyeceği konusunda düşüncesini' sordum. 'Hayır' dedi, 'yeniden birleşmelerini istemiyorum. Her şey yeniden başlayacak' Çocuk acı çekiyordu. Gözleri doluyor, kendisini çok zorlamadığı için de birkaç damla gözyaşı süzülüyordu. Bir süre geçtikten sonra 'ne istediğini, içinden ne geldiğini?' sordum. Önüne bakarak 'evde olmalarını istiyorum' dedi.

Anneleri babaları ayrılan çocuklar ne denli karşıt düşüncelere, karşıt duygulara sahip olurlarsa olsunlar 'onların yeniden birleşmelerini ister' Çünkü, gereksinmeleri budur. Onlar 'yitirdikleri güven duygusu'nu ararlar.

Çocuk bu durumu yaşamak zorunda olduğunu anlayınca

'yargılamak ve suçlamak'tan kendini alamaz. Aslında her ikisini de suçlar, burada kalmaz, kendini de suçlar. Bu aşama çocuk için gerçekten de ağırdır. Annesine de babasına da gereksinmesi vardır. Her ikisini de değişik yoğunluklarda olsa da sever. Ama annesi de, babası da, onlara duyduğu güveni, onlara duyduğu sevgiyi örselemişlerdir. Kendisini yoksun bırakmışlardır. Onların aralarındaki nedenler ne olursa olsun, kim haklı kim haksız olursa olsun 'kendisine karşı her ikisi de suçludurlar' Onları suçladığı için 'kendisi de suçludur' 'Suçluluk duygusu' böyle gelişir.

'Güvensizlik' duygusundan sonra gelen 'suçluluk' duygusu çocukta içe kapanma, yaşama karşı isteksizlik, karmaşık tepkiler yaratır. Bu, depresif bir dönemdir.

Çocuğun içindeki dengeler yıkılmıştır, şimdi yeni dengeler kurması gerekir. Aslında bir denge yıkıldığı andan başlayarak yeni dengeler kurulmaktadır. Canlıların içindeki yaşama gücü bu süreci başlatır.

Yeni bir aşamada (üçüncü diyelim) çocuk, duygusal mesafelerini yeniden düzenler. Annesini de babasını da yeniden ama biraz farklı olarak sevmeye başlar. Artık onlara çok güvenemeyeceğini öğrenmiştir. Kendine güvenmesi gerektiğini anlar. Çevresine artık hep biraz kuşkuyla bakacaktır. Bir durumu olduğu gibi kabul etmek yerine, değişebileceğini artık aklında tutacaktır. Bu aşamada, annesiyle babasından birini 'biraz daha haklı', ötekini 'biraz daha haksız' bulur. Tavırlarını da buna göre yeniden belirler. Kendini toparlamaya başlamıştır. Hayatla ilişkisini onarır. Yaptığı işlere yavaş yavaş geri döner.

Bundan sonraki aşamada (ona da dördüncü diyelim), yaşanmış olanlar bir 'hayat deneyimi' olmuştur. Binlerce deneyin arasında bu olay da 'olumlularla olumsuzlarla') yerini almıştır. Çocuk daha büyümüştür. Olayla ilgili yeni değerlendirmeler yapabilir. Herkesi -kendini de- yeniden yargılar, suçlular beraat edebilir, itibarları geri verilebilir ya da suç türü değişebilir, cezalar azal-

tılabilir. Yeni bir muhakeme yaşanır. Çocuk, insanlar hakkında kazandığı yeni bilgilerle hayat yoluna devam eder.

Biraz da kendiliğinden dört aşama gibi görünen olayda çocuk, 1. Güvensizlik aşamasını, 2. Suçlama aşamasını, 3. Yeniden denge kurma aşamasını, 4. Deneyim sayma aşamasını geçirirken anne babalar ne yapar?

Ya Annelerle Babalar?

Yıllarca önce Osman Koçtürk bir hayvan deneyi anlatmıştı:

'Anne bir maymunla yavrusu tel bir kafese konulmuşlardır. Kafesin tellerine ısı verilir. Kafesin ısındığını anlayan anne maymun, yavrusunu yerden kaldırır, kucağına alır. Kafes daha çok ısıtılınca yavrusunu havaya kaldırır, ısıdan korumaya çalışır. Ama kafes daha çok ısıtılıp anne maymunun ayaklarını yakmaya başlayınca yavrusunu yere koyar, kendisi onun üstüne çıkıp ayaklarını yanmaktan korumaya çalışır'

Bu deney çok etkileyicidir. İnsanların koşulları değişince neler yapabileceğini anlayabilmek gerekiyor. Ama işte insanı maymundan ayıran yer de tam burasıdır. İnsanları tanıyabilmek için 'kritik zamanlarda' yaptıklarına bakmak bundan önemlidir.

Ayrılan annelerle babalar, kendi yoğun acılarını azaltmak zorundadırlar. Bu aşamada 'anne', 'baba' rolleri önemini yitirmiştir, onlar şimdi 'biraz şaşkın, yoğun bir acı çeken, yalnız' kadın ve erkektirler. Çevrelerinde aileleri, onların yanında yer alan 'vefalı arkadaşları', bu durumu 'uygun zaman' sayan karşı cinsten tanıdıkları vardır ama onlar gene de 'şaşkın, yoğun acı içinde ve yalnız'dırlar. Onların da şimdi 'güvenli bir sığınak'a gereksinmeleri vardır. Bu 'güvenli sığınak' da çocuktur. Bu durumda kadınlar da erkekler de 'kendi çocuklarına sığınırlar'

Ama bu sığınak 'tek kişilik'tir. Ayrılmalarda çocuk, çiftlerden birisinin yanında kalmıştır. 'Sığınma hakkı'da, çocuğu yanında

olandır. O da gereksinmesi olanı yapar, 'çocuğuna sığınır' Şimdi 'şaşkınlığını' paylaşacaktır, 'yoğun acısını paylaşarak azaltacaktır', 'yalnızlığını giderecektir' 'Çocuk' yanında kaldığı kadının ya da erkeğin 'ortağı olmak' zorunda kalır.

Çocuğun yanında kaldığı 'eskiden annesi olan kadın' ya da 'eskiden babası olan erkek' (şimdi bu özellik çok belirgin değildir), çocuğa 'kendilerinin nasıl haksızlığa uğradıklarını', 'her ikisinin birden nasıl terkedildiğini', 'ikisinin de (ya da üçünün, dördünün de) nasıl güvensiz, parasız pulsuz (ya da bakımsız, kir pas içinde), yersiz yurtsuz bırakıldığını' anlatır. Üzüntüler, gözyaşları, çaresizlik, umutsuzluk, lanetleme, suçlama ortadadır. Bunların paylaşılması istenmektedir. Çocuğun bütün bunları paylaşmaktan başka çaresi yoktur.

'Çocuğun mülkiyeti' açık biçimde gündeme getirilir. Çocuk artık 'onundur', 'iki dünya biraraya gelse çocuğunu göremeyecektir', 'hele bir görmeye kalksın, dünya başına yıkılacaktır' Çocuğun mülkiyeti ilk kez açık bir tehdit aracı, bir silah olarak kullanılmaktadır. İlktir ama son olmayacaktır.

Sonraki aşamada 'çocuk', kendi annesi ile kendi babası arasında bir 'pazarlık aracı olarak' kullanılacaktır. 'Çocuğun kimde kalacağı?', 'tapuların kime devredileceği?', 'boşanma tazminatı', 'nafaka konusu' gibi çekişmelerde çocuk hep kefenin gözüne konacak bir ağırlık oluşturacaktır.

'Çocuğun' sığınak olarak oynadığı rol, yandaşlık olarak sürdürülecek, sonra da mülkiyeti kullanılacak, daha uzun sürede pazarlık kozu olması istenecektir. Böylece, ayrılan annesiyle babasının birinin (yanında yaşadığının) yandaşı, ötekisinin karşıtı olması beklenecektir.

Daha sonraki yıllarda da, çocuk kendi hayatını kuruncaya kadar, yanında yaşadığı annesi ya da babası, duygusal gereksinmelerinden beklentilerine, günlük hayatından ekonomik gereksinmelerine kadar her alanda isteklerini 'çocuğu üzerinden' iletmeyi 'doğal' sayacaktır. İstedikleri 'çocuğunun hakları'dır.

Bütün bunlar toplumumuzda yaşanmıyorsa, hem de sıklıkla yaşanmıyorsa söylenecek bir şey yoktur. Ama yaşanıyorsa, hem de sıklıkla yaşanıyorsa bunlara 'olağandır', 'ya ne yapsaydı?', 'çaresi var mıydı?' deme olanağı var mıdır? Böyle demenin haklılığı var mıdır?

Doğrular burada değil ki...

Doğrular Nerede?

Doğrular şurada:

- Bir evliliği sonlandırmak, ayrılmak, buna karar vermiş olan 'kadın'ın ve 'erkeğin' sorunudur. Çocuğun bu sorunda rolü ve yeri yoktur. Çocuklar bu işe karıştırılmamalıdır. Ve bu 'onlara anlatılmalıdır' Bu ayrılığın çocuklarla ilgisi olmadığı 'onların yüzünden olmadığı', 'onların bir rolünün bulunmadığı' anlatılmalıdır.

- Eşlerin ayrılışında 'çocuğun güveni hiçbir biçimde, dolaylı yollarla bile, hiçbir aşamada zedelenmemelidir' Ayrılanlar, evlenmeye karar vermiş olan kadın ve erkektir. Şimdi yeni bir karar vermişlerdir. 'Anne', annelikten ayrılmamıştır. 'Baba' da babalıktan ayrılmamıştır. Bunu önce kendilerinin bilmesi gerekir, sonra da çocuğa iki taraf olarak bunu anlatma sorumluluğunu bilmeleri gerekir. Özellikle, çocuğun yanında kaldığı anne ya da baba, kendi acısını, sığınma gereksinmesini aşıp anlatabilmesi gerekir. Bu bir vicdan borcudur. Çocuğa artık 'annesinin olmadığını' ya da 'artık babasının olmayacağını' söylemek, çok büyük bir yanlıştır, daha önemlisi, çocuk ilerde bunun böyle olmadığını anladığı zaman bunu ona söyleyen kişiye büyük bir tepki duyacaktır. Psikolojik redlerin önemli bir nedeni, böyle ağır yaralanmaya yol açanlardır, tepki de onlara yönelir. Bunu hiç unutmamak gerekiyor. Kazanıldığı sanılan şeyler sonraki aşamalarda büyük kayıplar olacaktır.

– Kendine acımak, bu acımaya çocuğu da ortak etmek aslında bir kişilik gelişmesi eksikliğidir. Çocuk önce bu ortaklığı -istemese de- yapacak ama uzun vadede bunu bir güçsüzlük olarak değerlendirecektir. Kendi gücünü kazanır kazanmaz da güçsüzlüğün bir zayıflık olduğu kanısına vararak 'güçsüz taraftan uzaklaşacaktır' Bunu da bir 'kendine acıma' nedeni yapmak, bu kez 'çocuğunun da kendine yüz çevirdiğini' söylemek yanlışlara yanlış katmaktır.

Doğru olan, 'kendine acımak' değil, ortada 'acınacak bir durum' olmadığını kabul ederek, ayaklarının üzerinde durabilmektir. Kadın ve erkek, 'şimdi yeni bir yolda kendi başlarına yürümeleri gerektiğini' kabul ederek hayatla bağlarını onarmalıdırlar. Çocuğa da 'bunların hayat içinde olabileceğini, anlaşamayanların kendileri olduğunu, çocuğun kendisinin de hayatı olduğunu, kendi hayatını yaşayacağı' duyarlılıkla, özenle, sevgiyle, güvenle anlatılmalıdır.

– 'Çocuğun mülkiyeti' hiç kimsenin değildir. O 'kendine' aittir. Hayatta oldukları sürece de 'annesi' de vardır, 'babası' da. Annesi de olacaktır, babası da olacaktır. Ayrılıklardan sonra, 'ayda kaç gün görecek?', 'haftada hangi gün, kaç saat görecek?' türünden hukuksal düzenlemeler de yanlıştır. Anne de baba da, kendileri için, çocuk için, çocuğun yanında kaldığı kişi için uygun olan her zaman diliminde çocuklarını göreceklerdir. Birlikte gezecekler, eğlenecekler, yemek yiyecekler, ortak hayatlarını sürdüreceklerdir. Bu 'birlikte olma hakkı' kısıtlanamaz, engellenemez, ortadan kaldırılamaz. Hele de duygusal tepkilerin hedefi hiç olamaz.

Anımsarsanız, İzlandalı bir anneyle Türk bir babanın iki kız çocuğuyla ilgili mahkemelere geçen bir konu olmuştu. Türk baba, kızlarını İzlandalı annelerinin yanından kaçırıp Türkiye'ye getirmişti. Küçük kızlar burada 'tesettürlü' bir hayata girmişlerdi. Bu İzlandalı anne kendi çocuklarını görmek için buralara geldi, avukatıyla duruşmalara girdi ama çocuklarını sadece uzaktan

görmekle yetindi. Babanın yakınları duruşmalarda bile İzlandalı kadına tepkiler gösterdiler, bağırıp çağırdılar. Bu yabancı kadına burada kimse sahip çıkmadı. Kimse onun 'anne' olduğunu aklına bile getirmedi. 'Yabancı'ydı, 'başka dinden'di, üstelik 'orada yaşıyor'du. Çocukları burada tutmak, annelerine göstermemek Türk 'baba'nın mülkiyet hakkıydı, baba da bu hakkı kararlılıkla kullanıyordu. Bu durumda o çocuklar nasıl büyüyecektir, insanlar hakkında neler düşüneceklerdir? Yıllar sonra, bu olayı nasıl yorumlayacaklardır? Betty Mahmudi'nin kitabını okuyup yürekleri sızlayan, ağlayan insanlar böyle bir olay için, yanıbaşlarında yaşanan dram için ne düşünmüşlerdir? Bunları sormak zorundayız, merak etmek zorundayız.

– Çocuklar anne baba ayrılığının 'mallar, paralar, tapular, banka hesapları' bölümünde 'pazarlık kozu' olarak 'kullanılmamalıdır' Bunu yetişkin insanlar kendi aralarında yapabilmeli, sonra da kendi hayatlarını sürdürmelidirler. Çocuğun hakkı hiçbir tartışmaya, hiçbir pazarlığa sokulmadan 'ona verilmelidir', 'eline verilemiyorsa hesabına yatırılmalıdır' Ya da 'çocuğun hakkı', yanında yaşadığı kişiye kullanmak üzere verilmelidir. Ama 'çocuk', bu pazarlığın kesinlikle dışında tutulmalıdır. 'Ben kendim için bir şey istemiyorum ki, istediklerim çocuğumun hakkıdır' kalkanının arkasına saklanıp çıkar sağlanmamalıdır.

Doğrular aslında hiç de zor değil ama 'gerçekten erişkin olmayı başarmış yetişkinler' istiyor. Zorluğu da burada, önemi de.

Ayrılmasak Daha mı İyi?...

Pek çok kişi için (bunların içinde öğretmenler, pedagoglar, psikologlar bile olabilir), anne ve babanın ayrılışı eşittir 'problemli çocuk' Toplumumuzda çok kişi annesi babası ayrılmış çocuğa 'ruhsal sağlığı bozulmuş çocuk' olarak bakarlar. Ona acırlar, ayrı

tutarlar, bu konuyu konuşmamaya çalışırlar ya da tam tersi bir tutumla çocuğa bunu sorar, 'kimin haklı, kimin haksız olduğunu?' öğrenmeye çalışırlar.

Önce şunu bilmemiz gerekiyor: Bir kadınla bir erkek nasıl birbiriyle evlenmeye karar veriyorsa aynı biçimde ayrılmaya da karar verebilirler. Ayrılma hakkı da evlenme hakkı gibi eşitlik içinde düşünülmelidir.

Çocukların en dikkatli koşullarda bile ayrılık olayından olumsuz etkilendikleri doğrudur ama 'böyle olacak diye' çekilmez duruma gelmiş bir hayatı sürdürmek 'yanlıştır' 'Çocuklarım etkilenecek diye korkuyorum' diyenlerin önemli bir bölümü, kendi korkularını çocuklara yükleyerek kendilerini savunmaktadır. Çevre de hiçbir zaman ayrılığı onaylamamakta, 'ev içinde ne olursa olsun' dayanmalarını söyleyerek ayrılığa karşı çıkmaktadır. Pek çok mutsuz evlilik böyle sürdürülmektedir.

Ancak hiç unutulmaması gereken bir gerçek de, uzlaşmasız, anlaşamayan çiftlerin ev içindeki tartışmalarının, sevgiyi de saygıyı da yok eden kavgalarının 'çocukları kimi zaman ayrılık kadar', 'kimi zaman da ayrılıktan daha çok' olumsuz etkilediğidir.

Prof. Dr. Aysel Ekşi'nin 'Çocuk, Genç, Ana Babalar' adlı yapıtında 'Ayrılığın uzun sürede etkileri' başlıklı bölüm şöyledir:

'Boşanmanın veya aileden ayrılmanın çocuklar üzerindeki uzun sürede etkisi, hiç kuşkusuz boşanmadan sonra neler olduğuna bağlı olarak çok değişir. Eğer psikiyatrik bozukluklar veya problemler varsa, bunlara yol açan neden genellikle bu ayrılık değildir; bu bazen çocuğun bakımının giderek kötüleşmesi ya da içine girdiği koşullara bağlı olabilir. Yapılan çalışmalara göre, ayrılmamış olmakla birlikte, aile içinde sürekli çok kötü ana-baba-çocuk ilişkileri yaşamış gençlerde, ilerki yaşamlarında depresyon, ana babaları ayrılmış gençlerden daha sık ortaya çıkmıştır. Bugüne kadar hiçbir aile dağılmasının, ilerde doğrudan doğruya depresyonla ya da diğer ruhsal bozukluklarla ilişkisi kurulamamıştır. Olsa olsa ana baba ayrılığı ilerki streslere ve tehlikelere

karşı kişiyi daha çabuk kırılır hale getirir, bu belki kendine saygı ve kendine yeterlilik duygusunda azalmayı ya da duygularını denetlemek açısından bazı bozulmalara bağlanabilir'

Aysel Ekşi'nin bu kitabını baştan sona dikkatle okumanızı öneririm.

Kişisel gözlemlerim, çocukların ayrılık olayından çok, ayrılan anne babaların birbirlerini suçlayıcı, yaralayıcı, sevgiden, saygıdan yoksun davranışlarından etkilendikleridir.

İnsanların birbiriyle geçirdikleri yılları, olayları, iyi ve kötü günleri bu denli unutarak yalnız karşısındakine değil, kendilerine de saygısızlık ettikleri kanısındayım. Bu da olgun bir kişiliğin gelişememiş olmasına bağlı olmalıdır.

GELİŞTİRİCİ ZORLUK ENGELLEYİCİ ZORLUK...

Çocuklar Zorlukla Karşılaşmalı mı, Karşılaşmamalı mı?

Pek çok anne ve baba sizinle konuştukları zaman 'çocukları için çok şey yaptıklarını', 'onlara rahat etmeleri için ellerinden geleni sağladıklarını' bunun için sıkıntı çekmiş olsalar da 'içlerinin rahat olduğunu' belirtir, 'bari değeri bilseler, bizim için değil, kendileri için' diye de önleyemedikleri bir hayıflanmayı dile getirirler.

Bizim toplumsal aile ideolojimiz, 'ailenin hayat boyunca çocuklarını beslemek, giydirmek, büyütmek sonra okutmak, sonra evlendirmek, işe yerleştirmek, daha sonra onların çocuklarını büyütmelerine yardımcı olmak, hayatlarına gözkulak olmak, rahat etmeleri için çırpınmak' üzerine kurulmuştur.

'İyi annelik babalık' çocuklarını zorluklarla karşılaştırmayan, böyle bir şey olduğunda varıyla yoğuyla yardımlarına koşan, onlara sıkıntı çektirmeyen annelik babalıktır. Böyle davranmayan

'anneler babalar', eleştirilir, 'ilgisiz,' 'meraksız', 'katı kapli', 'zalim' ve benzeri nitelemelerle toplum davranışının dışında sayılır.

Çocukla ilgili her konuda gördüğümüz gibi, 'gelişim süreci', 'zorluklarla karşılaşma', 'zorlukları tanıma', 'zorlukları yenme' ile başlayıp biten bir süreçtir. Önemli olan bir başka gerçek de 'gelişme süreci'ne, 'bir zorluğun yenildiği aşamada yeni bir zorluğun çıktığı'dır. Bir başka gerçek, 'birden çok zorluğun eşzamanlı olarak ortaya çıktığı'dır. Her 'zorluk' için 'karşılaşmadan yenmeye' kadar olan süreç yeniden yaşanmaktadır. Emekleme de böyledir, yürüme de böyledir, oyun oynama da böyledir, konuşma da böyledir, kimliğini kazanma da böyledir, sosyalleşme de böyledir.

Aslında her çocuğun büyümesi, insanın tarihsel gelişiminin minyatür bir tekrarı gibidir. İnsan da tarihsel gelişiminde önce dört ayak üzerinde yürümüş, sonra iki ayağının üstüne kalkmıştır. Önce seslerle anlaşmış, sonra konuşmaya başlamıştır. Önce sürü halinde yaşamış, sonra aile kurup ayrı yaşamayı öğrenmiştir. Önce çevresinde bulduklarıyla yetinmiş, sonra kendi emeğiyle üretmeyi, alet yapmayı öğrenmiştir.

Dikkat edersek, bir çocuğun büyüyüp gelişmesi de bu aşamaları izler, bu gelişimi gösterir. Bir çocuk, kendi türünün tarihsel evrimini kendi başına yaşıyor gibidir.

Dikkat edince görürüz ki; 'Geliştirici olan, zorlukla karşılaşmadır' Zorlukla karşılaşmayan hiçbir canlı -insan da bu canlılardan birisidir- gelişemez. İnsan, 'zorluklarla karşılaştığı zaman 'onu yenmek zorunda olduğunu ANLAR', bu 'zorluğu yenmenin çarelerini DÜŞÜNÜR', zorluğu yenmek için 'gerekli donanımı ARAŞTIRIR', zorluğu yenmek için 'gereken güç arttırımını ya da araçları, gereçleri YAPAR', sonra da 'zorluğu yenme işine girişerek KENDİ ÇABASIYLA ZORLUĞU YENER' Gelişimin mekanizması budur.

Çocuğun gelişimi için de her konuda bu sürecin yaşanması zorunludur. Bu süreci yeniden yeniden yaşamayan çocuklar gelişemezler. Onları zorluklarla karşılaştırmamak, onların her zorlu-

ğunu 'onların rahat etmesi için', 'onların iyiliği için', 'onlar yerine hallederek onları rahat ettirmek', aslında onların gelişimini köstekleyen büyük bir yanlıştır. Bu şekilde her şeyi 'kolay bulan', 'çaba harcamadan elde eden' çocuklar, ilerdeki hayatlarında da karşılaştıkları güçlükleri nasıl yeneceklerini bilemeyecekler, bocalayacaklar, bu güçlükleri -kendi yerlerine- çözecek bir başkasını arayacaklardır.

Çocuklara 'iyilik etmek' adına 'kötülük etmek' de budur.

Peki, çocuklara hiç mi yardım etmeyelim? Onları kendi hallerine bırakarak 'kendi gelişimlerini sağlamak için' hiç karışmayalım mı?

Elbette ki böyle yapmak da yanlıştır. Daha önceki 'annelik babalık' nasıl yanlışsa, bu tür 'ilgisiz annelik babalık' da yanlıştır.

Böyle anne babalar da vardır, onlar da 'çocuğu kendi haline bırakmanın, ona karışmamanın, ne isterse yapma özgürlüğü vermenin' onu özgür bırakmak, baskı altında tutmamak olduğunu sanmaktadırlar. Elbette yanlış yapmaktadırlar, çünkü bu, 'çocuğu özgür bırakmak' değil, çocuğu yalnız bırakmaktır, çocuğu ilgisiz bırakmaktır, çocuğu annesiz babasız bırakmaktır.

Bilinçli annelik babalık, 'çocuğu geliştiren süreçte büyüten' annelik babalıktır. Bu da, 'çocuğu yenebileceği zorlukları yenmesi için özgür bırakmak', 'yenemeyeceği zorluklarla karşılaşınca destek olmak'la yapılır.

Bilinçli anne baba, şuna dikkat eder;

1. Çocuğun gelişimi, karşılaştığı zorlukları yenmeyi öğrenerek sağlanacaktır. Çocuk her davranışıyla 'karşılaştığı zorluğu yenmek için çaba harcadığını' göstermektedir. Öncelikle bu zamanda, çözümü çocuğun bulması, güçlüğü kendisinin yenmesi çok önemlidir. Dikkat edilirse, 'kendi' yapmak istediği bir şeyde yardım edilmesini çocuk da tepkiyle karşılar. Burada, çocuğun kendi gücünü ölçmesine, denemesine izin vermek çok önemlidir. Anne baba duyarlılığının bu noktada 'işe karışmayı' istememesi, çocuğun karşılaştığı zorluğa üzülmemeyi öğrenmesi çok önemlidir. Çocuk, karşılaştığı güçlüğü 'kendisi yenerse'

büyük bir haz duyar, başarısını kutlar, bunu göstermek ister. Bu noktada, onun başarısını kutlamak, sevincine ortak olmak çok önemlidir.

2. Çocuk, karşılaştığı güçlüğü yenemezse üzülür, tepki gösterir, ondan uzaklaşır. Burada çocuğun üzüntüsünü farketmek çok önemlidir. Çocuğu eleştirmemek, kınamamak, tersine onu desteklemek, 'onun bunu yapabileceğini söylemek' onu yüreklendirecektir. Olayı yeniden denemesine izin vermelidir. Yeniden denemesini teşvik etmelidir. Başarması için 'çocuğun uğraşının tümünü kapsamayan' destekler verilebilir. Ama başarının tümünün çocuğa ait olması, gelişimin sağlıklı olması için önemlidir.

3. Çocuk, zorluğu hiçbir biçimde yenemiyorsa, ya onu yenebilecek gelişim aşamasında değildir ya da gerekli donanımı eksiktir. Bunları ona anlatmak, zorluğu nasıl yenebileceğini ona anlatıp göstermek bilinçli bir yardımdır. Gene, 'onun yerine yapmak değil', 'onun nasıl yapılacağını göstermek' doğrudur.

Bilinçli annelik babalık, öğretmenlik gelişim sürecini doğru destekleyebilmektir. Çocuğun 'başarma gücünü' göstermesine yardımcı olabilmektir. 'Gelişim', adından da anlaşılacağı üzere, aşama aşama gelişecek bir süreçtir. Her gelişim süreci 'çocuğun başarısı' olmalıdır. Her 'basamak' onun tarafından çıkılmalıdır. Gücü böyle artacaktır, becerisi böyle artacaktır, güveni böyle artacaktır, mutluluğu böyle artacaktır.

Çocuğun yapacağı her şeyi 'onun iyiliği için, onun yerine yapan' anneler babalar, aslında kendi çocuklarını 'güçsüz' bırakmakta, 'beceriksiz' yapmakta, 'güvensiz' kılmakta, 'mutsuz' etmektedir. Bunun adını da, 'iyi annelik babalık' koyarak kendilerini rahatlatmakta, davranışlarını aile ölçeğinde de, toplum ölçeğinde de onaylatmaktadırlar.

Peki, bu 'iyi anneler babalar' böyle bir davranış kalıbını neden benimsemektedir? Bilgisiz oldukları için mi, öyle gördükleri, öyle alıştıkları için mi, toplum öyle istediği için mi? Yoksa, bu davranışların arkasındaki fon daha da karmaşık mı?

MÜLKİYET İDEOLOJİSİ VE YETİŞKİNLERİN RUHSAL DOYUMSUZLUĞU...

İnsan Mülkiyeti...

'Çocuklarınıza sahip olunuz'

Böyle bir sözün yadırganacak yanı yoktur. Bu söz, 'onlarla ilgileniniz', 'onları yalnız bırakmayınız' anlamında kullanılır, toplum tarafından olumlanır. Dilimizde 'kendi çocuklarımızla ilgili sözcükler' de 'oğlum', 'kızım' gibi 'sahip olma'yı belirten sözlerdir. Bu sözleri pek de bilincinde olarak söylediğimiz düşünülemez ama davranışlarımıza baktığımız zaman 'gerçek bir sahip olma'nın izdüşümünü görürüz.

Çocuklarımız, nüfus kâğıtlarıyla tapusunu aldığımız bir 'gayrimenkul'un (taşınmaz mal'ın) zimmetimize yazıldığı gibi 'bizim malımız' sayılır. Hem de 'çok değerli bir taşınır (menkul) malımız' Adını biz koyarız, soyadını biz veririz, dinini biz belirleriz, nüfusunun kayıtlı olduğu yer, bizim kaydımızın olduğu yerdir. Artık 'ailemizin içinde hiç değişmeyecek bir yeri' olacaktır. 'Aile',

hayatımız boyunca içinde olacağımız belki de tek sosyal kurumdur. Aile'den emekli olamazsınız, 'istifa edemezsiniz', 'değiştiremezsiniz'. Adınızı, soyadınızı, istiyorsanız dininizi değiştirebilirsiniz. Düşüncelerinizi, duygularınızı, inançlarınızı, davranışlarınızı değiştirebilirsiniz ama ailenizi değiştiremezsiniz. İşinizden emekli olabilirsiniz, istifa edebilirsiniz, işyerinizi değiştirebilirsiniz ama 'ailenizi değiştiremezsiniz'.

İnsanlar da aile mülkiyetinin birer parçasıdır.

'İnsan mülkiyeti' kölelik dönemiyle birlikte ortadan kalkmamıştır, aile içinde devam etmektedir.

Erich Fromm, 'Sahip Olmak Ya Da Olmak' adlı yapıtında açıklıyor:

'...Ama asıl haz, maddesel malları değil, canlı varlıkları mülkiyet altına almaktan doğar. Ataerkil toplumlarda en fakir adam bile, en azından karısının, çocuklarının ve hayvanlarının mülkiyetini elinde tutar, kendisini onların mutlak efendisi olarak görürdü. Olabildiğince çok çocuk doğurulması, insan mülkiyetine sahip olmanın ve çalışmak zorunda olmadan «sermaye birikimi» yaratmanın tek yoluydu. Bütün yükü kadının taşıması gerektiği düşünülecek olursa, ataerkil toplumlarda çocuk dünyaya getirme olayının, belli bir aşamadan sonra, kadının sömürülmesine yol açtığını rahatlıkla ileri sürebiliriz. Anneler ise kendi açılarından, küçük oldukları sürece, çocukları üzerinde egemenlik kurmaya çalışarak, bir denge arayışı içine girmişlerdi. Böylece ortaya garip bir kısır döngü çıkmaktaydı. Sömürülen kadın çocuklarını sömürmekte, büyüyen çocuklar ise babaları ile birlikte bu kez yine kadına egemen olmaktaydılar.'

'İnsan mülkiyeti', aile dışına da taşmaktadır. Fromm, aynı yapıtında bu durumu da şöyle açıklar:

'Günümüzde kişi, ilişkide olduğu insanlara karşı da sahip olma eğilimiyle doludur. Doktordan, dişçiden, avukattan ve işçiden bahsederken, «benim doktorum», «benim dişçim» ve «benim

işçim» demektedir. İnsanın dışında eşyalar, hatta duygulardan konuşulurken bile, onlar da bir mülkiyet kapsamı içinde anlatılırlar. «Benim hastalığım», «benim ameliyatım», «benim ilaçlarım» derken, kişilerin yaşadıkları olayları sahip oldukları şeylermiş gibi ele aldıkları bellidir. Böyle kişilerin sağlıklarındaki bir bozulmayı, ellerindeki hisse senetleri değerinden yitirmiş gibi algılayıp, öyle değerlendireceklerine de kuşku yoktur'

Dilimizdeki 'ilgilenmek', 'sıkıntılarını paylaşmak' kavramlarını anlatan deyişler de 'sahip çıkmak', 'sahip olmak'tır. Kadın, 'hayatımda bana sahip çıkan bir erkeğim olmadı' diye yakınır. Çocuklarıyla ilgilenmek, 'çocuklarına sahip olmak' diye tanımlanır.

Bu davranışın kökeni, insanlık tarihinin derinliklerine kadar uzanır. İnsanlık tarihinin geçmiş dönemlerinde, erkekler evin dışında ailenin beslenmesi için çalışırken, kadınlar da evdeki işlerle uğraşırlardı. Erkeğin yaptığı işlerdeki hayvanlar, aletler erkeğin, ev içindeki eşyalar da kadının malı sayılırdı. Anaerkil (ananın egemen olduğu) bir toplumsal düzende, çocuklar analarının mirasçısıydı. Babanın mirası, kendi kardeşlerine, onların çocuklarına kalırdı. Servetlerin artışı, erkeğin elindeki servetin önemli ölçüde artışı, 'bu mirasın erkekle kadının ortak çocuklarına' kalması isteğini uyandırdı. Böylece, kadın tarafından hesaplanan soy-zinciri ve analık miras hukuku kaldırıldı, yerine erkek tarafından hesaplanan soy-zinciri ve babalık miras hukuku kuruldu. Bu değişiklik, kadınların kocalarının mirasını çocuklarına bıraktırmak isteğinden doğmuştur. Resmi evlilik de miras hakkının kime kalacağının belirlenmesi için yapılan yasal işlemdir. Çocuğun babası konusundaki tartışmaları kesmek için de Napolyon yasası, 312. maddeyi getirmiştir: Evlilik sırasında gebe kalınan çocuğun babası, kocadır.' (Geniş bilgi için, F. Engels'in, Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni' adlı yapıtına bakınız.)

Babanın mirası ya da ailenin mirası artık sadece 'para ve malvarlığı' değildir. Baba işinin devamı, aile şirketinin yönetimi-

nin devralınması, baba mesleğinin sürdürülmesi, soyadının devamı, aile şerefinin korunması da 'çocuklara kalan miras'ın içindedir. Çocukların eğitimi, çalışması, kiminle (ya da hangi nitelikteki kişilerle) evleneceği, nerede nasıl yaşayacağı artık bu 'miras hakkı' nın verdiği yetkiyle baba ya da aile tarafından belirlenecektir.

Anneler babalar, çocuklarının sadece hukuksal değil, gerçek hayatta da 'sahibidir' Okula götürdükleri çocuklarını, öğretmene 'eti senin kemiği benim' diye teslim edebilmektedirler. (Öğretmen çocuğun etini morartabilir ama kemiğini kırmamalıdır, o ailenin hakkıdır.)

Bugün toplumumuz 'aileleri tarafından seçilen' yüksek öğrenim dallarında bocalayan, acı çeken, isteksizce gidip gelmek zorunda kalan üniversite öğrencileriyle doludur. 'Ailenin prestij beklentisi' için istemediği bölümleri seçmeye zorlanan, kimi zaman 'sevgi baskısı'yla buna zorlanan genç insanlar, 'insan mülkiyeti'nin acılarını yaşamaktadır. Gençlerin birbirleriyle tanışıp, anlaşıp evlenmek istemeleri de iki taraftaki ailelerin 'denklik, çıkarlar, kendi avantajlarını koruma, karşı taraftan daha kârlı çıkma, prestijlerini koruma, prestij kazanma' hesaplarıyla karışmakta, ev eşyalarının bile, parasının ödenmesi karşılığında kendi isteklerinin dışında seçilmesini seyretmektedirler.

'İnsan mülkiyeti', böylesine güçlü biçimde yaşamaktadır. Toplumsal tarihten devraldığımız bu mirasın bugün de böyle güçlü biçimde yaşaması, bugünkü davranışlarımızın önemli bir kökenidir. Bu mirası reddetmek de sanıldığından daha güçtür.

Ama yapılması gereken de tam budur. 'İnsan mülkiyeti'nin bize devreden tarihsel mirası reddetmemiz gerekiyor. Ne sahipliğimizi kimseye vermeliyiz, ne de kimsenin sahipliğini üstlenmeliyiz. Kendi çocuklarımıza yapabileceğimiz 'en büyük iyilik', onların sahibi olmak değil, 'onların kendi sahibi olmasına' bilinçle yardımcı olmaktır.

Kendi Ruhsal Doyumumuz İçin mi Böyle Davranıyoruz?...

Bu soruyu sormanın zamanının geldiğini sanıyorum. Birçok annenin babanın 'çocuğun iyiliği için' yaptıklarını söylediği şeylerin hiç de çocuğa iyilik olmadığını, tersine onu güçsüzleştirdiğini, onu engellediğini, mutsuz ettiğini 'görememesi' ilk bakışta şaşırtıcı görünür. İlk bakışta onların bu konuları 'bilmedikleri için' böyle davrandıklarını, öğrendikleri, bilgi sahibi oldukları zaman böyle davranmayacaklarını düşünürsünüz. Böyle bir anneyi anımsıyorum. Zeki, duyarlı, yüksek eğitim yapmış, önemli bir iş kariyerinin sahibiydi. 4 yaşına gelmiş çocuğunu 'kendisi beslemeye devam ediyor'du. Bunun yanlış olduğunu, çocuğunun gelişmesini engellediğini anlattığımız zaman dikkatle dinledi. Davranışının yanlış olduğunu hemen anladığından eminim. Ama önerilerimize karşı çıkmayı sürdürdü. Israrla 'çocuğunu kendisi beslemediği takdirde çocuğun yemek yemeyeceğini, ağzına hiçbir şey koymayacağını' söylüyordu. Kendisine 'dünyadaki hiçbir canlının önünde yiyecek olduğu halde açlığını sürdürmesinin olamayacağını' söylediğimiz zaman, 'hayır, yemez, açlıktan ölür' diyerek karşı çıkışını sürdürüyordu. Güçlükle söylediklerimizi kabul ederek 'bir deneme yapmayı' kabul etti. Çocuğun açlığı tehlikeli noktaya gelirse bizi arayacaktı. Biz kendisine, çocuğun sevdiği yiyecekleri önüne koymasını, çocuğun kendi istediği kadar alıp yemesini öneriyorduk. Birkaç gün sonra, bizi arayarak 'çocuğunun beklediğinden daha çok yemek yediğini, bunun zararlı olup olmadığını' soruyordu.

Bir anneanne, o zamana kadar anne de çalıştığı için kendisinin baktığı üç yaşındaki torununun bir çocuk yuvasına verilmesine şiddetle karşı çıkıyordu. Baba, kendisinin de eşi olan annenin de çocuğun artık başka çocuklarla arkadaş olma zamanının gel-

diğini bildiklerini, değişik mekânları tanımasının, başka çocuklarla oyun oynamasının 'çocuğun bile aradığını belirttiği gereksinmesi' olduklarını bildiklerini anlatıyordu. Ama anneanne, buna şiddetle karşı çıkıyor, çocuğu yuvaya vermenin 'onu başlarından atma' olduğunu söylüyor, 'kendi bakımının özenini inkâr etmek' olduğunu söylüyor, 'çocuğun yuvada hastalanacağını, beslenemeyeceğini' söylüyor, anne olan kızına da, baba olan damadına da tepki gösteriyordu. Baba, çocuğunu yuvaya verebilmek için 'anneannenin ikna edilmesinin zorunlu olduğunu' anlatıyordu.

Bir çocuk, yuvaya gelmeye başladığı zaman bir 'alışma süreci' geçirir. Annenin yakın ilgisi, alıştığı görsel imgeler, bildiği sesler, kokular, çevresindeki insanlar 'değişmiştir' Alışkanlıklarına bağlılığına göre bu 'alışma süresi' kısa ya da uzun olur. 'Alışması', artık her istediğinin 'yapılmayacağını anlamasına, bunu kabul etmesine, bunların yerine başka, karşılanacak istekler koymayı öğrenmesine' bağlıdır. Bu değişim de çocuğun gelişiminin bir parçasıdır. Kişilik gelişimi, sosyal gelişim, çevresiyle ilişkisini 'kabul edilen istekler belirtebilmek, bunu kabul etmek ama haklı isteklerini de duyurabilmek' biçiminde bir düzenlemeyle olmaktadır. Çocuğu geliştirebilen yuva da, bu ilişkinin çerçevesine duyarlıdır, çerçevenin sınırlarını da 'çocuğun istekleriyle gereksinmeleri'nin buluşmalarıyla genişletir. Her çocuk çabuk ya da biraz uzunca sürede, daha kolay ya da daha güç olarak bu değişimi algılar, uyum gösterir, sonra da mutlu olur. Yuvaya ilk geldiği zaman 'annesinden ayrılamayan, ayırılırken ağlayan' çocuk, sonraları annesi onu almaya geldiği zaman 'onunla gitmeyeceğini, burada kalmak istediğini' söyleyecek, annesini şaşırtacaktır.

Bir çocuk yuvaya verildiği zaman anne için de bir 'alışma süreci' başlamıştır. Anne, çocuğunun başka bir yerde olmasından 'huzursuz olmakta', üzerindeki tedirginliği bir türlü atamamakta, 'çocuğu yuvaya erken verip vermediğini?' sormaktan kendini alamamaktadır. İçindeki istek, 'yuvaya gelmek, çocuğunun

göremeyeceği biçimde onu seyretmek, ne yaptığına, nasıl yaptığına bakmak'tır. Olanak bulsa bütün gününü böyle geçirebilir. Bunun yerini 'telefon etmek, sık sık bilgi almak, ayrıntılı bilgi istemek' alacaktır. Kaç annenin 'çocuğunu yuvaya verdiği için' suçluluk duymadığını hep merak etmişimdir. Annelerin çoğunun, değişen yoğunluklarda 'suçluluk duyduğunu' sanıyorum. Yuvalara yönelik eleştirilerin, tedirginliklerin, suçlamaların hiç değilse bir bölümünün bu 'suçluluk duygusunun hafifletilmesine yönelik' olduğu düşünülebilir.

Aslında 'çocuğun anneye bağımlılığı' görüldüğü zaman, 'annenin çocuğa bağımlı olup olmadığını?' düşünmek gerekir. Çünkü, çocuğun bağımlılığının bulunduğu durumda aslında 'annenin bağımlılığı' sözkonusudur.

Bu örnekler neyi anlatmaktadır? Yanlış olduğunu bildiği halde çocuğunu kendi beslemekte ısrar eden anne, torununun 'kendisi'nden uzaklaştırılmasına şiddetle karşı çıkan anneanne, çocuğuna 'bağımlılaşmış' anne, neyi anlatmaktadırlar? Bu örneklerin de, benzeri pek çok örneğin de bize anlattığı gerçek, 'büyüklerin kendi ruhsal doyumsuzlarına çocuklarıyla doyum aradıkları'dır.

Böyle 'net' söylendiği zaman bunu kabul edecek yetişkin sayısı da çok değildir. Böyle bir şeyi anlattığım zaman, özellikle 'anne'lerin karşı çıktıklarını, kabul etmediklerini, 'öyle şey mi olur? Ben elbette çocuğumun iyiliğini düşünüyorum' dediklerini biliyorum. Ama, 'kendilerini yeterince tanıyıp tanımadıklarını?' sorduğum zaman uzunca bir sessizlik olduğunu anımsıyorum.

Şimdi soruyu yeniden soruyorum: 'Kendinizi yeterince tanıyor musunuz?' Hemen 'evet', 'elbette tanıyorum' demeden önce şu soruları kendinize sorunuz ve yanıtlarını iyice, içtenlikle düşününüz:

- Çocukluğunuzun nasıl geçtiğini anımsıyor musunuz?
  İsteklerinizi belirtebiliyor muydunuz?
  Bunlar nasıl karşılanıyordu?

Çevrenizde öfke duyduğunuz kimseler var mıydı?
Öfkenizi belirtebiliyor muydunuz?
Dayak yediniz mi?
Yaramaz mıydınız?
Anneniz babanız sizinle iftihar mı ederlerdi?
Hiç yakınlarınızdan birisinin ölmesini istediniz mi?
Anneniz gibi anne, babanız gibi baba olmak ister misiniz?
Kendinize 'güvenli bir çocuktum' diyebilir misiniz?
Cinsellik nedeniyle utandırıldığınız olmuş muydu?
Cinselliği annenizle babanızla konuşabilir miydiniz?

- Nasıl bir gençlik geçirmiştiniz?
Kendisiyle barışık mı, huzursuz muydunuz?
Gençliğinizde kimin yerinde olmak istemiştiniz?
Toplumla barışık mıydınız, kavgalı mı?
Toplumu değiştirmek istiyor muydunuz, ilgisiz miydiniz?
Karşı cinsten arkadaşlık için ne düşünüyordunuz?
İstediğiniz eğitimi yapabildiniz mi?
Bu kararı siz mi vermiştiniz, aileniz mi, rastlantılar mı?
Evlilik için ne düşünüyordunuz?
Gerekli mi? / Zorunlu mu? / Gereksiz mi?

- Bugününüz nasıl geçiyor?
Bugün de aynı mesleği de seçer miydiniz?
Çalıştığınız işte mutlu musunuz?
İş değiştirme şansınız var mı?
Bugün evlenseydiniz gene eşinizi mi seçerdiniz?
Toplumsal olaylar sizi mutsuz mu ediyor, mutlu mu, yoksa ilgisiz misiniz?
Kendinizi güvende duyuyor musunuz?
Sıkıntılarınızı paylaşabiliyor musunuz?
Elinizde olsaydı nerede, nasıl yaşardınız?

Bütün bu soruları kimi zaman yakın arkadaşlarımızla konuşuruz, kimi zaman kendimize sorarız, çoğu zaman da aklımıza bile getirmek istemeyiz. Bu sorulara verdiğimiz yanıtların çoğu, içinde bırakıldığımız 'doyumsuzluğun', 'yoksunlukların', 'sıkıntıların' bilançosu demektir.

Bu soruları kendimize sormak da bütün bunları bilincimize çıkarmak, acılarını yeniden yaşamak, onlarla yeniden karşılaşmak demektir. Onlardan kaçarız ama kurtulamayız. Onlar bilinçaltımıza itilen yerlerde dururlar, her fırsat buluşlarında kendilerini duyururlar, 'eksik kalan doyumun', 'yoksunlukların' doyurulmasını, tamamlanmasını isteyip dururlar.

Yetişkinlerin davranışları kendi yanlışlarından değil, çaresizliklerinden kaynaklanmaktadır.

Çocukluğumuzdan beri bulamadığımız, bulmamız engellenmiş 'kendimizi' arıyoruz. 'Kendimiz'; 'kendi benliğimiz'; sevgisi büyüklerin istediği gibi olma karşılığında elde edilmiş, saygısı ancak büyüyüp otorite olduğu zaman kazanılmış, değeri toplumsal normlara uymasıyla ölçülmüş, cinselliği her türlü baskının altında gizlenmiş, başarısı hep bir beklenti olarak önünde tutulmuş, başarısızlığı hep utançla karşılanmış, güveni kuşkuyla karşılanmış bir insanın çaresizliğiyle bulamadığımız bir yerlerde kalmıştır. Aslında bütün davranışlarımızla 'kendimiz'i arıyoruz. Ne aradığımızı açıkça bilmediğimiz için de, karşımıza çıkan her şeye büyük bir hırsla sarılıyoruz.

Kimimiz işe hırsla sarılıyor, 'kendisizliğimiz'i unutuyoruz.

Kimimiz paraya, mala sarılıyor, doyumu burada arıyor.

Kimimiz mevki, etiket, statü ile doyacağını sanıyor.

Kimimiz ünlü olarak doyumsuzluğuna çare arıyor.

Kimimiz futbol takımı fanatizmiyle hırslarını boşaltıyor.

Kimimiz direksiyon başında hırsını yollara döküyor.
Kimimiz mutsuzluğunu bir yaşama biçimi yapıyor.
Kimimiz....

Ama olmuyor, olmuyor, olmuyor.

Çünkü bunların hiçbirisi 'aslında aradığımız' değil. 'Kendi' mizi arıyoruz ve 'o' yıllar önce yitirdiğimiz yerlerde.

Çaresiz kalıyoruz, çocuklarımıza yöneliyoruz. Çünkü onlar bizim elimizde ve onlara gereksinmemiz var. Hep çocuklarımızın bize gereksinimleri olduğunu söylüyoruz, bu doğru da, ama onların artık bize gereksinimi olmadığı zaman da 'biz onları bırakamıyoruz'

Küçük çocuklar olarak bize duydukları gereksinimler de bizim onlara verdiklerimizden başka. Biz onların istediklerini vermiyoruz ama istemediklerini bol bol veriyoruz. Çünkü, çocukların bunları almaya gereksinimleri yok ama 'bizim onları vermeye gereksinimimiz var'

Onlara 'kendi gereksinmelerimizi veriyoruz', karşılığında da gene 'kendi gereksinmelerimizi almak istiyoruz' Çocuklarla anlaşmazlığımızın temeli bu.

Alice Miller-Yetenekli Çocuğun Dramı...

Alice Miller, Basel'de yüksek öğrenimini bitiren bir felsefe doktoru, sonra psikanaliz eğitimi yapıyor, 20 yıl Zürich'te mesleğini muayenehanesinde yapıyor. 1980 yılında muayenehanesini kapatıyor, üniversitedeki görevinden ayrılıyor, kendisini araştırmalarına veriyor. 'Çocuklarda benlik yitimi' üzerinde çalışıyor, yayınlar yapıyor.

Önemli bir çalışmasının başlığı:

GEREKSİNİMLERİNİ GİDEREMEYEN AMA HER ŞEYE SAHİP BİR ÇOCUK...

Psikanaliz çalışmaları sırasında, çocukluk döneminde 'kendisi için gerekli sevgiyi, saygıyı, değeri doyurulamamış' yetişkinlerin durumunu inceliyor. Yetişkinlerin yetişme dönemlerinde yaşadıklarını inceliyor, böylece 'kişilerin kendi doyumsuzluklarını kendi çocuklarıyla karşıladıklarını', bunun da 'yeni doyumsuz bir yetişkin adayı' demek olduğunu buluyor.

'Burada sözkonusu olan, kendileri birçok olanaklara sahip olmuş, hatta geliştirdikleri yetenekleri olmuş ve karşısındakilere verdikleri ve gösterdikleri başarıları sayesinde çoğu zaman takdir edilmiş hastalardır. Hemen hemen tümü daha doğdukları yıl altlarını ıslatmayı bıraktıklarını ve çoğu daha 1.5 - 5 yaşları arasında çok da becerikli bir şekilde küçük kardeşlerinin bakımında yardımcı olduklarını belirtmektedirler. Genel kanıya göre -ebeveyninin gurur kaynağı- bu insanlar güçlü ve sağlam bir benliğe sahiptir. Ama burada bizce tersi bir durum sözkonusudur. Yapabildikleri her şeyi iyi, hatta mükemmel yapıyorlar, kendilerine hayranlık duyuluyor ve kıskanılıyorlar, önem verdikleri her şeyde başarı elde ediyorlar ama hiçbiri fayda etmiyor. Tüm bunların ardında depresyon, boşlukta olma hissi, kendine yabancılaşma, varlığının anlamsızlığı gibi duygular -mükemmeliyetçi olma gibi bir uyuşturucu olumlu sonuç vermediğinde, çevrelerinde tek yıldız olmanın sağladığı güven duygusunu hissedemeyip «zirvede» kalamadıklarında veya kendileri için oluşturdukları ideal tipi gerçekleştirmede başarısız oldukları duygusuna kapıldıklarında- fırsat yakalamaya hazır beklemektedir. Ayrıca zaman zaman korku veya ağır suçluluk ve utanma duygusundan rahatsızlık duyduklarını belirtmektedirler. Nedir bu yetenekli insanların böylesine derin bir narsis rahatsızlanma yaşamalarının nedeni?

Daha ilk görüşmede anlayışlı -en azından bir ebeveynleri- olduğunu, çevreyle yaşadıkları uyumsuzlukların nedenini kendilerini doğru ifade edememelerinden kaynaklandığını psikanaliste iletmektedirler. İlk anlattıkları çocukluk anılarında, sözünü ettikle-

ri çocuğa hiçbir yakınlık göstermemektedirler. Bu durum, tam manasıyla içebakış yeteneği gösterdikleri için ve yanısıra kendilerini kolayca diğer insanların yerine de koyabildikleri için çok daha dikkat çekicidir. Ama çocukluklarında yaşadıkları duygular, eksik kalan saygı, kontrolun getirdiği baskı, etki altına alınma ve başarının getirdiği baskı ile şekillenmiştir. Zaman zaman kendini küçük düşürmek ve saygısızlığa varabilen aşağılama ve alay etme davranışları arasına girmektedirler. Genel olarak görülen başka bir durum, kendi çocukluklarını dürüstçe ve duygusal açıdan anlamaktan, ciddiye almaktan tamamen uzak ve başarılı olma zorunluluğunu hissetmelerinin ötesinde kendi gerçek gereksinimlerinden tamamen habersiz oluşlarıdır. Bu başlangıçta yaşanan dramın içselleştirilmesi o kadar başarılı olmuştur ki, iyi geçirilmiş bir çocukluk yanılsaması varlığını sürdürebilmektedir'

Alice Miller'in çalışmaları, yetenekli çocukların annenin istediği gibi olarak onun sevgisini, yakınlığını kazandıklarını, giderek çevrenin çok beğendiği, başarılı çocuk 'rolüyle', kendinden beklenen verdiğini ama bu arada 'kendi gerçek benliğini' bulmaktan vazgeçişini anlatıyor. Bu tabloda 'sevecen iyi anne', 'anlayışlı baba', 'gelişmesi iyi mutlu çocuk' portreleri vardır. Ama gerçekler bu tabloda yer almamaktadır.

Gerçekler, bizim de habersiz olduğumuz arka planda yer almaktadır. 'Sevgisini kendi doyumu kanalından aktaran anne', 'ilgisini kendi beklentisiyle ayarlayan baba', 'kendini bunlara uyarlayarak sevgiyi, ilgiyi kazanan çocuk' arka planda yer alan gerçek davranışların siluetleridir.

Sonuçta, bu yetenekli çocuk, 'kendisi'ni sürekli olarak başarılarında, mükemmel işlerinde, çevrenin hayranlığında arayan 'doyumsuz yetişkin' olacaktır.

Çocuklara karşı davranışlarımızda 'neden böyle yaptığımızı?' anlamaya çalışmamız gerekiyor. Hemen kendimizi savunmak için öyle çok yolumuz vardır ki... Ama gelin hemen kendimi-

zi savunmayalım. Durup düşünelim. İtkilerimizin çoğu bilinçdışımızdadır. Kendini kolayca ramp ışığına çıkarmayacaktır. Belki yardım istememiz gerekecektir. Bundan kaçınmayalım.

Artık biliyoruz, insan yalnızca kendinde olanı verebilir.

Kendimizde olanı, olmayanı görmeye çalışalım. Çocuğumuza 'onun gereksindiğini' verelim, kendi 'gereksinmemizi' değil.

Bilinçli anne baba olmak kolay olmuyor ki.

Peki, Ne Yapalım?

Şimdi ne yapalım? Her davranışımıza kuşkuyla mı bakalım? Çocuklarımızı sevdiğimiz zaman bile kendi doyumsuzluğumuzla mı davrandığımızı düşünüp tedirgin mi olalım? Çocuklarımızı nasıl sevelim, onlara nasıl davranalım? Nasıl rahat olalım? Nasıl bir tutalım? Çözümü nerede arayalım, nasıl bulalım?

Öncelikle sakin olalım. İçinde yaşadığımız gerçekler, farkına varmadığımız şeyler olabilir, bildiklerimizi sorguya çekebilir, kafamızı karıştırabilir. Bunlara bakmaktan, bunları görmekten korkmayalım, altüst olmayalım. Sakin olalım.

Bu olup bitenler bizim yanlışımız, bizim suçumuz değil. Mülkiyet ideolojisini biz yaratmadık, çocukluğumuzun doyumsuzlukları bizim suçumuz değil. Aslında hepimiz, toplumdaki yanlışların kurbanlarıyız. Kendimizi de çevremizi de suçlamayalım. Kendimize de sakince bakmaya çalışalım.

Şimdi, istediğimiz nedir? İstediğimiz çok açık. Biz, uğradığımız haksızlıklara, yaşadığımız yanlışlara çocuklarımızı ortak etmemek istiyoruz. Bizlere yanlış öğretilen ne varsa onları değiştirmek istiyoruz. Biz de yanlış yapmayalım diyoruz. Yanlışları bir kültür mirası olarak aktarmayalım diyoruz. İstediğimiz budur, istememiz gereken budur.

Bugün bizler toplumdaki mülkiyet ideolojisini -istemesek de-

paylaşmak zorunda bırakılıyoruz. 'İnsan mülkiyeti'ne de -farkında bile olmadan- sahip ediliyoruz. Önce buna karşı çıkmamız gerekiyor. 'İnsan mülkiyeti'ni davranışlarımızdan çıkarmamız gerekiyor. Çocuklarımız bizim 'malımız' değildir. Onlara kendi malımız gibi davranmamalıyız. Biz bunu değiştiremezsek, çocuklarımız da kendi çocuklarına bu açıdan davranmayı öğrenecektir.

Gene bizler, çocuk yetiştirmenin bilinmediği bir toplumda yetişmiş kişileriz. Annelerimiz de babalarımız da kendilerine öğretilen analıkla babalıkla bildiklerini bize aktardılar, öğrendikleriyle davrandılar. Yanlış yapmış olabilirler ama bu onların da suçu değildi. Böyle öğrenmişlerdi. Ama bizler, şimdi bunları öğreniyorsak, bu yanlışı kendi sıramızda değiştirebilmeliyiz. İstediğimiz bu. Çocuklara davranışlarımız, onların 'kendileri olabilmeleri'ne yardımcı olmalı. Çocuklarımız üzerinden kendi doyumsuzluklarımızı gidermeye çalışmamalıyız. Bu yanlışı düzeltmeliyiz. Amacımız bu olmalı. Bunu istiyoruz.

Bakınız, biz toplumumuzu da, ailemizi de, kendimizi de 'sevgi dolu' olarak tanımlarız. Çocuklarımıza baktığımız zaman bile içimiz 'sevgiyle titrer' Her anlarını görmek, her yaptıklarını izlemek, her şeylerini kucaklayıp sevmek isteriz. Bu çok güzel bir duygudur, çok doğal bir duygudur. Ama gelin, bir an 'sevginin ne olduğunu?' birlikte düşünelim.

Biz çocuklarımızı;

- dediklerimizi yapmadıkları zaman da seviyor muyuz?
- istediğimiz gibi davranmadıkları zaman da seviyor muyuz?
- bizi eleştirdikleri zaman da seviyor muyuz?
- bizi utandırdıkları zaman da seviyor muyuz?
- başarısız oldukları zaman da seviyor muyuz?
- kendi kararını kendisi verdiği zaman da seviyor muyuz?

– bizim onaylamadığımız durumda da seviyor muyuz?

– bize gurur vermedikleri zaman da seviyor muyuz?

Kısaca, onları 'kendileri oldukları zaman da' sevebiliyor muyuz? Yoksa, onlara verdiğimiz 'sevgi', gerçekten onlara verilmiş sevgi mi, 'kendi onayımıza, kendi isteğimize, kendi gururumuza' yönelik bir sevgi mi? Arada önemli bir fark var ve biz bu farkı görebilmeliyiz.

Gelin, şu sözünü çok ettiğimiz 'saygı'ya birlikte bakalım.

'Saygı' toplumumuzda 'sevgi'den sonra çok aradığımız, çok önem verdiğimiz bir davranış. Ama galiba, 'saygı'yı kendimizden çok karşımızdakinden bekliyoruz. 'Saygıyı bilen çocuklar' yetiştirdiğimiz zaman övünüyoruz ama 'biz onlara saygı göstermeyi' biliyor muyuz? Dahası, onlara saygı göstermek gerektiğine inanıyor muyuz?

İlkokul çocuklarına, görevlerinin 'küçüklerimi sevmek, büyüklerimi saymak' olduğunu öğretiyoruz. Oysa, bu yanlış. 'Küçükleri de saymak, büyükleri de sevmek' gerekiyor. Küçük bir çocuğa 'saygı duymak', onu ciddiye almaktır. Küçük bir çocuğa 'saygı duymak', onun kendi kişiliği olduğunu kabul etmektir. Ama bir bebeği -elbette sevdiğimiz için- kucaklıyoruz, kollarımızın arasında sıkıyoruz, 'canını yemek istiyoruz', öpücüklere boğuyoruz. Bunu birimiz bırakıyor, ötekimiz başlıyor. Böylece 'onu ne çok sevdiğimizi' anlatıyoruz. Ama bu arada bebeğe 'saygısızlık' ediyoruz. Onun bunu isteyip istemediğini düşünmüyoruz. 'Çünkü biz istiyorsak o da istemek zorunda' oluyor. İşte bu saygısızlıktır.

Şimdi düşünelim, biz çocuklarımıza saygı duyuyor muyuz, duymuyor muyuz?

Bu örnekleri bütün yaş çocukları için uzatmak olanaklıdır.

Ama şimdi düşünmemiz gerekiyor: Bu yanlışlar böylece sürüp gidecek mi? Yoksa bizler, bu konuda düşünenler, bu konuda doğruyu öğrenmek isteyenler, bu yanlışları değiştirecek miyiz? Sorun bu.

Bu konuda büyük bir eksiğimiz var: Bunları öğrenmek isteyen annelere babalara toplumsal bir desteğimiz yok. Görüşecekleri, danışacakları, birlikte düşünecekleri 'danışmanlar', 'danışma merkezleri' -toplum ölçeğine bakarsak- yok denecek kadar az. İnsanlar bu konuları düşündükleri zaman da kimlerle, nasıl paylaşacaklarını bilemiyor. Bu doğru.

Ama toplumsal eksiklikler bizim yanlışlarımızı düzeltmemizin engeli sayılmamalı. Bu engeli de aşabilmeliyiz.

Öncelikle sakin olalım.

Sonra her şeyi baştan düşünelim.

Hiçbir şey sandığımız kadar kolay değildir.

Hiçbir şey de korktuğumuz kadar zor değildir.

Bizler, yanlışları düzelterek yaşamak isteyen insanlarız.

Bu konuda da yanlışları görmeye çalışırız, onları düzeltme uğraşını veririz.

Anahtarımız şudur: Çocuklar için yaptıklarımız 'çocukların kendileri için, kendi gereksinmeleri için, kendi gelişmeleri için, kendi hayatları için' olmalıdır. Doğru anne baba davranışı budur. Çocuklarımız için yaptıklarımız 'bizim için, bizim doyumumuz için, bizim hayatımız için' olmamalıdır. Yanlış anne baba davranışı budur.

Sevgimizde de, saygımızda da, ilgimizde de, ilişkimizde de, iletişimimizde de, umutlarımızda da, beklentilerimizde de, mesafelerimizde de bilmemiz gereken, dikkat etmemiz gereken budur.

Çocuklarımızla birlikte yaşama sevincimizi arttıralım.

Çocuklarımızla birlikte yaşama gücümüzü arttıralım.

Bizim hayatımız bizim, onların hayatı onlarındır.

Hepimiz de hayatın çocuklarıyız.

Hayatın bize vereceği, bizim ona verdiklerimiz olacaktır.

Güven, sevgi, umut hepimizin olsun.

KINALIZÂDE ALİ ÇELEBİ: 'ÇOCUKLARIN TERBİYE USULLERİ...'

Bu kitabın sonuna Kınalızâde Ali Çelebi'nin 'Ahlak-ı Alâyî (Yüce Ahlak) kitabının 'Çocukların Terbiyesine Dair' bölümünü aynen koyuyorum. Bundan yaklaşık 400 yıl önce çocukların terbiyesine nasıl bakıldığını bilmemizde yarar olduğu kanısındayım. Bu konuda bir yorum yapmak yerine, okurlarımın yorum yapmasını daha doğru buluyorum. Kitapta bana göre de doğru ve yanlış olan birçok düşünce, birçok uygulama var. Ama bunların hangilerinin bugün toplumda geçerli olduğunu, hangilerinin yeniden gündeme geldiğini görmek çok öğreticidir.

Toplumsal davranışlarımızın kültürel kökenlerini öğrenmek çok kez atladığımız çok önemli bir noktadır. Bugünkü kültürümüzün nerelerden geldiğini bilmek, üzerinde düşünmemizi, değerlendirme yapmamızı da kolaylaştıracaktır. Onun için de Kınalızâde Ali Çelebi'nin yüzyıllar öncesinde yazdığı 'çocuk terbiyesi'ni okuyalım ve üzerinde düşünelim.

Kınalızâde Ali Çelebi; Divan şairi ve ilim adamı (Isparta 1510 -?). Kadılık ve müderrislik yaptı. Birçok ilim dalında bilgisi vardır. Tefsir, hadîs ve hey'ete dair küçük kitapları, Arapça şiirleri;

Divan, Münşeat, Ahlak-ı Alâyî (Yüce Ahlak) adlı kitapları vardır. Tezkireler kendisinden övgü ile bahseder. (Meydan-Larus)

Çocukların Terbiye Usulleri

Çocuk ister kız, ister erkek olsun, Allah'a şükür ve sena edilmeli, onu sırf Allah vergisi ve ilahi bir armağan bilmelidir.

Çocuk kız olduğunda, fakir ve çok çocuklu ise zinhar huzursuz olmamalıdır. Hakk taâlâ onun rızkını takdir ve tayin etmiştir.

Beğenilmeyen çocuğun başında saadet, rızkında genişlik vardır. Doğması ile mal ve ikbâle, rızık genişliğine sebep olması mümkündür. **Ailede, kız çocuğumuz oldu diye, pişmanlık olmamalıdır. Çünkü bu isteğin dışındadır. İnsan iradesinin dışında olan bir şeyi istememek veya kınamak cahilliktir.**

Hikâye:

– Ebû Hamza adlı bir Arap Bedevinin eşi kız çocuk doğurdu. Buna çok üzülen Ebû Hamza eşinin çadırını terketti ve başka bir çadıra geçti. Bunun üzerine eşi şu beyti okudu:

Hamza bizim yanımıza niçin gelmiyor.

Halbuki ben **bize verileni doğurdum.**

Bunu duyan Ebû Hamza duygulandı, eşine dönerek barıştı ve çadırına geldi.

Doğan çocuğa öyle isim koymak lazımdır ki, doğum zamanının isimlerine uygun olmalıdır. Zira münasip olmayan isimler, hayatı boyunca insanı rahatsız eder.

Birçok kimse ismini değiştirip, kendisine başka isimler koyarlar. Amma yine ilk ismi tamamen terkedilmez.

Faziletli kimselerden biri çocuklarına şöyle der:

– Ben sizin doğumunuzdan önce, doğumunuz esnasında ve doğumunuzdan sonra iyilikte bulundum. Doğumdan evvelki

iyilik nedir? derlerse derim ki: Ben sizi hür kadınların sulblerinde kazandım. Böylece düşük ve hasis kabilelerden sakındım ki, hayatınız boyunca tenkid edenlerin tenkidinden ve kınayanların kınamasından çekindim.

Doğumunuz esnasında size güzel isim koydum ki, hayatınız boyunca rahatsız olmazsınız. Doğumunuzdan sonra sizi çok güzel terbiye ettim ki, yaşıtlarınız arasında seçilir hale geldiniz. Cahil kalıp yaşarken ölümünüzü istemediniz.

İyi hizmetçi tayin edilmelidir ki, çocuk bedenen sağlam, kuvvetli ve hastalıklardan beri, aklı sıhhatli ve ahlakı dürüst olsun.

Ahlakçılar derler ki:

– Süt annenin ahlak ve âdeti çocuğun ikinci doğuşu, sütü de gıdası olmakla, çocuk onun ahlakı ile ahlaklanır.

Ahlakçılar yine:

– Bir çocuğun gözü mavi olsa, emziren süt anne Habeşi olursa çocuğun gözü siyah olur. Süt veren kimsenin bedende böyle değişiklik olunca, iç âleminde de bazı değişikliklerin olması normaldir.

Süt işi tamam olunca terbiyesi ile meşgul olunmalı ve çocuğa güzel ve hoş hareketler telkin edilmelidir.

Bir de çocukları: «Bunu yapma» diye bazı şeylerden men ederler.

Çocukların zihinleri sade ve temiz olduğu için her tarafa yönelebilir.

Eğer çok defa rezil fiiller ve hayvani tabiatı gerektiren şeyler telkin edilirse, çocuk onlara yönelir.

Fakat men etmek, azarlamak ve zor telkin edilirse zihin saflığı sebebi ile, çocuğun kalbinde men etme ve sakınma meyilleri yerleşir.

Bazı asilzadelerde düşüklük, akılsızlık ve yaşama bozukluğu umumiyetle görülmektedir.

Hatta bazı rezil kimseler bunları «Sefih Çelebi» diye tarif etmişlerdir.

Bu tip çocukların bu durumları, süt anne ve mürebbiyelerinin hiçbir şeyden men etmemelerinden ve ne yaparlarsa «aferin» diyerek, her istediklerini yapmalarından ileri gelmiştir.

Ahlakçılar:

– Çocukların terbiyesinde yaratılışlarındaki normal hareketlerine uymak gerektir. Yani çocuklarda meydana gelen her kuvvet haya'dır. Eğer çocuklarda haya (ar-utanma ve sıkılma) kuvveti baskın olur, ekseriya insanların yanında başını eğerse (edepsizlik etmezlerse) bu, onun soyluluğunun ve efendiliğinin meydana geleceğine delildir.

Bu itibarla terbiyesine yönelmek ve huyunun güzelleşmesine ihtimam göstermek gereklidir.

Bu terbiye işinde çocuğun, rezilliklerle bezenmiş ve kendi terbiyesine uymayanlarla düşüp-kalkması men edilmeli ve düşük, kötü ve lüzumsuz şeylerle anılan tanınan çocuklarla bulunmasına müsaade edilmemelidir ki, onun ahlak ve tavırlarıyla ahlaklanmış olmasın. **İnsan tabiatı huy hırsızıdır.** Bilhassa sabîlik ve küçüklük çağında bu daha ileridir.

Bu itibarla dinin edebi ve Peygamberlerin bu yoldaki görüş ve uygulamaları öğretilmelidir. Dinin zaruri ve gerekli meselelerinin telkini devam ettirilmelidir.

Bir Hadis-i Şerif'de şöyle buyurulmuştur:

– Çocuklarınıza, yedi yaşına varınca, namaz kılmayı emredin. On yaşına varınca kılmazlarsa dövünüz. Tembelliği huy edinmelerinden sakınınız.

Daima yanlarında iyi ve hayır sahibi kimseleri övmek ve kötüleri de kınamak suretiyle çocuklar, kötülerden uzaklaşır ve hayır olana koşarlar. Eğer çirkin bir işe atılırlarsa, önce açık bir sitemde bulunmayıp, kınamakla hareketlerini hafifletmek ve işi kolaylaştırmak uygun olur.

Ya da başka bir çocuğu örnek göstererek:

– O bu işi yapmış, şu şekilde cezalandırılmıştır, diye anlatmaya çalışmalıdır. El hasil icab etmeyince:

– Sen şöyle yapmışsın, denmemelidir.

Ve: «Bana ceza verilmedi» diye tekrar aynı şeyi yapmaz.

Çocuğu süsleyip çok değerli elbiseler giydirmemelidir. İhtiyaç olmayınca yüzük takılmamalı. Daima yanında iyi ve güzel yiyeceklerle, süslü elbiseleri küçümsemek lazımdır. Zihnine şunu yerleştirmelidir:

– Süslü püslü giyinmek kadınlara münasiptir. Erkeklerin süsü, güzel ve süslü elbiselerle değil, olgunluk ve faziletledir.

Süslü elbiselerin kadınlara mahsus olduğu zihinlerinde yer etmelidir.

Yemek ve içmek hususunda aşırılık göstermek hayvanlara has basitliklerdir. Böyle davranan kimse hayvanla beraberdir. Bu şekilde nasihatler ederek, iyi huyların çocukta yerleşmesine çalışmalı. Aksi düşüncede olanlarla görüştürüp konuşturulmamalıdır.

Çocuklardan başlangıçta bazı kötü hareketler sâdır olabilir. Zira onların olgunluğu yoktur ve aklı henüz gelişmemiştir.

Bazı çocuklardan yalan ve kötülük, bazısından da hırsızlık ve hainlik sâdır olabilir. Bunun gibi hile ve zararlı şeyler çokça görülebilir. Hemen düzeltmek ve kontrol altına almak lazım gelir.

Çocuklara her zaman güzel yiyecek ve içecekler vermeyip, ekmekle yetinmeyi öğretmek, dolayısıyle zamana ve yerine göre bu şekilde yiyeceklerle yetinmeye alıştırmak icab eder.

Nitekim, bazı Rum asılzadelerine cenk yapanlar tarafından hezimete uğramış, kiler ve hazinesinden uzak, belirli sayıda askerler gıdasız kalınca bir köylüden yufka ekmek almışlar, asılzade alışık olmadığından yiyememiş, büyük bir gayretle başka bir köy bulmuş, o köylüler de bir köy yemeği getirmişler, asılzade onun bir kısmını yemiş; bir kısmını da korumalarını yanındakilere emretmiştir.

Bu itibarla nazla yetişmek sultan ve emirlere münasip değildir. İnsanların seviyesinde olmak onlar için nerede kaldı.

Çocuklara sabahleyin çok yedirmemelidir ki, zihnine izansızlık ve bedenine tembellik vermek suretiyle öğrenmesine mani olmasın.

Et, tatlı ve meyveyi, birbiri ardınca vermemeli, yemek yerken, hele meyve yerken su içirmemelidir.

Uyuşturucu şeylerden -ki herkese kaçınmak gereklidir- kaçınmalı. Hele çocuklara karşı son derece sakınmak lazımdır. Çok zararlıdır. Onların, öfkeli, hafif ve bozuk olmalarına sebep olur. Red melekeleri kalplerinde yer tutarak giderilmesi zor ve zararı çok olur. İçki alan topluluğun meclisine gitmemelidirler. Onların hikâyelerini ve şakalarını dinletmemelidir. Bazı kimseler, şiir çocukların tabiatına incelik çeviklik verir, demişlerdir. Fakat doğru değildir. Zararı faydasından çoktur. **Dersini bitirmeyince yemeği verilmemelidir.** Bazı işleri gizlememelidir ki, alışkanlık halini alır. Böylece kabahatlerini gizlemeye alışır. **Geceleri çok uyumaktan, gündüzleri mutlaka uykudan men edilmelidir.**

Yazın soğuk mahzenlere koşmak ve yelpazelere saldırmaktan, kışın, elini-ayağını korumak için kürklere girmek ve sıcak yerlerde oturmaktan alıkoymak lazımdır. **Yayan yürümeye ve ata binmeye alışmak; oturmak, kalkmak, söz söylemek ve yemek yemek gibi adabı öğretmelidir.**

Doğru-yanlış yalan söylemekten ve yemin etmekten men etmek icab eder.

Büyüklerin meclisinde az konuşturulur ve sual sorduklarında kısa cevap verilir. Aşırılıklardan alıkonur.

Öğretmeni, iyi ve dindar, akıllı ve ahlaklı olmalıdır. İyi ahlaka ve büyüklerin edeb ve terbiyesine vakıf, öfkesinde ve yumuşaklığında aşırı olmaması lazımdır. Çok yumuşak olmamalıdır. Terbiye ve düzeltmesinde aciz kalmamalı.

Çok öfkeli ve kızgın da olmamalı, lüzumsuz kinden çocuk mahzûn, ilim öğrenmekten nefret etmemelidir.

Tahsilini ahlakı ve edebi güzel olan asılzadelerle beraber yapması, onlardan güzel ahlak ve olgunluk elde etmesi uygundur. Fakat zamanımızda bunlar azdır.

Öğretmen dövdüğünde feryad ederse, bu zayıf kimselerin işidir diye, bu çığırtkanlığından vazgeçirmeli. Öğretmen

de az dövmeli, fakat çok tesirli davranmalıdır. Çocuğu cömertliğe alıştırmalıdır. Akranına iyilik ve yardım etmek öğretilmelidir.

Kibirlenmek, böbürlenmek ve alaycılıktan tamamen men edilmelidir.

Hayır yapmak istendiğinde çocuğun eline vererek yaptırmak ki, çokca iyilik yapmayı öğrenmiş olur.

Malı ve dünyayı gözünde küçük göstermeli, altın ve gümüş (para) sevgisinin kötü bir şey olduğu telkin edilmelidir.

İmam Gazâli (Allah rahmet etsin):

– «Allahım! Beni ve çocuklarımı putlara tapmaktan koru» âyet-i kerimesinin, tefsirindeki (Esnâm-putlar)'dan maksadın altın ve gümüş olduğunu, (Beniyye) çocuklarımı altın ve gümüş sevgisi ve alakasından -ki manada ibadettir- koru demek manâsına geldiğine işarettir, der.

Her gün bir miktar tembellik ve oyuna, müsaade edilmelidir. Amma bu oyun, kötülük ve çirkinlikleri içine almamalıdır. Baba, anne, öğretmen ve ağabeyine saygı duymalı ve onlardan çekinmeyi âdet hâline getirmek için çalışılmalıdır.

Anne ve babanın aşırı sevgisi varsa, çocuğa bildirilmemelidir. Zira çocuk, bunu öğrendi mi, öğrenmekten ve terbiye edilmekten uzak ve noksan kalır.

Bu sebepten dolayı öğretmen sevgisi anne ve babaya tercih edilmiştir.

Amma bazı akıllı babalar, sevgisi olduğu halde açıklamayıp, çocuğun terbiyesinde kusur etmezler.

Çocukluktan çıkıp, erkeklik istek ve arzularına vakıf, oyun ve eğlenceyi de öğrenince ona, yakınlarına ve adamlarına, hizmetçi ve kölesine, mal ve mülküne, her türlü, eşyayı kullanmaktan gayenin, karakteri düzgünleştirmek; sıcak-soğuk, açlık ve susuzluk elemlerinden kurtulup, sağlam bir karakter ve tam kuvvetle manevi olgunluk elde ederek, Ahiret Saadetini elde etmek suretiyle hakiki saadete erişmek olduğu anlatılmalıdır.

Yalnız yemek-içmek, giyinmek ve nimetlerden istifade etmek hayvanlara has bir durumdur.

Ondan sonra çocuk ilim tahsiline yöneltilmelidir. Öğretimde ne gibi sıraya ve tedris usulüne başvurulacağı birinci kitapta açıklanmıştır.

İlimlerin sonu ilahi bilgidir. Anne ve babadan taklid yolu ile öğrenilen itikadlar, delil ve akıl yürütme ile verilmeye çalışılmalıdır.

Evvela şuna dikkat edilmelidir: Çocuğun hangi ilim ve fenne istidadı varsa, hangisi ile durumu uygun düşüyorsa bu enine-boyuna düşünülmeli ve uygun olan ilim ve fenle çocuk meşgul edilmelidir. Zira her ferd doğuştan bir ilim ve fenne müsaid ve onu öğrenmeye hazırdır. Bunda C. Hakkın gizli sırrı ve derûni bir hikmeti vardır.

O da âlemdeki nizam ve insanoğlundaki kıvamdır. Yukarıdaki söylediğimiz gibi her san'ata ihtiyaç vardır ve takdir olunan zaman onlarsız olmaz.

Şayet herkes aynı istidat üzerine yaratılsa idi, mühim san'atlar ve çeşitli ilim ve fen yok olurdu. Herkes yüksek seviyedeki san'atlarla meşgûl olsa idi, orta ve aşağı seviyedeki san'atlar meydana gelmez, âlemin nizamı bozulur, geçim felce uğrardı.

Bu itibarla ilahi hikmet öyle gerektirdi ki, her yaratılış bir fenne münasip ve her iktisat bir san'ata uygun oldu. «Bu, şanı yüce ve ulu olan Allah'ın takdiridir.»

İnsan istidadı olan san'atla meşgul olunca, az zamanda ve fazla gayret göstermeden netice elde eder.

Amma istidadı olmayan şeyi isteyince, zamanını zayi etmiş ve istidadını boşa harcamış olacağından, sonunda ya netice elde edemez ya da çok zamanda az şey elde etme durumu ortaya çıkar.

Hikâye olunduğuna göre, Ahmed bin Halil arûz ilmini, kuvvetli istidadı ile ortaya koyduktan sonra, öğrenmek isteyen talebeye öğretirdi. Bir kimse bu fenne son derece düşkündü. Uzun

zaman gayret gösterdiği halde hiçbir şey elde edemedi, Halil öğretmek ve anlatmaktan aciz kaldı. Nihayet Halil:

-Bu beyti taktî et (veznini göster), dedi.

Beyt:

- Bir şeyi yapmaya gücün yetmezse onu bırak, gücünün yettiğine, gayret göster.

Halil'in bu işaretini anlayıp, Halil'i tereddütten ve kaybını uzatmaktan feragat etti.

Halil der ki:

- Bu kadar izansız yaratılışı ile bu işareti anlayıp, edeb göstermesine son derece şaştım. Böylece bir fenne ya da san'ata yöneltirler. O san'atın bütün kademelerini ve yönlerini öğretmeleri gereklidir. Bir miktarını öğrenip bırakmamalıdır.

Mesela çocuk, yazma ve iyi cümle kurmayı arzu etse, önce güzel yazıyı, ikinci olarak da güzel konuşma ve söz parlaklığı, risale ezberleme, büyük kâtiplerin hitaplarını, belagatlı kimselerin şiir ve güzel sözlerini, nüktedan kimselerin hikâye ve konuşmalarını, sarf ve Nahiv'i, Arap dilini, diğer ilim ve edebin gereklerini, matematik ve gramer ilimlerinin hepsini öğrenip tamamlayarak, fende yükselmesi, akran ve emsali arasında sivrilmesi lazımdır.

Sırf divanî yazı, birkaç mektup ve yanlış şeyler öğrenmek insanın yazar ve müellif olmasını gerektirmez. Bilakis rastgele bir kâtip ve sıradan bir yazar olur.

Bir kimse, baş yazar olmayı isterse o zaman bu dediklerimizi yapmaya mecburdur.

Fakat bir kimse, mühim bir fennin dışında başka şeyleri de öğrenmek istese onun için, bu genel kültür mahiyetinde olduğu için, lazım değildir.

Zira herkesin her şeyi layıkı ile öğrenmesine ömür ve zaman yetmez. Bütün ilimleri, tam manası ile öğrenmek imkânsızdır. Onun için en mühim olanı ile yetinilmesi lazım gelmektedir.

Bir çocuğu bir san'atla meşgul edince, istidatsızlığı veya alet

noksanlığı sebebiyle, elde edilmesi zor ve ma'zur olursa, o çocuk başka san'atla meşgûl edilmelidir. Mutlaka istenilen san'at teklif edilmemelidir. Fakat, ilk san'attan bıkkınlık olmayınca men etmemeli. Bir san'atdaki kısmi güçlük ve zorluk görüldüğünde vazgeçirmek, ıstırap ve aceledir. Bu halde olanlar, olgunluk ve san'atkârlıktan bir sonuç elde edemezler. Tam öğrencide sabır ve sebat gereklidir.

Her san'atın öğretilmesinde alıştırma yaptırmak lazımdır. Son derece hareket getirerek, sıhhati koruma ve tembelliği giderme yolu tercih edilmelidir.

Bu san'atla meşgul edildi mi, ondan bazı yaşama imkânları, mal ve para sağlanmalıdır. Bu, çocuğun arzusunu ve neşesini arttırır. O san'atı sonuna kadar götürmeye gayret sarfeder. San'atından geçimini sağlamak şerefli kişilerin hasletidir. Hem bununla kendi çalışma ve gayretiyle geçinme alışkanlığı hasıl olur.

Böylece çocuklar anne ve babalardan, kalacak mal ve mirasa itimad etmezler. Hazıra göz dikenler, bu san'atı öğrenmekten uzak kalırlar ve sonunda da perişan olurlar.

Çocuk, kendi başına kazanmaya muktedir olur. Evvela evlendirip geçim imkânlarını ayırmak lazımdır.

İran hükümdarlarında âdet şu idi:

– Çocuklarını adamları ve hizmetkârları arasında terbiye etmezler. İtimad ettikleri emirlerden birisine verip, bir tarafa göndererek terbiye ettirirlerdi. Hayatın güçlüğüne ve yeme-içmedeki basitliğe kanaat ederek, rahat ve güzel yaşamaya alışmazlardı.

Nitekim İran Hükümdarı Yezdücerdi, günahkâr oğlu Behrâm'ı, Arap emiri Münzûr bin Numan'a teslim etti. O da Hıyre şehrine götürerek orada terbiye etti. Horenk Sarayı'nı onun için yaptırdı ki, hâlâ bu saray durmaktadır. Böylece ona, edebiyat, süvarilik ilmi ve terbiye öğretti. Behrâm'ın birçok Arapça şiirleri vardır.

Deylem oğullarında ve bazı Selçuklu beyliklerinde de bu yola uyulmuştur.

Çerkes emirleri, Mısır'da devletleri mevcutken, bu metoda başvurmuşlar, çocuklarını Çerkes memleketlerine göndererek terbiye etmişlerdir. Orada terbiye edilen çocuklar, askerlik ve cesarette olgunlaşıp, ordu saflarına katılırlar, terbiye ve yükseklikleri ile yüksek mertebelere ulaşırlardı. Amma Mısır'da terbiye edilenler, askerlik ve kahramanlıkta kabiliyetli olmazlar, şöhretsiz cahil kalırlardı.

Çocukluk zamanında bazı elemlere alışmak faydalıdır.

Hikâye:

Adaleti ile tanınan İran Hükümdarı Nûşirevân, muallimi sebepsiz yere döver, eline kar ve buz verirdi.

– Bunu tut, derdi. Durum Kisrâ'ya intikal edince, hoca kaçtı. Nuşirevân, hocamdan memnunum aman gelsin, deyince hoca meydana çıktı. Hocasına:

– Suçsuz dövmenin sebebi nedir? diye sordu. Muallim:

– Şunun için ki: Günahsız mazlumdur. Rencide olanların elem duyması ve kırılması, dolayısıyle zulüm edene olan kininin ne derece olduğunun tarafınızdan bilinmesi için yaptım. Kisrâ (hükümdarlık) tahtına geçtiğiniz vakit, günahsız olanı rencide etmekten kaçınırsın.

Nûşirevân:

– Ya elimin kar ve buzda durmasını (bunları elimde tutmamı) niçin emrettin? diye sordu.

Muallim:

– Yakında bunun sebebi belli olur, dedi.

Bir zaman sonra Nûşirevân, adamları ile bir muharebeye gitti. Sabah olunca düşmanla karşılaşıldı. Arkadaşları yaylarını soğuktan geremeyip yenilgiye yaklaşıldığını anlayınca, melik bütün yayları adı geçen sebepten dolayı gerdi ve zafer elde edildi. Böylece hocanın görüşündeki isabet meydana çıktı ve Nûşirevân onu, elbise ve hesapsız nimetlerle taltif etti.

Bu söylediklerimizin aksine yaşamış olan kimseyi, daha sonra düzeltmek ve ondaki huyu gidermek güç olur.

Hikâye:

– Filozof Sokrat, gençleri okuturdu. Hatta bazı düşmanları, ona Lût kavminin işini yapmakla (Lûtilik-oğlancılıkla) çamur atarlardı. Ona sorduklarında:

– Yaş dalı eğmek kolaydır. Amma kuruduktan sonra doğrulmak hayli zordur, derdi. Bu terbiye sistemi erkek çocuklar içindir. Fakat kız çocuklarını da buna kıyas ederek, münasip olan terbiye ve hasletleri öğretmelidir.

Ancak kız çocukları hakkında haya, iffet erkeklerden sakınma ve korunma, utanma ve ev hususunda fazla alaka gösterilmelidir. Yukarıda geçen kadınlar hakkındaki edeb ve terbiyeyi telkin etmek ve öğretmek lazımdır. Ayrıca bu öğretilenler bizzat yaptırılmalıdır.

Hoca Nâsirî'ye göre **kızlar, yazmaktan ve okumaktan men edilmelidir.** Diğer âlimlere göre ise, **yazmaktan men edilmeli, fakat okumaktan men edilmemelidir.** Bilhassa dinin lüzumlu yönleri ile sünnet hükümleri, hele kadınlara mahsus hayız ve nifas gibi şeyler öğretilmelidir. «İlim öğrenmek Müslüman kadın ve erkek üzerine farzdır.» Hz: Aîşe (R.A.)'nın ilmin, hele İslam ahkâmının birçoğunun kendisinden nakledildiği sabittir.

Muhammed ümmetinden âlim kadınlar, hele hadisçiler çoktur. Merveziyye'nin kızı... gibi Hanefi imamlarından Tuhfe sahibinin Fatıma adlı bir kızı vardı. O kadar bilgili idi ki, babasına gelen fetvâ'da onun da cevabı olmayınca olmazdı. Bedâyi sahibi Kâşânî eserini Tuhfeye şerh olarak telif etti. Tuhfe sahibi kızını Kâşânî'ye nikâhladı. Fukâha:

– Tuhfe şerhi kızı Fatıma'dan alınmıştır, derler.

Bundan sonra fetvâ üç cevapla çıkmaya başladı. Tuhfe Sahibi, kızı Fatıma ve damadı Kâşânî'nin yazıları ile çıkardı. Üçünün

de kabirleri, Halep'de Sâlihlerin kabirleri (Kübûr'us-Sâlihin) denilen yerdedir. Halk arasında: (Kâdi'nin ve eşinin mezarı) diye anılır. Allah onlara rahmet eylesin.

Kız buluğ çağına gelince, denk birini bulup evlendirmelidir, geciktirilmemelidir. Damat olacak kimsenin dinini, ahlakını, iyilik ve şanın görmeli ve tetkik etmelidir. Mevkiinin yüksekliğine, mal çokluğuna, soyunun büyüklüğüne ve şekil güzelliğine bakılmamalıdır. Eğer aranan manevî şartlarla birlikte bunlar da varsa ne nimettir, Nur üstüne Nur'dur. Evlendikten sonra damatla, varsa anne ve babası ile geçimsizlik etmekten men edilmelidir. Tam bir zaruret olmadıkça ayrılma tarafına meyl gösterilmez. Söz söylerken herkes için uyulacak adabı da beyan edeceğimizi vaat etmiştik. Şimdi onlardan bahsedelim.

BİTTİ

(NOT: Bazı cümlelerdeki farklı baskı dikkati çekmesi için tarafımdan yapılmıştır. E.A.)

ERDAL ATABEK DİZİSİ - 8

Dünya değişiyor.
Yüzyıl değişiyor.
Ama çocuklara davranışlarımız değişmiyor.
Geleneksel alışkanlıklarımız değişmiyor.
Oysa gelecek, bugünkü çocuklarımızla varolacaktır.
Geleceğe borçlu olduğumuzu düşünmeliyiz.
Çocuklara sorumlu olduğumuzu düşünmeliyiz.
Bunları düşünmezsek,
Geleceği haketmiş olmayız...

Dr. Erdal Atabek

ISBN-975-405-504-1

Dr. ERDAL ATABEK